

บทที่ ๕

กระบวนการทัศน์เกี่ยวกับ สิทธิมนุษยชนในพุทธศาสนา ตอนที่ ๒ หลักวินัย เกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน

๑ ความนำ

ตามที่กล่าวมา ในบทที่ ๔ แล้วว่า ระหว่าง หลักธรรม กับ หลักวินัย ไม่สามารถที่จะแยกเด็ดขาดออกจากกันได้ ในบทนี้ขอย้ำอีกรอบหนึ่งว่า ส่องลึงนี้มีความเกี่ยวเนื่องกัน ดังเห็นได้จากที่ได้มีการแบ่ง หลักวินัย หรือที่เรียกอีกอย่างว่า ศีล ออกเป็น ๒ ระดับ คือ ศีลระดับธรรมกับศีลระดับวินัย พระเพดเวท อธิบายว่า ศีลระดับธรรม หมายถึงข้อแนะนำลั้งสอน หลักความประพฤติที่แสดงออก (เหลิดะ) และบัญญัติเกี่ยวกับกฎหมายที่แห่งความดีความชั่ว ตามที่เรียกว่า กฎแห่งกรรม เมื่อผู้ใดทำดีหรือทำชั่ว รักษาศีลหรือละเมิดศีล ย่อมได้รับผลตอบสนองตามกฏแห่งกรรมนั้น ส่วน ศีลระดับวินัย หมายถึงแบบแผนข้อบังคับความประพฤติที่บัญญัติไว้ (ปัญญาตตะ) เปรียบเสมือน ประมวลกฎหมาย ของฝ่ายบ้านเมือง ที่พุทธสาวกทุกคนจะต้องประพฤติปฏิบัติตาม ถ้าผู้ใดล่วงละเมิดจะมีความผิดและถูกลงโทษ (ต้องอาบตัด) ตามพระวินัย^๐

อนึ่ง ในการกล่าวถึงเรื่อง ศีล หรือ วินัย ในพุทธศาสนา จะได้แยกออกเป็น ๒ ประเภท กว้างๆ คือ “อาจารย์วินัย” กับ “อนาคาริยวินัย” คำว่า อาจารย์วินัย หมายถึงวินัยหรือข้อประพฤติปฏิบัติสำหรับคฤหัสถ์ผู้ครองเรือน ได้แก่ อุบลาก อุบลิกา และพุทธศาสนิกชนทั่วไป ส่วนคำว่า อนาคาริยวินัย หมายถึงวินัยหรือข้อประพฤติปฏิบัติสำหรับนักบวชหรือสมณะ ได้แก่ กิกขุ ภิกขุณี และเหล่ากอของสมณะได้แก่ สามเณร และสามเณรี ซึ่งจะได้กล่าวในรายละเอียดตามลำดับต่อไป โดยจะกล่าวถึงอาจารย์วินัยเป็นลำดับแรก และกล่าวถึงอนาคาริยวินัยเป็นลำดับต่อไป

๒ อาจารย์วินัย

พระพุทธองค์ทรงแสดงหลักธรรมวินัยสำหรับคฤหัสถ์ผู้ครองเรือนไว้หลายหมวด ในแต่ละหมวดสามารถนำมาศึกษาวิเคราะห์ในแต่ละสิทธิมนุษยชนได้ดังนี้

๒.๑ อธิบดีมีองค์ ๕

อันที่จริงหลักคำสอนเรื่อง “อธิบดีมีองค์ ๕” มีทั้งส่วนที่เป็นหลักธรรม (หลักคิด) และ หลักวินัย (หลักปฏิบัติ) รวมอยู่ด้วยกัน และเป็นได้ทั้งหลักปฏิบัติของฝ่ายอาจารย์วินัย และอนาคตวินัย แต่เพื่อให้สะดวกในการอธิบาย จึงได้รวมไว้ในที่แห่งเดียวกันในหัวข้อนี้

ตามหลักคำสอนดังกล่าวมีใจความโดยสรุปว่าการที่บุคคลจะหลุดพ้นจากทุกข์ได้ จะต้องปฏิบัติตามหลัก อธิบดีมีองค์ ๕ คือ

๑ สัมมาทิภูติ ความเห็นชอบ คือ ความเห็นถูกต้องตามกำหนดของคลองธรรม เช่น เห็นว่า ทำดีได้ ทำช้าได้ช้า เป็นต้น ๒ สัมมาสังกัปปะ ความสำเร็จชอบ คือ สำเร็จจากการ สำเร็จไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ๓ สัมมาวารา วิชาชอบ คือ เจรจาแต่ในลิ่งที่ถูกต้อง และเป็นประโยชน์ โดยเว้นจากเจตุจิต ๔ สัมมาภัมมัติ การกระทำการ คือการกระทำในลิ่งที่ถูกต้อง กระทำแล้วไม่นำทุกข์มาให้ และช่วยขัดเกลาภิเลสให้เบาบางลง และเว้นจากเจตุจิตทั้งปวง ๕ สัมมาอาชีวะ การดำรงชีวิตชอบ คือ การดำรงชีวิตในแนวทางที่ถูกต้อง ประกอบอาชีพ สุจริตทั้งปวง ๖ สัมมาวายามะ ความเพียรชอบ คือ ความเพียรที่ถูกต้อง ได้แก่เพียรร่วมมิให้ บาปอกุศลเกิดขึ้น เพียรละนาปอกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว เพียรทำกุศลให้เกิดขึ้น เพียรรักษากุศลที่เกิด ขึ้นแล้วมิให้เลื่อม ๗ สัมมาสติ ความระลึกชอบ คือ ระลึกแต่ในลิ่งที่ถูกต้อง โดยตั้งสติกำหนดรู้ เท่าทันเรื่องของกาย เรื่องของเวทนา เรื่องของจิต และเรื่องของธรรม ๘ สัมมาสมารถ ความตั้งมั่น ชอบ คือ ความตั้งมั่นในลิ่งที่ถูกต้องเพื่อทำให้เจตสงบและบรรลุณได้

จากหลักคำสอนดังกล่าวนี้เป็นการฝึกฝนให้มนุษย์แต่ละคนเป็นผู้รู้ชอบเห็นชอบว่า อะไรคือทุกข์ สาเหตุแห่งทุกข์ ความดับทุกข์ และวิธีปฏิบัติให้ถึงชีวิตร่วมดับทุกข์ ให้รู้ใน หลักไตรลักษณ์ว่าทุกสิ่งไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และไม่มีตัวตนที่แท้จริง เมื่อมีความเห็นชอบดังนี้ ก็จะได้มีสำรับที่ถูกต้อง คือสำรับที่ปลด朵จากความโลภ ความเมียดแคนชิงชัง และพยายาม ปองร้ายผู้อื่น ในทางวิชาจีโนมพูดเห็น ไม่พูดส่อเสียด ไม่พูดคำหยาบ และไม่พูดเพ้อเจ้อ ใน ทางกายกิจไม่มีสัตต์ ไม่ลักทรัพย์ และไม่ประพฤติดิบดีในทาง ในด้านการประกอบอาชีพ ก็ ไม่เลี้ยงชีพโดยวิธีที่เบียดเบียนชีวิตอื่นให้เดือดร้อนลำบาก ในองค์แห่งสัมมาวายามะ ก็เพียร ป้องกันนาป ละเว้นนาป สร้างความดี และเพียรรักษาความดีนั้นให้คงอยู่ต่อไป ในองค์แห่ง สัมมาสติและสัมมาสมารถ ก็ช่วยฝึกจิตให้สงบตั้งมั่น นุ่มนวล ควรแก่งาน ไม่ฟุ่มซ่าน บริสุทธิ์ ผ่องใส และสงบเย็นอยู่เสมอ ถ้าเมื่อใดที่บุคคลสามารถปฏิบัติตามหลัก อธิบดีมีองค์ ๕ นี้ได้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์ นอกจากจะช่วยให้ถึงชีวิตร่วมดับทุกข์แล้ว ยังได้ชื่อว่าเป็นการ “รักษาตนเอง” ให้ตั้งมั่นอยู่ในความดีก่อน แล้วจะช่วย “รักษาผู้อื่น” ให้ อยู่เย็นเป็นสุขด้วย หรืออีกนัยหนึ่งก็คือการไม่ละเมิดสิทธิมนุษยชนของเพื่อนมนุษย์อันตาม ความหมายของตะวันตกนั้นเอง

๒.๒ เบณฑ์คีล-เบณฑ์ธรรม

เบณฑ์คีล-เบณฑ์ธรรม เป็นหลักคีลธรรมขั้นพื้นฐานที่มีอยู่คู่สังคมตามธรรมชาติ และถือว่าเป็นหลักคีลธรรมที่เป็น “กลางๆ” สำหรับมนุษย์ทุกชาติทุกศาสนา เพียงแต่ในศาสนาอื่นอาจจะเรียกว่าเป็นอย่างอื่นส่วนในพุทธศาสนาเรียกว่า “เบณฑ์คีล-เบณฑ์ธรรม” ในหลักคำสอนนี้ ประกอบด้วย ข้อห้าม (คีล) และ ข้ออนุญาต (ธรรม) คู่กัน อย่างละ ๕ ข้อ คือ

เบณฑ์คีล	เบณฑ์ธรรม
๑ ปณาติบาต (ห้ามฆ่าสัตว์)	เมตตากรุณาต่อสัตว์
๒ อทินนาทาน (ห้ามลักทรัพย์)	สัมมาอาชีวะและเอื้อเพื่อแผ่ต่อ กัน
๓ กาเมสุมิจจาจาร (ห้ามประพฤติผิดในกาม)	สำรวมในกาม
๔ มุสาวาท (ห้ามพูดเท็จ)	ให้พูดแต่คำสัตย์
๕ สุราเมรัย (ห้ามดื่มเครื่องดองของเมร)	ให้มีสติสัมปชัญญะ

ได้มีพุทธจน์อธิบายรายละเอียดเกี่ยวกับหลักคีลธรรม ไว้ว่า

คหบดีทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมบรรยายสำหรับน้อมเข้ามาเที่ยบตัว...

๑ อริยสาวก ยอมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า เราเองอยากมีชีวิต ไม่อยากตาย รักสุข เกลียดทุกข์ ถ้าเราจะปลงชีวิตเรา ผู้อ้ายากอยู่ ไม่อยากตาย รักสุขเกลียดทุกข์ ก็จะไม่เป็นข้อที่ชื่นชอบพอใจแก่เรา ถ้าเราจะปลงชีวิตคนอื่นผู้อ้ายากอยู่ ไม่อยากตาย รักสุข เกลียดทุกข์ ก็จะไม่เป็นข้อที่ชื่นชอบที่พอใจแก่คนอื่นเหมือนกัน ลิ่งได้ตัวเราเองไม่ชื่นชอบ ไม่พอใจ ถึงคนอื่นเขา ก็ไม่ชื่นชอบ ไม่พอใจเหมือนกัน ลิ่งได้ตัวเราเองก็ไม่ชื่นชอบ ไม่พอใจ ใจนั้นจะพึงเอาไปผูกໃສ่ให้คนอื่นเล่า อริยสาวกนั้นพิจารณาเห็นดังนี้แล้ว ยอมงดเว้นจากปณาติบาตด้วยตนเองด้วย ยอมหักชวนผู้อื่นให้ด้วยเด่นจากปณาติบาตด้วย ยอมกล่าวสรรญเสริญคุณแห่งการงดเว้นจากปณาติบาตด้วย ภายสมาราของอริยสาวกนั้น ยอมบริสุทธิ์ทั้งสามด้านอย่างนี้

๒ อีกประการหนึ่ง อริยสาวกยอมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า ถ้าเราจะถือเอาลิ่งของที่เรา มิได้ให้ด้วยอาการโมย ก็จะไม่เป็นข้อที่ชื่นชอบที่พอใจแก่เรา ถ้าเราถือเอาของที่ผู้อื่นมิได้ให้ด้วยอาการโมย ก็จะไม่เป็นข้อที่ชื่นชอบที่พอใจแก่คนอื่นเหมือนกัน....

๓ อีกประการหนึ่ง อริยสาวกยอมพิจารณาเห็นว่า ก็ถ้าเราจะประพฤติผิดในภารยาของเราก็จะไม่เป็นข้อที่ชื่นชอบที่พอใจแก่เรา ถ้าเราประพฤติผิดในภารยาของคนอื่น ก็จะไม่เป็นข้อที่ชื่นชอบที่พอใจแก่คนอื่นเหมือนกัน.....

๔ อีกประการหนึ่ง อริยสาภาย้อมพิจารณาดังนี้ว่า ก็ถ้าเราจะทำลายประโยชน์ของเราด้วยการกล่าวเท็จ ก็จะไม่เป็นข้อที่ชื่นชอบที่พ่อใจแก่เรา ก็ถ้าเราจะทำลายประโยชน์ของคนอื่นด้วยการกล่าวเท็จ ก็จะไม่เป็นข้อที่ชื่นชอบที่พ่อใจแก่คุณอื่น เหมือนกัน....

๕ อีกประการหนึ่ง อริยสาภาย้อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า ถ้าเราจะยุยงให้แตกจากมิตรด้วยคำส่อเลียด ก็จะไม่เป็นข้อที่ชื่นชอบที่พ่อใจแก่เรา ก็ถ้าเราจะยุยงคนอื่นให้แตกแยกจากมิตรด้วยคำส่อเลียด ก็จะไม่เป็นข้อที่ชื่นชอบที่พ่อใจแก่คุณอื่น เหมือนกัน....

๖ อีกประการหนึ่ง อริยสาภาย้อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า ถ้าเราจะพูดกระเดาด้วยคำหยาบ ก็จะไม่เป็นข้อที่ชื่นชอบที่พ่อใจแก่เรา ก็ถ้าเราพูดจากคนอื่นด้วยคำหยาบ ก็จะไม่เป็นข้อที่ชื่นชอบที่พ่อใจแก่คุณอื่น เหมือนกัน....

๗ อีกประการหนึ่ง อริยสาภาย้อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า ถ้าเราจะพูดจากกระเดาด้วยคำเพ้อเจ้อ ก็จะไม่เป็นที่ชื่นชอบที่พ่อใจแก่เรา ก็ถ้าเราจะพูดจากคนอื่นด้วยถ้อยคำเพ้อเจ้อ ก็จะไม่เป็นที่ชื่นชอบที่พ่อใจไม่พ่อใจเหมือนกัน สิ่งใดที่ตัวเราเอง ก็ไม่ชอบ ไม่พ่อใจ ใจจะพึงเอาไปผูกใจให้คุณอื่นเล่า อริยสาภานั้นพิจารณาเห็นดังนี้แล้ว ย่อมคงเว้นการพูดเพ้อเจ้อ ด้วยตนเองด้วย ย่อมซักชวนผู้อื่นให้ด่วนการพูดเพ้อเจ้อด้วย ย่อมกล่าวสรรเสริญคุณแห่งการด่วนการพูดเพ้อเจ้อด้วย วีสนาจารของอริยสาภานั้นย่อมบริสุทธิ์ ทั้งสามด้านอย่างนี้^๒

นอกจากนี้พระพุทธองค์ยังทรงอธิบายถึงโทษของการเสพสุราว่า เป็นต้นเหตุแห่งการทำผิดศีลข้ออื่นๆ ตามมา โดยทรงกล่าวว่า "... คนผู้นี้ร่ำสุราเมรัยฯ แล้ว妨害ถึงทรัพย์ของชาติตาม... คนผู้นี้ร่ำสุราเมรัยฯ แล้วลักทรัพย์เขา จากบ้านหรือจากป่า... คนผู้นี้ร่ำสุราเมรัยฯ แล้วประพฤติละเมิดในสติหรือบุตรของผู้อื่น..." คนผู้นี้ร่ำสุราเมรัยฯ แล้วทำลายประโยชน์ของชาวบ้านหรือลูกชาวบ้านด้วยการกล่าวเท็จ..^๓

จากคำอธิบายเกี่ยวกับ หลักศีลธรรม ข้างต้น พолжสรุปตาม ภาษา และ กรอบความคิด เกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนแบบตะวันตก ได้ว่า จากหลักศีลธรรม ข้อ ๑ ทุกคนมีหน้าที่ต้อง เคราะพลิธิ ในชีวิตและร่างกายของกันและกัน ข้อ ๒ ทุกคนมีหน้าที่ต้อง เคราะพลิธิ ในทรัพย์สินของกันและกัน ข้อ ๓ ทุกคนมีหน้าที่ต้อง เคราะพลิธิ ในสามีภริยาและบุคคลอันเป็นที่รักของกันและกัน ข้อ ๔ ทุกคนมีหน้าที่ต้องเคราะพลิธิ ที่ผู้อื่นจะได้รับข่าวสารข้อมูลตามความเป็นจริง และไม่ถูกเผยแพร่ข่าวสารข้อมูลที่ก่อให้เกิดความเสียหายต่อ เกียรติยศซึ่งกันและกัน ข้อ ๕ ทุกคนมีหน้าที่ต้อง เคราะพลิธิ ที่แต่ละฝ่ายจะได้รับ การติดต่อสัมพันธ์ด้วย ในขณะที่ต่างฝ่ายต่างก็มีสิทธิล้มปชัญญาโดยสมบูรณ์ต่อกันและกัน และถือได้ว่าการเสพสุราเมรัยฯ เป็นต้นเหตุแห่งการละเมิดสิทธิมนุษยชนในด้านอื่นๆ ของกัน และกัน^๔

๒.๓ คิทิวนัย

คิทิวนัย หมายถึงวินัยสำหรับคุณผู้ครองเรือน หรือศีลธรรมสำหรับชาวบ้านที่ไป ดังที่ทรงสั่งสอนไว้ใน สิงคากลสูตร^๔ โดยที่พุทธศาสนาถือว่าคิทิวนัยเป็น ศีลธรรมเพื่อเสริมความดีงามให้แก่ชีวิตและสังคม ถ้าเมื่อใดที่ผู้ครองเรือนหันสายต่างปฏิบัติตามหลักธรรมนี้ นอกจะจะไม่เป็นการเบียดเบียนลิทธิของเพื่อนมนุษย์อื่น แล้วยังเป็นการช่วยรักษาลิทธิให้แก่กันและกันอีกด้วย ดังพожะยกตัวอย่างมาให้ดูดังนี้

(๑) การประพฤติปฏิบัติต่อเพื่อนมนุษย์โดยปราศจากอคติลำเอียง : อุดมการณ์ลิทธิมนุษยชนแบบตะวันตกที่สำคัญประการหนึ่งคือ มนุษย์พึงปฏิบัติต่อกันอย่างยุติธรรม เสมอภาคเท่าเทียมกัน และถ้าพิจารณาให้ลึกเข้าไปถึงโครงสร้างทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม จะเห็นได้ว่า คำว่า yutitism เสมอภาค เท่าเทียมกัน ตามความหมายแบบตะวันตกจะมุ่งเน้น ความยุติธรรมใน การต่อสู้แข่งขันกัน ภายใต้ โอกาส และ กติกา อันเท่าเทียมกัน ส่วนในทัศนะของพุทธศาสนาจะไม่เน้นความยุติธรรมในแง่ของการต่อสู้แข่งขันที่เกิดจากเงื่อนไขปัจจัย ภายนอก ตัวมนุษย์ หากแต่จะมุ่งเน้นเงื่อนไข ภายในตน ที่จะไม่ปฏิบัติต่อผู้อื่นโดยอคติลำเอียง ดังคำสอนเรื่อง อคติ ๔ ที่ว่าไม่พึงลำเอียง เพราะความรักชอบ(ฉันหาคติ) ลำเอียง เพราะความโกรธแค้นชิงชัง(โหสาคติ) ลำเอียง เพราะความเหลา(โมหาคติ) และลำเอียง เพราะความกลัว(ภยาคติ) ฉะนั้น ถ้าเมื่อใดที่เราไม่ลำเอียงต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยเหตุต่างๆดังกล่าวนี้ นอกจะจะเป็นการหยิบยื่นลิทธิและความเป็นธรรมให้แก่เขาแล้ว ยังเป็นการช่วยป้องกันการถูกละเมิดลิทธิให้แก่เขาอีกสองหนึ่งด้วย

(๒) การไม่ดำเนินชีวิตที่เป็นไปในทางลิดرونลิทธิของตนเองและผู้อื่น : โดยปกติของมนุษย์ ย่อมห่วงเห็นและพยายามปกปักษากิจลิทธิของตนและผู้ใกล้ชิดทุกวิถีทาง แต่บางครั้งอาจจะประมาทพลังเหลือ ปล่อยให้ตกลอยู่ภายใต้อำนาจของฝ่ายต่อ ได้แก่ “อบาย-มุขแห่งโภคะ ๖” คือ ติดลุราและของมีนมา, ติดการเที่ยวกลางคืน, ติดเที่ยวดูการละเล่น, ติดการพนัน, ติดคบคนชั่วเป็นมิตร, และเกี่ยจครร้านทำงาน. อบายมุขแห่งโภคะทั้ง ๖ อย่างนี้ เมื่อผู้ใดติดเข้าແล้าได้ซึ่ว่าเป็นการเบียดเบียนลิดرونลิทธิของตนเองและผู้อื่น กล่าวคือ การติดลุราและของมีนมา จะได้ซึ่ว่าเป็นการผลัญทรัพย์, ก่อการทะเลาะวิวาท, เป็นบ่อเกิดแห่งโรค, ทำลายเกียรติยศซื่อเสียง, เป็นคนไม่รู้จักอาย และบั่นทอนกำลังสติปัญญา. การชอบเที่ยวกลางคืน จะได้ซึ่ว่าเป็นผู้ไม่รักษาตัว, ไม่รักษาลูกเมีย, ไม่รักษาทรัพย์สมบัติ, กล้ายเป็นที่รำวงสงสัย, เป็นเป้าหมายให้ถูกไล่ความหรือข่าวลือ และเป็นที่มาของความเดือดร้อนอื่นๆในภายหลัง. การชอบเที่ยวดูการละเล่น จะทำให้เสียการ

งาน เพราะถ้ามีร้ายที่ไหน ไปที่นั้น ขับร้อง-ดันตรีเสภา-เพลง-เกิดเหิงที่ไหน ไปที่นั้น. การติดการพนัน จะก่อความเสียหายคือ เมื่อชนะย่อมก่อเรื่อง, เมื่อแพ้ย่อมเลี้ยงดายทรัพย์, ได้ชื่อว่าผลัญทรัพย์, ไม่เป็นที่เชื่อถือของผู้อื่น, ถูกเพื่อนฝูงหมิ่นประมาท และไม่มีครุประสงค์ที่จะได้ไว้เป็นคู่ครอง. การควบคุณข้ามมิติ จะได้ชื่อไปตามลักษณะของคนข้ามที่คุบันนั้น คือ เป็นนักการพนัน, นักเลงหญิง, นักเลงสุรา, นักลวงของปลอม, นักหลอกหลวง, และนักเลงหัวไม้. และการเกียจคร้านทำงาน จะเป็นผู้ขัดสนโภคะ เพราะมักอ้างเหตุแห่งการไม่ลงมือประกอบการงานว่า หนานัก, ร้อนนัก, เย็นไปแล้ว, ยังเข้านัก, หิวนัก และอื่มนัก.

(๓) การไม่ประกอบอาชีพที่เบียดเบียนชีวิตอื่น : ในคำสอนเรื่อง อริยมรรค มีองค์๔ พระองค์ทรงวางหลักปฏิบัติที่สำคัญไว้ประการหนึ่งว่า ผู้ที่จะดำเนินชีวิตเพื่อบรรลุอริยบุคคลได้นั้น จะต้องเป็นผู้ที่มีสัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ) คือเลี้ยงชีพโดยวิธีการสุจริตและไม่ประกอบอาชีพที่เป็นการเบียดเบียนลิทธิในชีวิตและทรัพย์สินของผู้อื่น คำว่าเลี้ยงชีพโดยวิธีการสุจริต หมายถึงไม่เลี้ยงชีพด้วยวิธีฉ้อฉล หลอกหลวง ข่มขู่ เบียดบัง ยักยอก ประจบเขากิน ใช้ลาภต่อลาภ ใช้เดรัจฉานวิชาเพื่อดูฤทธิ์ยามทำนายลักษณะ หรือเที่ยวป่า ประภาคคุณวิเศษภายในตนเพื่อให้ผู้อื่นเลื่อมใสครั้ทฐานแล้วจะได้นำโชคลากมาให้ เป็นต้น ส่วนคำว่าไม่ประกอบอาชีพที่เป็นการเบียดเบียนชีวิตอื่น หมายถึงไม่เลี้ยงชีพโดย มิฉะอาชีวะ ๕ ประการ คือ การค้าขายเครื่องประหาร ไม่ว่าจะเป็นเครื่องประหารชีวิตลัตว์หรือมนุษย์, การค้าขายมนุษย์ ซึ่งหมายถึงการค้าทาสที่ปฏิบัติกันทั่วไปในดินแดนชนพุทวีปสมัยนั้น, การค้าขายสัตว์เพื่อที่จะนำไปป่าเป็นอาหาร, การค้าขายเครื่องดองของมา อันอาจนำมาซึ่งการบั่นทอนสติสัมปชัญญะและเป็นเหตุแห่งการเบียดเบียนชีวิตอื่นด้วยวิธีการต่างๆ และการค้าขายยาพิษ เพื่อที่จะนำไปปัลงชีวิตอื่น จะเห็นได้ว่าวิถีแห่งสัมมาอาชีวะดังกล่าว เป็นวิถีแห่งการรักษาลิทธิในชีวิตและร่างกาย และยังเป็นการรักษาลิทธิในทรัพย์สินให้แก่เพื่อนมนุษย์อื่นอีกด้วย

(๔) การบริจาคมทรัพย์เพื่อการกุศลและช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ : โดยสภาพความเป็นจริงแล้ว ไม่มีมนุษย์คนใดสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้โดยไม่พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน การประกอบอาชีพหนึ่งย่อมเกื้อหนุนต่ออีกอาชีพหนึ่ง เช่น การผลิตต้องพึ่งพาการซื้อขาย การซื้อขายต้องพึ่งพาการบริโภค เป็นต้น จึงไม่มีผู้ใดที่จะรายขึ้นหรือจนลงเพราการกระทำของตนเองล้วนๆโดยไม่มีปัจจัยเกื้อหนุนจากผู้อื่น จะนั้นจึงกล่าวได้ว่ามนุษย์ต่างก็ เป็นหน้าตามธรรมจริยา ต่อกัน ดังที่อาจารย์ ปรีดี พนมยงค์ กล่าวไว้ว่า

ตามหลักของข้าพเจ้า...มนุษย์ที่เกิดมาຍ่อมต้องเป็นหนึ่งกัน (solidarism) เช่นคนจนนั้น เพราะผู้ชนทำให้จนก็ได้ คนเคยห่อผ้าด้วยมือ ครั้นนี้เครื่องจักรแข่งขันคนที่หอผ้าด้วยมือก็ต้องล้มเลิก หรือคนที่รายเวลาหนึ่งไม่ใช่รายเพร pare แรงงานของตนเลย เช่นผู้ที่มีที่ดินมากคนหนึ่งในกรุงเทพฯ ซึ่งแต่เดิมมีราคาน้อย ภายนหลังที่ดินมีราคางสูง สร้างตึกสูงๆ ดังนั้นราคาน้ำที่ดินแหงนี้เนื่องจากผู้ชน ไม่ใช่เพรการกระทำของคนนั้น จะนั้นจึงถือว่ามนุษย์ต่างมีหนึ่งตามธรรมจริยาต่อกัน จึงจำต้องร่วมประกันภัยต่อกัน และร่วมในการประกอบการเศรษฐกิจ"

ส่วนในทศนะของพุทธศาสนาอย่างมองลึกลงไปถึงว่าในครรลองแห่งลังสารวัญอันยาวนาน สรรพลัตว์ทั้งหลายล้วนเคยเป็นพื่อน้องกัน และต่างก็เคยมีพันธะผูกพันต่อกัน จะนั้นจึงได้วาง หลักจริยธรรมแห่งการใช้จ่ายทรัพย์ ไว้ว่าเมื่อแสวงหาทรัพย์มาได้ นอกจากจะใช้จ่ายเพื่อตนเองแล้ว ควรเฉลี่ยคืนเพื่อบำรุงเลี้ยงผู้อื่นตามสมควร ดังที่ทรงสอนเรื่องการใช้จ่ายทรัพย์ไว้ว่า

ดูกรคหบดี ประโยชน์แห่งการถือเอาโภคภัณฑ์ทั้งหลาย มี ๕ ประการดังนี้...

๑ ด้วยโภคที่นำมาได้...อริสาภัยย่อมเลี้ยงตัวให้เป็นสุข ให้อิบอิม เอาใจใส่ดูแลตนให้เป็นสุขโดยชอบ ย่อมเลี้ยงมารดาบิดา...บุตรภรรยา คนรับใช้ กรรมกร คนงานให้เป็นสุข ให้อิบอิม เอาใจใส่ดูแลให้เป็นสุขโดยชอบ...

๒ อีกประการหนึ่ง ด้วยโภคที่นำมาได้...อริสาภัยย่อมเลี้ยงมิตรสหายและผู้ร่วมกิจการทั้งหลายให้เป็นสุข ให้อิบอิม เอาใจใส่ดูแลให้เป็นสุขโดยชอบ...

๓ อีกประการหนึ่ง ด้วยโภคที่นำมาได้...อริสาภัยย่อมป้องกันโภคจากอันตรายที่จะเกิดแต่ไฟ น้ำ พระราชา โจร หรือทายาทร้าย ทำตนให้สวัสดี...

๔ อีกประการหนึ่ง ด้วยโภคที่นำมาได้...อริสาภัยย่อมกระทำพลี ๕ อย่าง คือญาติพลี(สังเคราะห์ญาติ) อติถิพลี(ต้อนรับแขก) บุพเพเบตพลี(ทำบุญอุทิศผู้ล่วงลับ) ราชพลี(บำรุงราชการ) เทเวตาพลี(ถวายเทวดาหรือบำรุงศาสนา)...

๕ อีกประการหนึ่ง ด้วยโภคที่นำมาได้...อริสาภัยย่อมประดิษฐานหักไขเนาอันส่งผลสูงอันคำนวຍารมณ์ดีงาม มีผลเป็นสุข เป็นไปเพื่อสวรรค์ ในสมณพราหมณ์ทั้งหลาย ผู้เรียนจากความมั่วเม้าประมาท ตั้งอยู่ในขันติโลรัจฉะ ซึ่งฝึกฝนตนเอง ทำตนเองให้สงบ ทำตนเองให้หายร้อนกิเลสได้"

จากหลักปฏิบัติเกี่ยวกับการใช้จ่ายทรัพย์ดังกล่าว นอกจากสอนให้รู้จักใช้จ่ายทรัพย์ให้เกิดประโยชน์แก่ตนแล้ว ยังสอนให้รู้จักแบ่งปันทรัพย์นั้นเพื่อช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ผู้ตากยาก และเพื่ออุทิศเป็นส่วนบุญส่วนกุศลแก่สรรพลัตว์ทั้งหลาย และเพื่อปำเพญประโยชน์แก่ส่วนรวมอีกด้วย จึงเท่ากับเป็นการรักษาสิทธิให้แก่กันทุกฝ่าย

๒.๔ หลักสัมพันธภาพระหว่างตัวเรากับเพื่อนมนุษย์

ในหลักคำสอนเรื่อง “ทศ ๖” พระพุทธองค์ทรงสอนเกี่ยวกับหลักสัมพันธภาพระหว่างมนุษย์ในลักษณะของ สิทธิและหน้าที่ต่างตอบแทน ต่อกัน โดยเริ่มต้นจากตัวเราเป็นหลัก แล้วแผ่出去ไปสู่บุคคลอื่นอันประกอบด้วยบุคคล ๖ ประเภท คือ ทิศเบื้องข้าย ได้แก่ มิตรสหาย, ทิศเบื้องขวา ได้แก่ครูอาจารย์, ทิศเบื้องหน้า ได้แก่บิดามารดา, ทิศเบื้องหลัง ได้แก่ บุตรภรรยา, ทิศเบื้องล่าง ได้แก่คุณรับใช้และคนงาน และ ทิศเบื้องบน ได้แก่ พระสงฆ์สมณพราหมณ์ โดยแต่ละฝ่ายพึงรักษาสิทธิและหน้าที่ต่างตอบแทนแก่กันดังนี้

(๑) **สิทธิและหน้าที่ต่างตอบแทนระหว่างตัวเรากับมิตรสหาย :** พระพุทธองค์ทรงสั่งสอนเกี่ยวกับหลักการเลือกคบมิตรว่า มิตรเม ๒ ประเภท คือ มิตรเทียม กับ มิตรแท้ ผู้ที่เป็นมิตรเทียมนั้นจะเป็นคนปอกลอก, ดีแต่พูด, หัวใจชอบและซักชวนในทางนิบหมาย มิตรประเภทนี้ไม่ควรครบ. ส่วนผู้ที่เป็นมิตรแท้จะเป็นผู้ด้อยอุปการะ, ร่วมสุขร่วมทุกข์, แนะนำในสิ่งที่เป็นประโยชน์ให้ และมีน้ำใจไม่ตรี มิตรประเภทนี้ควรครบ. และเมื่อการคบค้าสมาคมเป็นมิตรต่อกันแล้ว พึงปกป้องรักษาสิทธิให้แก่กันคือ พึงเมื่อแผ่แบ่งปันกัน, พูดถกนอนมั่นใจกัน, ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และตีตนเสมอร่วมสุขร่วมทุกข์กัน. ครั้นมิตรได้รับความอนุเคราะห์จากมิตรแล้วพึงอนุเคราะห์ตอบโดยการช่วยป้องกันดูแลชีวิตและทรัพย์สิน ของมิตรผู้ที่ด้วยอยู่ในความประมาท, ในคราวที่มิตรมีภัยก็เป็นที่พึ่งพาอาศัยได้, ไม่ละทิ้งมิตรในยามทุกข์ยาก และให้เกียรตินับถือวงศศาสณญาติของมิตรด้วยความจริงใจ.

(๒) **สิทธิและหน้าที่ต่างตอบแทนระหว่างตัวเรากับครูอาจารย์ :** ในฐานะหน้าที่ของอาจารย์ พึงรักษา สิทธิของศิษย์ คือพยายามฝึกฝนอบรมศิษย์ให้เป็นคนดี, ถ่ายทอดความรู้ให้ศิษย์เข้าใจอย่างแจ่มแจ้ง, สอนความรู้ให้ศิษย์โดยไม่ปิดบัง, ยกย่องศิษย์ให้ปรากฏในหมู่พวกร และสอนวิชาความรู้ให้สามารถถือกไปประกอบอาชีพเลี้ยงตัวได้. เมื่ออาจารย์ช่วยดูแลรักษาสิทธิของศิษย์แล้ว ศิษย์ก็พึงตอบแทนคุณและช่วยรักษาสิทธิของอาจารย์ โดยการลูกขี้นต้อนรับเพื่อแสดงความเคารพ, เข้าไปหาอาจารย์เพื่อรับใช้ ปรึกษาซักถามขอคำแนะนำ, ตั้งใจรับฟังคำสั่งสอนของอาจารย์ด้วยดี, pronนิบตั้รับใช้ช่วยเหลือกิจธุรของอาจารย์ และตั้งใจเรียนศิลปวิทยาที่อาจารย์ถ่ายทอดให้ด้วยความเคารพ เอาจริงเจาจัง โดยถือว่าเป็นภารกิจสำคัญที่จะต้องทำให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

(๓) **สิทธิและหน้าที่ต่างตอบแทนระหว่างตัวเรากับบิดามารดา :** ในฐานะที่เป็นมารดาบิดาพึงคุ้มครองรักษาสิทธิของบุตรธิดา คือ พยายามป้องกันจากความช้ำทั้งหลาย,

อบรมให้ตั้งมั่นอยู่ในคุณความดี, ให้การศึกษาศิลปวิทยา, เป็นธุระในการจัดหาคู่ครองที่เหมาะสมให้ และมอบทรัพย์สมบัติให้มีอ่อง光สันควร. เมื่อมารดาบิดาช่วยคุ้มครองดูแลรักษาสิทธิให้แก่บุตรธิดาแล้ว บุตรธิดาเพียงตอบแทนคุณและช่วยรักษาสิทธิของบิดามารดา คือ เมื่อท่านเลี้ยงดูมาแล้วพึงเลี้ยงท่านตอบ, ช่วยทำกิจธุระการงานของท่าน, ดำเนินวงศ์ตระกูลให้ตั้งมั่นอยู่ต่อไปได้, ประพฤติดนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาท และเมื่อท่านล่วงลับไปแล้วทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ท่านด้วย.

(๔) สิทธิและหน้าที่ต่างตอบแทนระหว่างตัวเรากับบุตรภรรยา : มีคริสตสุภาษิตอยู่บทหนึ่งกล่าวว่า "The master of husband is not himself but wife, and the master of wife is not herself but husband." (เจ้านายชีวิตของสามี มิใช่ตัวเขาเอง หากแต่เป็นภรรยา, และเจ้านายชีวิตของภรรยา มิใช่ตัวหล่อนเอง หากแต่เป็นสามี) เมื่อนำแนวคิดนี้มาเปรียบเทียบกับคติของพุทธศาสนา พ布ว่าพระพุทธองค์ทรงสั่งสอนเกี่ยวกับการเลือกและการครองคู่ไว้ว่า ธรรมดاستรียอมพึงใจบุรุษ ที่มีรูป (รูปงาม) มีทรัพย์ มีศีล ไม่เกียจคร้านการงาน และสามารถที่จะมีบุตรกับสตรีนั้น มาเป็นสามี. ส่วนบุรุษเพศเช่นเดียวกัน ยอมพึงใจสตรีผู้มีรูป มีทรัพย์ มีศีล ไม่เกียจคร้านการงาน และสามารถที่จะมีบุตรกับบุรุษนั้นได้ มาเป็นภรรยา." และถือว่าโดยวิสัยสตรีเพศ ยอมประஸคบบุรุษ นิยมเครื่องแต่งตัว มั่นใจในบุตร ต้องการมิให้สตรีอื่นมาร่วมสามี และต้องการความเป็นใหญ่ในบ้าน " ครันเมื่อบุรุษสตรีนั้นมาร่วมคู่ครองกันฉันสามีภรรยาแล้ว แต่ละฝ่ายพึงช่วยกันทำหน้าที่ และรักษาสิทธิของกันและกัน ไว้ โดยฝ่ายสามีพึงให้เกียรติภรรยา, ไม่ดูหมิ่น, ไม่ประพฤตินอกใจ, มอบความเป็นใหญ่ในบ้านให้ และจัดหาเครื่องแต่งตัวมาให้เป็นของขวัญตามโอกาสอ่อง光สันควร. ส่วนฝ่ายภรรยาเมื่อสามีให้เกียรติดังนี้แล้ว พึงตอบแทนโดยการจัดแจงดูแลบ้านซึ่งให้เป็นที่เรียบร้อย, สงเคราะห์ญาติของทั้งสองฝ่ายด้วยดี, ไม่ประพฤตินอกใจ, พยายามรักษาทรัพย์ที่แสวงหากมาได้อย่างเต็มความสามารถ และขยันจัดทำกิจการงานต่างๆให้สำเร็จเสร็จลั้นไปด้วยดี (สตรีในดินแดนชนพุทธปัลเมยันน์ เมื่อแต่งงานแล้วจะต้องไปอยู่กับครอบครัวฝ่ายสามี)

(๕) สิทธิและหน้าที่ต่างตอบแทนระหว่างตัวเรากับคนรับใช้และคนงาน : ตามสภาพความเป็นอยู่ของชาวชนพุทธปัลเมยันน์ มิได้เป็นลังคอมที่ลับชั้บช้อนเหมือนลังคอมแบบอุดสาหกรรม เช่นทุกวันนี้ จะนั่นความลัมพันธ์ระหว่าง ผู้เป็นนายกับ คนรับใช้ มิได้ลัมพันธ์กัน อย่างเป็นทางการ ตามกฎหมายแรงงาน เช่นทุกวันนี้ แต่ลัมพันธ์ในลักษณะที่ต่างฝ่ายต่างตอบแทนต่อกัน ในเชิงจริยธรรม ดังที่พระพุทธองค์ทรงสอนถึง สิทธิและหน้าที่ของแต่ละฝ่ายไว้ว่า ในฐานะของผู้เป็นนาย พึงจัดให้ผู้รับใช้ทำงานตามความเหมาะสมกับ

เพศ วัย และกำลังความสามารถ, โดยจ่ายค่าจ้างตอบแทนอย่างเป็นธรรม, ดูแลสวัสดิภาพ ความเป็นอยู่ตามสมควร เมื่อเจ็บไข้ได้ป่วยต้องให้การดูแลรักษา, ถ้าได้สิ่งของอะไรมาเป็นพิเศษก็ต้องแบ่งปันให้, และจัดให้มีวันหยุดพักผ่อนตามสมควร.. ส่วนในฐานะของคนรับใช้ พึงอนุเคราะห์ตอบแทนบุญคุณนายโดยลงมือทำงานก่อนนาย, เลิกงานภายหลังนาย, รับผลประโยชน์ที่พึงได้เฉพาะเท่าที่นายแบ่งปันให้, พยายามทำงานให้เรียบร้อยและดียิ่งๆขึ้น และนำคุณความดีและกิจการของนายไปเผยแพร่ให้ปรากฏ.

(๖) **ลิทธิและหน้าที่ต่างตอบแทนระหว่างตัวเรา กับ กิษุสมณพราหมณ์ :**
พระพุทธองค์ทรงประกาศคำสอนโดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อประโยชน์สุขของพุทธชน...เพื่อ อนุเคราะห์โลก^๐ เมื่อประกาศศาสนาแล้ว ก็ทรงส่งกิษุสาวกออกไปแสดงธรรมคำสอนให้ ให้เราในเบื้องต้น ในท่ามกลาง และในเบื้องสูง^๑ และก่อนที่จะออกไปเผยแพร่ศาสนา กิษุสาวกเหล่านั้นต่างก็ได้รับการฝึกอบรมจนได้ชื่อว่าเป็นผู้ปฏิบัติปฏิบัติชอบแล้ว ทั้งนี้ เพื่อที่จะให้ชาวบ้านเกิดความเลื่อมใสครั้งชาและพร้อมที่จะทำทักษิณาน (ทำงานตอบแทนคุณความดี) จะนั้น เมื่อพิจารณาภารกิจเผยแพร่หลักธรรมคำสอน จะเห็นได้ว่าระหว่าง คฤหัสถ์กับกิษุไม่สามารถที่จะแยกออกจากกันได้ โดยคฤหัสถ์มีหน้าที่ถวายปัจจัยบริโภค แด่กิษุ และกิษุกับบริโภคปัจจัยนั้นเพียงเพื่อให้ดำรงชีวิตอยู่ได้ และให้การอบรมลั่งสอน คฤหัสถ์เป็นการตอบแทน อุปมาเหมือนหมูผึ้งที่บริโภคน้ำหวานจากอกไม่โดยมิให้ดอกไม้ ช้ำ แล้วช่วยผสมเกสรให้ดอกไม้ในขณะเดียวกันด้วย โดยสภาพความเป็นจริงแล้วระหว่าง กิษุกับชาวบ้านต่างผลัดกันเป็น ปฏิภา🧐(ผู้รับ) และ ทายก (ผู้ให้) โดยกิษุให้ ธรรม- ทาน แก่ชาวบ้าน ส่วนชาวบ้านให้อภิสathan แด่กิษุ และเมื่อฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดพลั้งเหลว ละเมิดต่อกัน ต่างฝ่ายต่างก็ให้อภัยทานแก่กัน เมื่อต่างฝ่ายต่างให้ต่างรับกันอย่างนี้ จะช่วย ให้ “บ้าน” กับ “วัด” เตินเคียงคู่ไปด้วยกัน ดังคำกล่าวของ พระธรรมทัศนาธร แห่งวัดชนะ- สงคราม ที่รู้กันลีบมาว่า “วัดจะดีมีหลักฐาน เพราะบ้านช่วย บ้านจะสาวยก เพราะวัดดั้นนิลัย บ้าน กับวัดผลักกันช่วยอำนวยชัย ถ้าขัดกันก็บรรลัยทั้งสองทาง”

ด้วยทรงตรากถึงความเป็นจริงดังกล่าวนี้ พระองค์จึงทรงลั่งสอนหลักความ สัมพันธ์ ต่างตอบแทน ระหว่างพระกิษุกับคฤหัสถ์ผู้ครองเรือนว่า ในฐานะของพระกิษุ พึงแนะนำคฤหัสถ์ให้ละเว้นจากความช้ำ, สอนให้ตั้งมั่นอยู่ในความดี, อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจ ไม่ตรี, ให้ได้ฟังได้รู้ในสิ่งที่ไม่เคยฟังไม่เคยรู้, ช่วยชี้แจงสิ่งที่เคยฟังมาแล้วให้แจ่มแจ้งยิ่งขึ้น และช่วยบอกทางสวรรค์ให้(สอนวิธีดำเนินชีวิตให้เป็นสุข). ส่วนคฤหัสถ์ผู้ครองเรือนพึง อนุเคราะห์ตอบแทนคุณกิษุโดยจะทำสิ่งใดก็ทำด้วยใจเมตตา, จะพูดสิ่งใดก็พูดด้วยใจ เมตตา, จะคิดสิ่งใดก็คิดด้วยใจเมตตา, ให้การต้อนรับด้วยความเต็มใจ และอุปถัมภ์ด้วย ปัจจัย ๔

๒.๕ หลักจริยธรรมสำหรับผู้ปกครอง

ถ้าจะย้อนกลับไปพิจารณาสถานการณ์ละเมิดสิทธิมนุษยชนในสังคมตะวันตกอีกครั้งหนึ่ง จะเห็นได้ว่าการละเมิดสิทธิมนุษยชนส่วนใหญ่มักเกิดจากผู้ปกครองไม่ตั้งมั่นอยู่ในหลักจริยธรรม ถ้าจะนำมาเปรียบเทียบกับกระบวนการทัศน์ในพุทธศาสนาดูบ้าง จะเห็นได้ว่า นอกจากทรงสั่งสอนหลักปฏิบัติระหว่างมวลมนุษย์ด้วยกันเองแล้ว ยังทรงสั่งสอนเกี่ยวกับหลักจริยธรรมของผู้ปกครอง หรือลิ่งที่ทางตะวันตกเรียกว่า “ปรัชญาการเมือง” โดยสั่งสอนไว้ในหลายที่ เช่น ในหลักคำสอนเรื่อง ทศพิธราชธรรม, จักรวรรดิวัตร, ราชสังคหวัตถุ และอภิหารนิยธรรม เป็นต้น อันที่จริงหลักธรรมต่างๆเหล่านี้บางส่วนมีมาก่อนหน้าพุทธสมัยแล้ว และถือได้ว่าเป็นปรัชญาการเมืองของโลกทางตะวันออกเฉียงใต้เดียว ครั้นต่อมาพระพุทธองค์ทรงประยกุรต์หลักธรรมเหล่านี้เข้ามาไว้เป็นหลักคำสอนในพุทธศาสนาตัวยัง^{๑๒} ถ้าเมื่อใดที่ผู้ปกครองตั้งมั่นอยู่ในหลักธรรมเหล่านี้ นอกจากไม่เป็นการละเมิดสิทธิของผู้อยู่ใต้ปกครองแล้ว ยังเป็นการหอยิบยื่นลิทธิต้านต่างๆให้แก่ผู้อยู่ใต้ปกครองอีกด้วย ซึ่งจะได้หยินยกมากล่าวแต่ละหัวข้อธรรมตามลำดับ ดังนี้

(๑) ทศพิธราชธรรม : คำว่า ทศพิธราชธรรม หมายถึงหลักธรรมที่พระราชาพึงปฏิบัติ ๑๐ ประการมีคือ^{๑๓}

๑ ทาน คือ การให้ การஸະ และการแบ่งปันทรัพย์สิ่งของเพื่อช่วยเหลือและบรรเทาทุกข์แก่อาณาประชาราษฎรผู้ยากไร้หรือผู้ที่ต้องประสบกับความทุกข์ยากหันห้าย เพื่อที่จะให้พวกเขารับรอดพ้นจากความทุกข์นั้น

๒ ศีล คือการละเว้นจากการเบียดเบี้ยนประทุษร้ายต่ออาณาประชาราษฎร์ทั้งหลาย ทั้งทางกาย (กายทุจริต) และทางวาจา (วาททุจริต)

๓ บริจารค คือ การให้ การஸະ และการแบ่งปัน ทรัพย์สิ่งของเพื่อการกุศล บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ และทำนุบำรุงสิ่งที่ดีงามให้คงไว้ (“ทาน”กับ“บริจาร” ต่างกันตรงที่วัดถุประสงค์ของการให้ ถ้าให้ทาน มีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นทุกข์ แต่ถ้าบริจาร มีวัตถุประสงค์เพื่อชัดชัดเกลากิเลสภายในตนเองให้เบาบางลง)

๔ อาชชา คือ ความชื่อตรง ชื่อสัตย์สุจริต ไร้มายา ปฏิบัติภารกิจโดยสุจริต มีความจริงใจ และไม่หลอกลวงอาณาประชาราษฎร์

๕ มัทธะ คือ ความอ่อนโยน อ่อนน้อมถ่อมตน ไม่เย่อหือจองหอง แข็งกระด้าง แต่มีกิริยาวาจาสุภาพนิมนวล ละมุนละไม ชวนให้เกิดความจงรักภักดีและเลื่อมใสครัวธรรมอยู่เป็นนิจ

๖ ตปะ คือ ความเพียรพยายามปฏิบัติภารกิจให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดีในทางที่ถูกต้องตามกำหนดของคลองธรรม

๗ อักโภธะ คือ ความไม่เข้มกรอดพิโรดลุนผลัน ไม่แสดงอาการเกรี้ยวกราด ลุแก่อ่านاجر จนเป็นเหตุให้กิจการงานต่างๆผิดแผกไปจากกำหนดของคลองธรรม แต่ให้รู้จักรงับยับยั้งความชุ่นเคืองภายในไว้ให้ได้ ไม่แสดงออกให้ปรากฏ

๘ อวิหิงสา คือ ความไม่เบียดเบียน พยาบาท บีบคั้น บังคับ ข่มเหง รังแกรืดໄກ ลงโทษแก่อาณาประชาราชภูมิผู้ที่ไม่มีความผิด แต่ให้มีใจเมตตากรุณากลับบุตต่อประชาราชภูมิให้ถูกต้องตามกำหนดของคลองธรรม

๙ ขันติ คือ ความอดทนต่อความยากลำบากทั้งทางด้านร่างกายและด้านจิตใจ ไม่แสดงอาการท้อถอย น้อยเนื้อต่ำใจ หรืออาการอื่นๆที่ไม่เหมาะสมให้ปรากฏ

๑๐ อวิโรธะ คือความไม่ประพฤติในสิ่งที่ผิดพลาดคลาดเคลื่อนจากแบบแผนของทำงานของคลองธรรม ไม่ละเมิดฝ่าฝืนด้วยทกภูมาย จริตประเพณี และศีลธรรมอันดีของประชาชน

พนัส ทัศนียานนท์ ได้แสดงความเห็นไว้ในบทความเรื่อง “ลิทธิมนุษยชน : วิัฒนาการในภูมายไทย” ว่า นักนิติศาสตร์ไทยหลายท่านเปรียบเทียบว่าหลักคำสอนในทศพิธราชธรรมเป็นภูมิเกณฑ์ธรรมชาติที่สูงกว่าภูมายบ้านเมือง และมีผลบังคับให้ผู้ปกครองบ้านเมืองต้องปักครองด้วยความเป็นธรรม ทำงานเดียวกับหลักภูมายธรรมชาติ ในนิติปรัชญาตะวันตก^{๑๒} คือถ้าเมื่อใดที่ฝ่ายปกครองตั้งมั่นอยู่ในหลักธรรมดังกล่าว จะเป็นหลักประกันมิให้ละเมิดลิทธิของฝ่ายอยู่ได้ปักครอง และยังเป็นการหยิบยื่นลิทธิที่รัฐฟังให้แก่ผู้อยู่ใต้ปักครอง แล้วจะช่วยให้พร่ำฟ้าประชาราชภูมิ ได้ดำเนินชีวิตอยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุข โดยทั่วหน้ากัน

(๒) จักรวรรดิวัตร : คำว่าจักรวรรดิวัตร หมายถึงจิริยัตอรันประเสริฐที่พระราชนั่นพึงปฏิบัติต่อไฟร์ฟ้าประชาราชภูมิเพื่อให้ดำเนินชีวิตอยู่กันอย่างร่มเย็นเป็นสุข ดังที่พระพุทธองค์ทรงเล่าเรื่องราชถاشีทพหนณิ ได้ทรงสั่งสอนอบรมโอรสสเกียวกับวิถีทางอันประเสริฐของผู้เป็นจักรพรรดิ ที่พึงปฏิบัติต่อไฟร์ฟ้าประชาน ดังจะได้ยกสำนวนแปลของอาจารย์จำรงค์ ทองประเสริฐ มาเสนอต่อไปนี้

ลูกรัก วิถีทางที่ประเสริฐขององค์จักรพรรดิราชก็คือ ลูกควรยึดมั่นในธรรม ลูกจะต้องให้เกียรติ เคราะพ ยกย่อง และบูชาธรรมะ ลูกควรเป็นประมุขผู้ทรงธรรม มีธรรมเป็นเครื่องหมาย มีธรรมเป็นใหญ่ ลูกจะต้องดูแล คุ้มครอง และเอาใจใส่ครอบครัวและประชาชน กองทัพทหาร ข้าราชการ นักบวช และผู้ครองเรือน ชาวเมือง ชาวนา สมณพราหมณ์ สัตตว์ป่า และนก โดยธรรม ทั้งทั้งอาณาจักรไม่ความมีการทำบ้าป ถ้าในประเทศของลูกไครยกจนก็ควรให้ทรัพย์สมบัติแก่เขา... จงหลีกเลี่ยงความชั่วและปฏิบัติความดี นั่นคือวิถีทางที่ประเสริฐขององค์จักรพรรดิราช^{๑๓}

พระเทพเวที ได้สรุปสาระของ จักรพรรดิวัตตธรรม ไว้ ๔ ประเต็น คือ

๑ ธรรมชาติปัจจัยและธรรมมิการรักษาภรณคุปติ เป็นธรรมชาติปัจจัยดังต่อไปนี้ในธรรมและจัดการรักษาคุ่มครองป้องกันอันชอบธรรมแก่ชนทุกหมู่เหล่าในแผ่นดิน คือ คนภายใน (พระมเหศี โวรส ชิตา ข้าราชการในพระองค์ หรือคนในครอบครัวและในปกครองส่วนตัว โดยให้การบำรุงเลี้ยงอบรมลั่งสอนเป็นต้น ให้อ่ายสุขสงบและเคราะพนับถือกัน) ข้าราชการฝ่ายทหาร ข้าราชการฝ่ายปกครอง ข้าราชการพลเรือน นักวิชาการ และคนต่างอาชีพ พ่อค้า เกษตรกร ชาวนิคมชนบทและชายแดน พระสงฆ์และบรรพชิตผู้ทรงศักดิ์ทรงคุณธรรม และสัตว์เท้าลัตต์ปีกอันควรสงวนพันธุ์ทั้งหลาย

๒ อธรรมการ มิให้มีการอันของธรรม คือจัดการป้องกัน แก้ไข ปราบปรามมิให้มีการกระทำความผิด ความชั่วร้ายเดือดร้อนขึ้นในบ้านเมือง

๓ ฐานุประทาน บันทรพย์เจลี่ยให้แก่ชนผู้ไร้ทรพย์ มิให้มีคนขัดสนยากไร้ในแผ่นดิน

๔ สมณพราหมณปริปุจฉา แสวงหาปัญญาและคุณธรรมด้วยการปรึกษาสอบถามปัญหา กับสมณพราหมณ ท่านที่ปรึกษาซึ่งเป็นนักปรัชญาท่องวิชาการ ทรงคุณธรรม ผู้ประพฤติดี ประพฤติชอบ มิใช่ผู้ประมาทมัวเม่า อญโดยสม่าเสมอตามกาลอันควร เพื่อชักช้อมตรัสอบตนให้เจริญก้าวหน้าในทางที่ถูกที่ชอบดีงาม และเป็นไปเพื่อประโยชน์สุข^{๑๗}

จากหลักคำสอนดังกล่าว ได้ทรงเน้นเรื่องฐานุประทาน (การแบ่งปันเฉลี่ยวทรพย์ให้แก่คนยากจน) เป็นอย่างมาก เพราะว่าถ้าตราบใดที่ประชาชนยังยากจน จะเป็นเหตุให้เกิดอาชญากรรมต่างๆตามมา และถึงแม้ว่าจะใช้วิธีปราบปรามลงโทษรุนแรงเพียงใด ก็ไม่สามารถจัดปัญหาดังกล่าวนี้ได้ ถ้าจะแก้ให้ได้จะต้องขัดความยากจนให้ได้ก่อน ดังที่พระพุทธองค์ทรงให้ข้อคิดไว้ว่า

...เมื่อพระมหาภัตตริย์ไม่พระราชทานทรพย์ให้แก่คนที่ไม่มีทรพย์ ความขัดสนก็ถึงความแพร่หลาย เมื่อความขัดสนถึงความแพร่หลาย othinนาทานก็ได้ถึงความแพร่หลาย เมื่อทินนาทานถึงความแพร่หลาย คัสดาราก็ได้ถึงความแพร่หลาย เมื่อคัสดราถึงความแพร่หลาย ปณาติباتก็ได้ถึงความแพร่หลาย เมื่อปณาติباتถึงความแพร่หลาย มุสาวาทก็ได้ถึงความแพร่หลาย เมื่อมุสาวาทถึงความแพร่หลาย แม้อายุของลัตต์เหล่านั้นก็เลื่อมถอย แม้วรณะก็เลื่อมถอย ...ลัตต์บางพากมีวรรณะดี ลัตต์บางพากมีวรรณะไม่ดี ในลัตต์ทั้งสองพากนั้น ลัตต์พากที่มีวรรณะไม่ดีก็เพ่งเลิงลัตต์พากที่มีวรรณะดี ถึงความประพฤติล่วงในภารรยาคนอื่น(ก็เกิดขึ้น)^{๑๘}

ถ้าเมื่อได้ที่ผู้ปกครองดังมั่นอยู่ในหลักธรรมดังกล่าวแล้วนี้ ก็จะสามารถแก้ปัญหาด่างๆ เหล่านี้ได้ จะช่วยป้องกันการละเมิดสิทธิในชีวิตและทรัพย์สินให้แก่ผู้อญได้ปักษ์ และยังได้ชี้อว่าเป็นการหยิบยกสิทธิทางด้านเศรษฐกิจและลัษณะให้แก่ผู้อญได้ปักษ์ของอีกด้วย

(๓) ราชสังคหวัตถุ : คำว่าราชสังคหวัตถุ หมายถึงหลักการลงเคราะห์ที่พระราชา พึงปฏิบัติ เพื่อให้อาณาประชาราษฎร้อยู่กันอย่างร่มเย็นเป็นสุข ดังที่พระพุทธองค์ทรงเล่า ถึงคำแนะนำของพวกราหมณ์ปูโรทิตที่ถาวรแล้ว พระเจ้ามหาวิชิตราช ใน กฎทันตสูตร ว่า

เรื่องเดย์มีมาแล้ว พระเจ้ามหาวิชิตราชเป็นกษัตริย์ผู้มีคุณ มีพระราชนทรัพย์และโภค-ทรัพย์มากมาย มีเงินมีทองมากหลาย มีทรัพย์สินและเครื่องอุปกรณ์เหลือหลาย มีทุน ทรัพย์และธัญญาทรัพย์มาก มีคลังสมบัติยุ่งฉางและอาคารมากมาย พระองค์ทรงพระ ดำริถึงความสมบูรณ์ ความมั่งคั่งส่วนพระองค์แล้ว มีพระประสงค์จะทำการบูชาอยู่โดย นำสัตว์จำนวนมากมาฟ้าบูชาตามลักษณะพราหมณ์ จึงตรัสเรียกพราหมณ์ที่ปรึกษาแผ่น ดินเข้าเฝ้า และทรงแจ้งพระราชนครสังคมให้ทราบ

พราหมณ์ที่ปรึกษาแผ่นดินกราบทูลเล่าความเป็นไปในชนบทและหัวเมืองต่างๆให้ พระเจ้ามหาวิชิตราชทรงทราบว่า ขณะนั้น ชนบทต่างๆไม่สงบ ยังมีโจรสลัดร้ายชุกชุม มี การเบี้ยดเบี้ยนกันอยู่มาก มีการปล้น การฆ่า การทำร้ายร่างกายและทรัพย์สินปราภู อยู่ทั่วไปทั้งในหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ และจังหวัด ตามทันทางต่างๆก็ไม่ปลอดภัย มี การจี้ ปล้นกันอยู่ทั่วไป เมื่อบ้านเมืองไม่สงบ มีโจรสลัดร้ายชุกชุม มีการเบี้ยดเบี้ยนกันอยู่ อย่างชุกชุมอย่างนี้ การที่จะรื้อฟื้นประกอบพลีกรรมบูชาอยู่นั้นเป็นสิ่งที่ไม่ควรกระทำ

พราหมณ์ที่ปรึกษาแผ่นดินได้กราบทูลแนะนำต่อไปว่า พวกรโจรสลัดนั้น หากจะดำเนิน การด้วยมาตรการปราบปรามเพียงอย่างเดียว เช่น ประหารชีวิตบ้าง จองจำคุณชั่งบ้าง ทำ ให้เสื่อมจากญาติจากมิตรบ้าง ทำหนีโทษบ้าง เนรเทศบ้าง การใช้มาตรการอย่างนั้น ก็จะ ไม่ได้ผลเด็ดขาด ไม่เป็นที่สั่นสุด เพราะพวกรโจรสลอดถึงญาติมิตรของโจรอีก ยังมิ- ได้ปราบปราม ก็จะก่อการร้ายขึ้นอีก ควรใช้มาตรการที่ดีกว่า นั่นคือการลงเคราะห์ การ สนับสนุนอาชีพของประชาชน โดยส่งเสริมกลิ่กรรม พานิชยกรรม ตลอดจนราชการ เช่น ให้พืชพันธุ์ธัญญาหาร พันธุ์ลัตว์แก่เกษตรกร ให้ทุนแก่พวกรประกอบการค้า ให้เงินเดือน และรางวัล ตลอดจนบำเหน็จบำนาญแก่ข้าราชการ

พระเจ้ามหาวิชิตราชทรงเห็นด้วยกับข้อเสนอแนะของพราหมณ์ จึงมีรับสั่งให้ดำเนิน การตามนั้น ผลปรากฏว่ารัฐของพระเจ้ามหาวิชิตรามีความสงบสุขโดยทั่วถึง ประชาชนมีการกินดือยดี บ้านเมืองปราศจากโจรสลัดไม่มีการเบี้ยดเบี้ยนกันประชาชน มีความร่าเริงบันเทิงใจ พ่อแม่ก็ประคองลูกๆให้ร่าเริงอยู่แนบออก บ้านเรือนก็ปลอดภัย ไม่ต้องลงกลอนประตูหน้าต่าง^{๙๕}

จากคำสอนใน ราชสังคหตฤ พระสรุปหลักการสำคัญได้ ๔ ประการ คือ

๑ สัสสมะ คือ การรู้จักบำรุงข้าวกล้าและพืชพันธุ์อัญญาหาร ตลอดจนล่งเสริมพากเกษตรกรให้มีความเป็นอยู่ดีตามสมควร

๒ บุรีสมะ คือ การรู้จักบำรุงข้าราชการผู้ที่เป็นคนดีมีความสามารถให้มีความเจริญก้าวหน้าในตำแหน่งหน้าที่การทำงานตามสมควร

๓ สัมมาปاسب คือ การรู้จักล่งเสริมการพานิชยกรรมให้เจริญรุ่งหน้าไปด้วยดี

๔ วาชเปยะ คือ การรู้จักเจรจาด้วยถ้อยคำไฟเราะนุ่มนวล มีเหตุผล ก่อให้เกิดประโยชน์ ความรัก สามัคคี ความเข้าใจอันดีต่อกัน และก่อให้เกิดความเชื่อถือและเลื่อมใสครั้งชา^{๙๙}

นอกจากนี้ในส่วนของประชาชนด้วยกันเอง ยังทรงสอนให้ส่งเคราะห์กันด้วย “สังคหตฤ ๕” ได้แก่ ทาน คือการรู้จักแบ่งปันช่วยเหลือเกื้อกูลกัน, ปิยาจา คือการพูดจาต่อกันด้วยถ้อยคำไฟเราะอ่อนหวาน ไม่ดูถูกดูหมิ่นกัน, อัตถจริยา คือการช่วยเหลือเอื้ออำนวยยผลประโยชน์ต่อกัน และ สมานตตตา คือการวางแผนเสมอ กัน ไม่ถือว่าตนเหนือกว่าผู้อื่น

ถ้าเมื่อใดที่ผู้ปกครองตั้งมั่นอยู่ในหลักธรรมดังกล่าว จะทำให้เพรี้ยวประราษฎร์ ดำรงชีวิตอยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุข ซึ่งเท่ากับเป็นการหยิบยกลิทธิทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ให้แก่ผู้อยู่ใต้ปกครองในขณะเดียวกันด้วย ในส่วนของผู้อยู่ใต้ปกครองเองก็ได้รับการปลูกฝัง มิให้ละเมิดลิทธิของกันและกัน และยังสอนให้เมตตากรุณาต่อกันอีกด้วย

(๔) อปริหานนิยธรรม : คำว่า อปริหานนิยธรรม หมายถึง ธรรมที่ไม่เป็นไปเพื่อความเลื่อม หากแต่เป็นไปเพื่อความเจริญ ที่มาของคำสอนเรื่องนี้เกิดขึ้นจากการที่ พระเจ้าอชาต-คัตตุ กษัตริย์แห่งแคว้นมคอ ทรงดำริที่จะยกทัพไปตี แคว้นวัชชี ของพวากษัตติยลิจฉิว จึงได้ส่ง วัลลภารพราหมณ์ ผู้เป็นมหาอามาตย์ไปเฝ้าพระพุทธเจ้า เพื่อที่จะสำเนียงกูร่วม พระองค์จะทรงพยากรณ์เรื่องนี้อย่างไร ในขณะที่วัลลภารพราหมณ์เข้าเฝ้านั้น พระอานันท์ กำลังถวายงานพัดอยู่ด้วย ในครั้นนั้นพระองค์ทรงกล่าว หลักอปริหานนิยธรรม แก่พระอานันท์ ว่า

นี่ແນະอานันท์ เมื่อได้อ่านได้ฟังบ้างใหม่ว่า พวกัวซีหมั่นประชุมกันเน่องนิตย์?

ข้าพรองค์ได้ยินมาอย่างนั้น พระเจ้าฯ

อานันท์ พวกัวซีหมั่นประชุมกันเน่องนิตย์เพียงใด ก็พึงหวังได้ว่ามีความเจริญแน่นอน ไม่มีความเลื่อมเพียงนั้น

อ่านที่ เธอได้ยินได้ฟังมาบ้างใหม่ว่า พวกวัชชี เมื่อประชุมก็พร้อมเพรียงกันประชุม เมื่อเลิกประชุมก็พร้อมเพรียงกันแลิก พร้อมเพรียงกันช่วยทำกิจที่ควรทำ?

ข้าพระองค์ได้ยินมาอย่างนั้น พระเจ้าฯ

อ่านที่ พวกวัชชีนั้น เมื่อประชุมกันก็พร้อมเพรียงกันประชุม เมื่อเลิกประชุมก็พร้อมเพรียงกันแลิก พร้อมเพรียงกันช่วยทำกิจที่ควรทำอยู่เพียงใด พวกวัชชีก็พึงหวังได้ว่ามีความเจริญอย่างแน่นอน ไม่พึงหวังได้ความเลื่อมเพียงนั้น

อ่านที่ เธอได้ยินได้ฟังมาบ้างใหม่ว่า พวกวัชชีไม่บัญญัติสิ่งที่มิได้บัญญัติ ไม่เพิกถอนสิ่งที่บัญญัติไว้แล้ว ประพฤติมั่นอยู่ในธรรมของชาววัชชีตามที่ได้บัญญัติไว้ในครั้งก่อน?

ข้าพระองค์ได้ยินมาอย่างนั้น พระเจ้าฯ

อ่านที่ พวกวัชชีจักไม่บัญญัติสิ่งที่ยังมิได้บัญญัติ ไม่เพิกถอนสิ่งที่บัญญัติไว้แล้ว จักประพฤติมั่นอยู่ในธรรมของชาววัชชีตามที่บัญญัติไว้ในครั้งก่อนเพียงใด พวกวัชชีพึงหวังได้ว่ามีความเจริญอย่างแน่นอน ไม่พึงหวังได้ความเลื่อมเพียงนั้น

อ่านที่ เธอได้ยินได้ฟังบ้างใหม่ว่า พวกวัชชียังลักษณะ เคราะพนับถือ บูชาชาววัชชีผู้ใหญ่ และยอมเชื่อฟังถ้อยคำของชาววัชชีผู้ใหญ่เหล่านั้น?

ข้าพระองค์ได้ยินมาอย่างนั้น พระเจ้าฯ

อ่านที่ พวกวัชชียังลักษณะ เคราะพนับถือ บูชาชาววัชชีผู้ใหญ่ และยังยอมเชื่อฟังถ้อยคำของชาววัชชีผู้ใหญ่อยู่เพียงใด พวกวัชชีพึงหวังได้ว่ามีความเจริญอย่างแน่นอน ไม่พึงหวังได้ความเลื่อมเพียงนั้น

อ่านที่ เธอได้ยินได้ฟังมาบ้างใหม่ว่า พวกวัชชีคุ้มครองกุลสตรี กุลกุมาเรหง້หลายมิให้ถูกข่มเหง ถูกฉุดครัวขึ้นใจ?

ข้าพระองค์ได้ยินมาอย่างนั้น พระเจ้าฯ

อ่านที่ พวกวัชชียังคุ้มครองกุลสตรี กุลกุมาเรหง້หลายมิให้ถูกข่มเหง ถูกฉุดครัวขึ้นใจอยู่เพียงใด พวกวัชชีก็พึงหวังได้ว่ามีความเจริญอย่างแน่นอน ไม่พึงหวังได้ความเลื่อมเพียงนั้น

อ่านที่ เธอได้ยินได้ฟังมาบ้างใหม่ว่า พวกวัชชียังลักษณะ เคราะพนับถือ บูชา เจตី สถานของชาววัชชี หั้งภายในและภายนอกพระนคร และไม่ลบล้างพลีกรรมอันชอบธรรม ซึ่งเคยใช้เคยทำแก่เจตីสถานเหล่านั้นอยู่?

ข้าพระองค์ได้ยินมาอย่างนั้น พระเจ้าฯ

อ่านที่ พวกวัชชียังลักษณะ เคราะพนับถือ บูชาเจตីสถานหั้งภายในและภายนอกพระนคร และยังไม่ลบล้างพลีกรรมอันชอบธรรม ซึ่งเคยให้ เคยทำแก่เจตីสถานเหล่านั้นอยู่เพียงใด พวกวัชชีพึงหวังได้ว่ามีความเจริญแน่นอน ไม่พึงหวังได้ความเลื่อมเพียงนั้น

อ่านที่ เธอได้ยินได้ฟังมาบ้างใหม่ว่า พวกวัชชี ได้ถวายความอารักษากา ความคุ้มครอง การปกป้องอันชอบธรรมแก่พระอรหันต์ทั้งหลายเป็นอย่างดี ด้วยประรานาให้พระอรหันต์ทั้งหลายที่ยังไม่มา ขอให้มาสู่แวนแควัน ที่มาแล้วก็ขอให้อยู่เป็นสุขสำราญ?

ข้าพระองค์ได้ยินมาอย่างนั้น พระเจ้าฯ

อ่านที่ พวกวัชชี ยังจักถวายความอารักษากา ความคุ้มครอง การปกป้องอันชอบธรรม แก่พระอรหันต์ทั้งหลาย ด้วยประรานาขอให้พระอรหันต์ทั้งหลายที่ยังไม่มา ขอให้มาสู่แวนแควัน ที่มาแล้วก็ขอให้อยู่เป็นสุขสำราญอยู่เพียงใด พวกวัชชีพึงหวังได้ว่ามีความเจริญอย่างแน่นอน ไม่พึงหวังได้ความเลื่อมเพียงนั้น^{๑๐}

จากเนื้อหาสาระในพระสูตรนี้ พожะสรุปเนื้อหาสาระได้เป็น ๗ ประเด็น คือ

๑ หมั่นประชุมกันเนื่องนิตย์

๒ เมื่อจะประชุมก็พร้อมเพรียงกันประชุม เมื่อจะเลิกประชุมก็พร้อมเพรียงกันเลิก และพร้อมเพรียงกันช่วยทำกิจที่ควรทำ

๓ ไม่บัญญัติสิ่งที่มิได้บัญญัติไว้ ไม่เพิกถอนสิ่งที่บัญญัติไว้แล้ว และถือปฏิบัติตามธรรมของชาววัชชีที่ได้บัญญัติไว้แล้ว

๔ ลักษณะ เศรษฐี นับถือ บุชาผู้ที่เป็นใหญ่ และเชือด้วยฟังคำของท่านเหล่านั้น

๕ ให้ความคุ้มครองป้องกันกุลสตรี กุลมารีทั้งหลาย มิให้ถูกข่มเหง ฉุดคร่าเขินใจ

๖ ลักษณะ เศรษฐนับถือ บุชาเจดีย์สถานของชาติ ไม่ลบล้างพลีกรรมอันชอบธรรมอันดีให้ เคยทำแก่เจดีย์สถานเหล่านั้น

๗ ให้ความอารักษากา คุ้มครอง ปกป้องอันชอบธรรมแก่พระอรหันต์ทั้งหลาย และตั้งใจประรานาให้พระอรหันต์ที่ยังไม่มา ขอให้มาสู่แวนแควัน ที่มาแล้วก็ขอให้อยู่เป็นสุข

เนื้อหาสาระทั้ง ๗ ประเด็นนี้ กล่าวได้ว่าเป็นการปกครองที่สอดคล้องกับหลักการของประชาธิปไตย ดังที่ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กล่าวไว้ในหนังสือรัฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์ ว่า

สำหรับหลักธรรมในหลักลิจฉวอปริหานิยธรรมนั้น คือ การหมั่นประชุมกันเนื่องนิตย์ ย่อมาแสดงให้เห็นความสำคัญของการทำงานเป็นหมู่คณะ ซึ่งนับว่าเป็นสิ่งจำเป็นต่อการวางหลักเกณฑ์ ต่อการแก้ปัญหา และต่อการตัดสินใจเป็นอย่างมาก ความพร้อมเพรียงกันในการประชุม และความพร้อมเพรียงกันกระทำการของส่วนรวม ย่อมาเป็นสิ่งที่เน้นให้เห็นถึงความสำคัญของสามัคคีธรรมในการทำงาน

การเคารพในบทบัญญัติที่วางไว้ การเชือด้วยฟังผู้เป็นประ蟾ในที่ประชุม และการไม่ลุกแก่อำนาจความโลก ความโกรธ ความหลง เป็นเรื่องของการเคารพหลักเกณฑ์และไม่ล่วงในสิทธิของผู้อื่น ส่วนการเคารพนับถือสิ่งที่ประชาชนเลื่อมใสศรัทธา และคงถึงลักษณะ

ของการปกครองที่พังเสียงหรือความต้องการและขนบธรรมเนียมของสังคมเป็นใหญ่ สำหรับการเชิญชวนให้ผู้มีศีลเข้ามาสู่ประเทศและให้การอนุเคราะห์ นับเป็นการส่งเสริมให้คนมีความรู้ความสามารถเข้ามาทำความเจริญให้แก่บ้านเมือง หลักธรรมเหล่านี้ย่อมาเข้ากันได้กับการปกครอง ระบบประชาธิปไตย ที่จะต้องอาศัยสามัคคีธรรมของหมู่คณะเป็นหลัก^{๒๙}

จากหลักการที่กล่าวมานี้จึงเห็นได้ว่า แม้จะมิได้อายถึงอำนาจอธิปไตยที่มาจากการปวงชน และการถ่วงดูลงอำนาจระหว่างฝ่ายนิติบัญญัติ อำนาจบริหาร และอำนาจตุลาการ ตามความหมายที่เข้าใจกับสมัยนี้ก็ตาม แต่ก็ถือได้ว่าสอดคล้องกับหลักการของประชาธิปไตยในแห่งที่ว่าอำนาจการปกครองมิได้ขึ้นอยู่กับบุคคลหนึ่งบุคคลใด หากแต่ขึ้นอยู่กับมติของที่ประชุม ทุกคนมีสิทธิมีเสียงเสมอภาคเท่าเทียมกันภายใต้กฎหมายทั่วไปหรือข้อตกลงที่ทำไว้ก่อน ไม่มีใครมีอภิสิทธิ์เหนือกว่าใคร และทุกคนอยู่กันด้วยความรักสามัคคี ให้การคุ้มครองเด็กและสตรีผู้อ่อนแอกว่า และให้การเคารพยกย่องคนดี ฉะนั้นจึงถือได้ว่าการปกครองในลักษณะนี้ย่อมาสอดคล้องกับหลักการของสิทธิมนุษยชนตามแนวคิดแบบตะวันตกในแห่งที่พยายามให้โอกาสแต่ละฝ่ายได้มีส่วนร่วมในการปกครองแห่งรัฐตน

๓ อนาคติยนัยฝ่ายกิกขุสังฆ

ในบรรดาเนื้อหาสาระของพระวินัย ทั้งของกิกขุและกิกขุณี มีกล่าวไว้ในพระไตรปิฎกจำนวน ๘ เล่ม คือ จากเล่มที่ ๑-๘ โดยแบ่งเนื้อหาออกเป็น ๕ หมวด ได้แก่ หมวดที่ ๑ มหาวิภัค หรือ กิกขุวิภัค ซึ่งว่าด้วยวินัยของกิกขุที่มีมาในพระปัตโนมกฯ จำนวน ๒๒๗ สิกขานท โดยกล่าวไว้ในพระวินัยปิฎกเล่มที่ ๑-๒, หมวดที่ ๒ กิกขุณิวิภัค ซึ่งว่าด้วยวินัยของกิกขุณีที่มีมาในพระปัตโนมกฯ จำนวน ๓๑ สิกขานท โดยกล่าวไว้ในพระวินัยปิฎกเล่มที่ ๓-๔, หมวดที่ ๓ มหาวรรค ซึ่งว่าด้วยลิขานทนอกพระปัตโนมกฯ ตอนต้น จำนวน ๑๐ ตอน โดยกล่าวไว้ในพระวินัยปิฎกเล่มที่ ๔-๕, หมวดที่ ๔ จุลวรรค ซึ่งว่าด้วยลิขานท นอกพระปัตโนมกฯ ตอนปลาย จำนวน ๑๒ ตอน โดยกล่าวไว้ในพระวินัยปิฎกเล่มที่ ๖-๗ และหมวดที่ ๕ ปริวาร ซึ่งว่าด้วยคำอธิบายเพิ่มเติมเนื้อหาสาระข้างต้น โดยกล่าวไว้ในพระวินัยปิฎกเล่มที่ ๘^{๒๙}

ในการบัญญัติพระวินัยขึ้นใช้ พระองค์ทรงมีวัดถุประสงค์ ๑๐ ประการ คือ

๑. เพื่อความดีงามที่เป็นไปด้วยความเห็นชอบร่วมกันของสังฆ.
๒. เพื่อความผาสุกแห่งสังฆ.
๓. เพื่อกราบคนหน้าด้านไม่รู้จักอาย.
๔. เพื่อความผาสุกแห่งเหล่ากิกขุผู้มีศีลอันดีงาม.
๕. เพื่อปิดกั้นความเลื่อมเสีย ความทุกข์ความเดือดร้อนที่จะมีมาในปัจจุบัน.
๖. เพื่อบำบัด

ความเลื่อมเลี้ย ความทุกข์ความเดือดร้อนที่จะมีมาในภายหลัง ๗. เพื่อความเลื่อมใสของผู้ที่ยังไม่เลื่อมใส ๘. เพื่อความเลื่อมใสยิ่งขึ้นของผู้ที่เลื่อมใสอยู่ก่อนแล้ว ๙. เพื่อความดีงาม มั่นแห่งพระลักษธรรม ๑๐. เพื่อส่งเสริมความเป็นระเบียบเรียบร้อย สนับสนุนวินัยให้มั่นคง^{๒๓} นอกจากนี้ในอังคุตตรนิกาย ยังได้ทรงแสดงวัตถุประสงค์เพิ่มเติมอีกว่า เพื่อเอื้ออนุเคราะห์แก่คุหัสส์ทั้งหลายและเพื่อตัดถอนฝักฝ่ายของภิกษุผู้มีความประ岸นาอันชั่วร้าย^{๒๔} ส่วนพระภิกษุป้าสาทiko ได้กล่าวสรุปวัตถุประสงค์แห่งการทรงบัญญัติพระวินัยไว้ว่า “เพื่อควบคุมภิกษุบริษัทให้มีความเป็นอยู่ด้วยดี”^{๒๕}

เมื่อพิจารณาจากวัตถุประสงค์นี้จะเห็นได้ว่าล้วนเป็นไปเพื่อ ความดีงาม ความผาสุก และความไม่ละเมิดเบียดเบี้ยนต่อกัน หรือถ้ากล่าวโดยหลักการของพุทธศาสนา ก็เพื่อ “รักษาตนเองให้ดีก่อน” ทั้งนี้เพื่อที่จะได้ “รักษาผู้อื่นในขณะเดียวกันด้วย” ซึ่งจะได้ยกมาให้เห็นพอเป็นตัวอย่างดังนี้

๓.๑ ปราชาชิกลิกขานท กับสิทธิมนุษยชน

พระวินัยบัญญัติที่มีโทษถึงขั้น ปราชาชิก ซึ่งต้องขาดจากความเป็นภิกษุ หาลังวาส มิได้ และจะกลับมาบ瓦ชอีกไม่ได้ มือญี่ ๔ ลิกขานท ได้แก่ ภิกษุเสพเมตุน, ภิกษุลักทรพย, ภิกษุแกลงฝ่ามุนุษยให้ตาย และภิกษุกล่าวoward อุตุริมนุสธรรม พระวินัยทั้ง ๔ ลิกขานทนี้ สามารถนำอธิบายในสิทธิมนุษยชนได้ดังนี้

ใน ปราชาชิก ลิกขานทที่ ๑ ที่ว่า ห้ามภิกษุเสพเมตุน ปฐมเหตุที่ทรงบัญญัติวินัย ลิกขานทนี้ เกิดจากภิกษุสุทินเสพเมตุนกับภารยาเก่าถึงสามครั้ง จนเป็นที่โจชานและนำมาสู่การบัญญัติวินัยลิกขานทนี้ ถ้าจะพิจารณาเรื่องนี้โดยเทียบกับหลักกฎหมาย จะเห็นได้ว่ามีนัยสำคัญที่แตกต่างกัน คือ โดยหลักแห่งกฎหมายถือว่าถ้าหนิงนั้นอายุไม่ต่ำกว่าเกณฑ์ที่กฎหมายกำหนด ย่อมเป็นสิทธิส่วนบุคคลที่จะมีเพศลัมพันธ์กับใคร หรือแม้แต่กับภิกษุก็ได้ตามความสมควรใจของหนิงนั้น ความผิดทางเพศจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อหนิงนั้นถูกบังคับขืนใจจากชาย แต่ถ้าถือว่าเป็นคดีที่อาจยอมความกันได้ แต่ถ้าจะพิจารณาเรื่องเดียวกันนี้โดยหลักพระวินัย การที่ฝ่ายหญิงจะเต็มใจหรือไม่ก็ตาม จะเป็นภารยาเก่าหรือหนิงอีกตาม หรือการที่ภิกษุจะเสพเมตุนทางช่องใดก็ตาม เช่น ทางหารหนัก(เวจมรรค) ทางหารเบา(ปัสสาวมรรค) ให้อมทางปาก หรือสอดเข้าระหว่างขาอ่อน ที่สะตือ ที่เกลียวท้อง ชกรักแร้ที่คอ ที่ซ่องหู ที่มวยผม ทั้งหมดนี้ล้วนจัดเป็นฝ่ายเสพเมตุนทั้งสิ้น^{๒๖} จึงไม่เป็นเหตุให้ภิกษุนั้นพันผิดแต่อย่างใด ทั้งนี้เพราะการกระทำของภิกษุนั้นไม่เป็นไปเพื่อความดีงาม ความผาสุก และความเลื่อมใสแห่งสังฆ หรือไม่เป็นการรักษาตนเองให้ดีก่อน จึงได้ชื่อว่าไม่ช่วยรักษาสิทธิสตรีในขณะเดียวกันด้วย

ส่วนในปาราชิกลิกขابที่ ๒ ที่ว่า ห้ามกิจชุลักษรรพย์ เกิดจากการที่ กิจชุนิยะ กุณการบุตร ไปโฆษณาให้มีไว้ซ้อมแปลงพระนครแห่งพระเจ้าพิมพิสาร เพื่อนำมาใช้สร้าง กุฎิของตน จนทำให้เกิดการโจชานเล่าลือและตำหนิเพ่งโทษแก่สมณศากยบุตรไปทั่ว จึง เป็นเหตุให้พระองค์ทรงบัญญัติทุติยปาราชิกลิกขابทความว่า ถ้ากิจชุได้ถืออาทรรพย์อัน เจ้าของไม่ได้ให้ ด้วยส่วนแห่งความเป็นโดย (มีมูลค่าตั้งแต่ ๕ มาสกขึ้นไป มูลค่า ๕ มาสก = ๑ บาททองคำ หรือ เท่ากับทองคำหนัก ๒๐ หรือ ๒๑ เม็ดข้าวเปลือก)^{๒๗} ย่อมต้องอาบัติ ปาราชิก หากลังวาสมิได้เช่นกัน โดยวัตถุประสงค์ของบัญญัติลิกขابหนนี้ก็เป็นไปเพื่อ “รักษา ตนเองให้ดีก่อน” ทั้งนี้เพื่อที่จะช่วยรักษาลิทธิในทรัพย์สินของผู้อื่นในขณะเดียวกันด้วย

ส่วนใน ปาราชิก ลิกขابที่ ๓ ที่ว่า ห้ามกิจชุแกล้งช่านนุษย์ให้ตาย เกิดจากการที่ ครัวหนึ่งพระพุทธองค์ทรงแสดง “อสุภากثارรرم” โดยทรงบรรยายถึงความไม่สุขไม่งาม ของร่างกายว่าเปรียบประดุจชาตกศพ หลังจากที่ทรงแสดงธรรมแล้วก็ทรงหลีกเร้นไปปลีก วิเวกในปานานถึงครึ่งเดือน บรรดาภิกษุเหล่านั้นได้โจชานกันถึงอสุภากثارรرمดังกล่าว และได้เกิดความรังเกียจร่างกายของตนเอง จึงพากันปลงชีวิตของตนบ้าง ช่วยปลงชีวิตให้แก่ กันบ้าง ครั้นต่อมาความนี้ทราบถึงพระพุทธเจ้า จึงทรงเรียกประชุมสงฆ์ แล้วทรงบัญญัติ ตติยปาราชิกลิกขابทความว่า กิจชุได้จงใจปราการยมนุษย์จากชีวิตหรือแสวงหาคัลตรา อันจะปลิดชีวิตให้แก่กายนุษย์ หรือแม้แต่ช่วยแสวงหาคัลตราเพื่อช่วยปลิดชีวิตให้แก่กัน หรือพรยอมนาคุณแห่งความตาย หรือชักชวนเพื่ออันตาย กิจชุนี้ก็เป็นปาราชิก หากลังวาสมิ-ได้

จากตติยปาราชิกลิกขابหนึ่ง เมื่อเทียบเคียงกับหลักกฎหมายจะเห็นได้ว่า การฆ่าผู้ อื่นจะต้องถูกลงโทษสถานหนัก อาจถึงขั้นที่ทำให้ผู้ฆ่าจะต้องถูกตัดสินประหารชีวิตให้ตาย ตกไปตามกันได้ และถ้าพิจารณาในแง่ของศีลธรรม ก็อว่าชีวิตย่อมเป็นที่รักยิ่งแห่งตน การ ฆ่าหรือการทำลายชีวิตจึงเป็นบาปอย่างมหันต์ จะนั้นการที่พระองค์ทรงบัญญัติลิกข บหนนี้ไว้ ก็เพื่อให้ “รักษาตนเองให้ดี” ป้องกันมิให้กิจชุทำผิดกฎหมายบ้านเมือง อันอาจนำ ความเดือดร้อนมาให้ในภายหลัง ป้องกันการทำบาปสถานหนัก และยังได้ชี้อว่าเป็นการ ป้องกันการละเมิดลิทธิในชีวิตของผู้อื่นอีกด้วย

ส่วน ปาราชิก ลิกขابที่ ๔ ที่ว่า ห้ามกิจชุกล่าวอวดอุติมุสธรรม (ธรรมอันยอด ยิ่ง เช่น การสำเร็จถอน การสำเร็จมรรคผลเป็นต้น) เกิดจากการที่ครัวหนึ่งเกิดข้าวยากมาก แหงไปทั่ว การทำมาหากินของราชภูมิฝีดเคือง ส่งผลกระทบต่อการบินพาตของบรรดา

กิกชุ จึงทำให้กิกชุหมู่หนึ่งที่จำพรรษาอยู่ริมฝั่งน้ำ วัดคุมุทา ได้มารักษา กันว่าจะทำอย่างไรจะทำให้ชาวบ้านนำข้าวปลาอาหารมาถวายตามเดิม จึงตกลงกันว่าให้ก่อล่าวอวดอุตริมนุสธรรมแก่กันและกัน ว่า กิกชุรูปได้ได้มาขึ้นได้ ต่างฝ่ายต่างก็ยกอกันจนเลิศลอย จนชาวบ้านกิดความเลื่อมใสศรัทธาเป็นอย่างมาก จึงพากันนำข้าวปลาอาหารมาถวายถึงขนาดที่ตัวเอง บิดามารดา บุตรภรรยา ยอมให้อด เพื่อนำอาหารมาถวายกิกชุแทน กิกชุ เหล่านั้นจึงอวนหัวนสมบูรณ์ ผิวพรรณผ่องใส ในขณะที่ชาวบ้านอดอยากหิวโหย ครั้นต่อมาความนี้ทราบถึงพระพุทธเจ้า จึงทรงมีรับสั่งให้เรียกประชุมสงฆ์ ได้ทรงดำเนินกิกชุเหล่านั้นว่า

กิกชุได ประภาคตนอันมืออยู่โดยการอื่น ด้วยอาการอย่างอื่น โกชนะนั้น อันกิกชุนั้น ฉันแล้วด้วยอาการแห่งคนไม่มี ดุจพราบนกลงจับนก ฉะนั้น กิกชุนั้น เลวธรรมเป็นอันมาก มีผ้ากาล裟ะพันคอ มีธรรมหรา ไม่สำรวมแล้ว กิกชุเลวธรรมเหล่านั้นย่อมเข้าถึงนรก เพราะกรรมทั้งหลายที่เลวธรรม กิกชุผู้ทุคี ผู้ไม่สำรวมแล้วบริโภคก้อนเหล็ก แตงดังเบลวไฟ ประเสริฐกว่าการฉันก้อนข้าวของชาวบ้าน^{๒๕}

หลังจากนั้นแล้วก็ทรงบัญญัติ จดุตถปฏิกริขิกขานบทความว่า กิกชุไดก่อล่าวอวดอุตริมนุสธรรม อันเป็นความรู้ความเห็นอย่างประเสริฐ อย่างสามารถ น้อมเข้ามาในตนว่า ข้าพเจ้ารู้อย่างนี้ ข้าพเจ้าเห็นอย่างนี้ โดยที่ผู้อื่นจะถือເອາະກົດตามกົດตาม ไม่ถือເອາະກົດตาม (เชื่อหรือไม่เชื่อกົດตาม) กิกชุนີ້เป็นปฏิกริขิก หาสังวาสມได

จากจดุตถปฏิกริขิกขานนี้ เมื่อเทียบเคียงกับหลักกฎหมายอาญา จะเห็นได้ว่า ความผิดนี้อาจจัดเข้าใน ลักษณะ ๑๒ หมวด ๔ คือ ความผิดฐานฉ้อโกง ตามมาตรา ๓๔๑ ที่ว่า ผู้ใดโดยทุจริต หลอกลงผู้อื่นด้วยการแสดงแสดงข้อความอันเป็นเท็จ หรือปกปิดข้อความจริงที่ควรบอกให้แจ้ง และโดยการหลอกลงดังว่านั้น ได้ไปปึงทรัพย์สินจากผู้ภูกหลอกลง หรือบุคคลที่สาม ผู้นั้นกระทำการผิดฐานฉ้อโกง ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสามปี หรือปรับไม่เกินหกพันบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

เมื่อพิจารณาโดยหลักกฎหมายดังกล่าว จะเห็นได้ว่าความผิดในลักษณะนี้ไม่ถือว่า เป็นการอุகฉกรรมนัก จึงสามารถยอมความกันได้ (ตามมาตรา ๓๔๒) แต่ถ้าพิจารณาเรื่อง เดียวกันนี้โดยหลักพระวินัย พระพุทธองค์ถือว่าการที่กิกชุเลี้ยงชีพด้วยวิธีการดังกล่าว ย่อมผิดวิสัยของผู้ที่จะเป็นแบบอย่างของการดำเนินชีวิตที่ดีงาม จึงถือว่าเป็นความผิด อุกฉกรรมซึ่งเดียวกับໂຈ ๕ จำพวก จึงต้องถูกลงโทษสถานหนัก ขาดจากความเป็นกิกชุ หาสังวาสມได ฉะนั้นการที่ทรงบัญญัติปฏิกริขิกขานนี้ไว้ ก็เพื่อให้หมู่กิกชุ “รักษา

ตนเองให้ได้ก่อน” ทั้งนี้เพื่อที่จะช่วยป้องกันและ “รักษา” สิทธิของชาวบ้านมิให้ถูกหลอกลวงจากภัยคุกคามอีกด้วย

๓.๒ สังฆา thi เสสสิกขابท กับสิทธิมนุษยชน

พระวินัยบัญญัติที่มหोทัยขึ้นลังฆา thi เสส ซึ่งถือว่าเป็นครุการบัตรสถานกลาง ไม่ถึงขั้นขาดจากความเป็นภัยคุกคาม แต่จะต้องอยู่กรรมเพื่อทราบตนเอง และประพฤติวัตรตามวิธีการที่วินัยกำหนด จึงจะพ้นจากโภคนน์ได้^{๒๙} มือปู่ ๓ ลิขابท คือ

๑ กิษณะแกลงทำให้วสุจิเคลื่อน	๗ กิษณะร้างภูภูมิโดยลงมาไม่แสดงที่ให้ก่อน
๒ กิษณะจับต้องกายผู้หัญญา	๘ กิษณะแกลงฟ้องกิษะอื่นโดยไม่มีมูล
๓ กิษณะเกี้ยวผู้หัญญา	๙ กิษณะกรดเคืองแกลงหาเรื่องฟ้องกิษะอื่น
๔ กิษณะพุดล่อลาหงษ์ให้บ้าเรอตน	๑๐ กิษณะพยายามทำลายลงมาให้แตกกัน
๕ กิษะเป็นแม่ล้อให้ขายหัญญาเป็นผัว	๑๑ กิษะประพฤติตามกิษะผู้ทำลายลงมา
เมียกัน	ให้แตกกัน
๖ กิษะร้างภูภูมิที่ต้องก่อและใบกด้วยปูน
หรือดิน	๑๒ กิษะว่ายากสอนยาก
๑๓ กิษะประทุษร้ายสกุล

ลังฆา thi เสสทั้ง ๓ ลิขابทนี้ สามารถนำมาริบายในแล thi มุษยชนพอเป็นตัวอย่างบางลิขابท เช่น ใน ลังฆา thi เสส สิกขابทที่ ๒, ๓, ๔ และ ๕ ถ้าจะพิจารณาโดยเทียบเคียงกับหลักกฎหมายอาญา อาจจะเข้าข่ายความผิดตาม ลักษณะ ๙ คือ ความผิดเกี่ยวกับเพศ โดยอาจจะเข้าข่ายความผิดเกี่ยวกับการกระทำอนาจาร ลวนลามทางเพศ การล่อลาหงษ์ การซักชวนหรือใช้อุบາຍหลอกลวงหัญญาเพื่อการอนาจาร ซึ่งถือเป็นการกระทำที่ละเมิดสิทธิสตรีทั้งสิ้น หรือถ้าพิจารณาโดยหลักพระวินัย พุทธศาสนา ก็ถือว่า ขึ้นชื่อว่าหัญญาแล้วย่อมมีผู้ที่คุยคุ่มครองรักษาเสมอ เช่นผู้ที่เป็นกิษะณีจะมีธรรมเนียมคุยรักษา ผู้ที่เป็นบุตรีจะมีการตามบิดาคุยรักษา ผู้ที่เป็นพี่สาวหรือน้องสาวจะมีพี่น้องชายหัญญาคุยรักษา ผู้ที่เป็นภรรยาจะมีสามีคุยรักษา หัญญาผู้ที่เป็นคู่หมั้นจะมีชายคู่หมั้นคุยรักษา หัญญาผู้ที่เป็นข้าทาสบริวารจะมีเจ้านายคุยรักษา หัญญาที่เป็นนางสนมกำนัลจะมีราชวงศ์คุยรักษา และหัญญาอื่นทั่วไปจะมีธรรม หรือกฎหมายคุยรักษา เป็นต้น ฉะนั้น การที่กิษะกระทำการละเมิดดังที่กล่าวมานี้ นอกจากจะเป็นการละเมิดต่อสิทธิของหัญญานั้นโดยตรงแล้ว ยังเป็นการละเมิดสิทธิของผู้มีส่วนได้เสีย และเมิดสิทธิของลังคอมหรือรัฐ และยังเป็นการละเมิดสิทธิของสถาบันลงมาเป็นลังคอมส่วนรวมอีกด้วย

ส่วนในสังฆา thi เสส สิกขานที่ ๔-๕ ที่ภิกขุแกล้งฟ้องภิกขุอื่นโดยไม่มีมูล และภิกขุกรอเดือดแล้วหาเรื่องฟ้องภิกขุอื่นนั้น ก็ถ้าได้รับการแห่งสิทธิมนุษยชนแล้ว ก็ถือว่าแต่ละคนมีสิทธิที่จะดำรงชีวิตอยู่อย่างสงบสุข ไม่ถูกเบี้ยดเบียนรบกวนจากผู้อื่น ไม่ว่า จะโดยทางตรงหรือโดยทางอ้อม ถ้าผู้อื่นละเมิดสิทธิ์ดังกล่าวไว้ ผู้ถูกละเมิดมีสิทธิที่จะลุกขึ้นตอบโต้หรือเขียนยาสิทธิ์ของตนได้ตามกฎหมาย เมื่อนำแนวคิดเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนแบบตะวันตกดังกล่าวมาเทียบเคียงกับทัศนะของพุทธศาสนาในสองสิกขานที่ ๔-๕ จนเห็นได้ว่า การที่ภิกขุได้แกล้งหาเรื่องฟ้องภิกขุอื่นโดยที่คดีไม่มีมูล หรือด้วยความกรหะดันเป็นการส่วนตัว แม้ว่าการแกล้งฟ้องนี้จะมีผู้ ใจถือเอาตามก็ตาม ไม่ถือเอาตามก็ตาม ย่อมถือได้ว่าเป็นการสร้างความเดือดร้อนรำคาญให้แก่ภิกขุผู้ถูกฟ้องแล้ว ย่อมเป็นการละเมิดสิทธิในการดำรงชีวิตอย่างสงบสุขของผู้อื่น และถ้าภิกขุผู้ถูกละเมิดนั้นทนไม่ได้ก็อาจจะลุกขึ้นตอบโต้บ้าง ก็อาจจะสร้างความลับสนวุ่นวายให้แก่ลั่นคอมสัมพันธ์เป็นการส่วนรวมได้ ฉะนั้นจึงเห็นได้ว่าการหาเรื่องฟ้องภิกขุอื่นด้วยเหตุดังกล่าวไว้ ย่อมไม่เป็นการรักษาตนเองให้ดีก่อน จึงพยายามทำให้ไม่ช่วยรักษาผู้อื่นในขณะเดียวกันด้วย จึงได้ก่อให้เกิดการละเมิดสิทธิ์ของกันและกันขึ้น

ส่วนใน สิกขานที่ ๓๓ ภิกขุประทุร้ายสกุล ซึ่งหมายถึงภิกขุมีความประพฤติ Lewtham อันที่จริงการที่บุคคลใดมีความประพฤติแบบนี้ ถ้าพิจารณาโดยแนวคิดเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนแบบตะวันตก ที่มุ่งเน้นเงื่อนไขปัจจัยจากภายนอกที่มากระทำต่อสิทธิของเรา เป็นสำคัญ จึงไม่ค่อยจะหยิบยกขึ้นมาถกกว่าถ้าตัวเราเองมีความประพฤติ Lewtham อาจจะส่งผลกระทบต่อสิทธิของบุคคลอื่นอย่างไรบ้าง แต่ในทัศนะของพุทธศาสนา มีมุ่งมองที่ต่างไปจากนั้น คือ มุ่งเน้นที่เงื่อนไขปัจจัยจากตัวเราที่มีผลกระทบต่อภายนอกเป็นสำคัญ ฉะนั้น เมื่อตั้งต้นมองจากจุดนี้จะเห็นได้ว่าการที่เรามีความประพฤติ Lewtham และเป็นผู้ว่าไก สอนไก ย่อมมีส่วนละเมิดสิทธิ์ของผู้อื่นโดยทางตรงก็โดยทางอ้อม ซึ่งถือว่าเข้าตามหลักการพื้นฐานของพุทธศาสนาที่ว่า เมื่อไม่รักษาตนเองก็ย่อมได้เชื่อว่าไม่รักษาผู้อื่นด้วย ฉะนั้น พระองค์จึงทรงปรับอาบัติสังฆา thi เสสแก่ภิกขุผู้ประทุร้ายสกุลดังกล่าวไว้

๓.๓ สิกขานที่ ๓๓ ที่เกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน

ตามที่กล่าวแล้วว่าพระวินัยบัญญัติมีอยู่ถึง ๒๒๗ สิกขาน โดยแบ่งออกเป็นครุกานติสถานหนัก ถึงขั้นปราศิก ๕ สิกขาน ครุกานติสถานกลาง ขั้นสังฆา thi เสส ๑๓ สิกขาน ส่วนที่เหลือนอกจากนี้จัดว่าเป็น ลทุกานติ อันได้แก่ ถุลลัจจย ป焦急ติ ปภิ- เทสนียะ ทุกกฎ และทุกภायิต อาบัติเหล่านี้ถ้าภิกขุได้ต้องเข้าเลี้่าเพียงแค่ทำคืนอาบัติ

โดยการประจานตนเอง หรือสารภาพผิดต่อหน้ากิษกุลวินก์ถือว่าพันโทษได้แล้ว^{๗๐} และสิ่งของที่เหลือนี้ถ้าจะนำมากล่าวทั้งหมดก็จะเป็นการฟุ่มเฟือยเกินไป ฉะนั้นจะเลือกหยิบยกมากล่าวพอเป็นตัวอย่างดังนี้

(๑) ตัวอย่างพระวินัยบัญญัติที่ห้ามละเมิดสิทธิในชีวิตอื่น : กิษกุลแกล้งฆ่าลัตวีให้ตายด้วยวิธีขุดบ่อล่อไว้โดยไม่เจาะจงว่าสัตว์ชนิดใดจะตกลงไปตาย ต้องอาบัติทุกกฎ, ถ้ามันนุชร์ตกลงไปตาย ต้องอาบัติปาราชิก, ถ้ายักษ์ก็ตี เปรตก็ตี ดิรัจชานก็ตีตกลงไปตาย ต้องอาบัติถุลลัจจัย (ไตร. ๘/๓๕๑/๑๐๗) : กิษกุลได้กรงกิษกุลวิน แล้วทำการชุดครร่า หรือให้ชุดครร่ากิษกุลนั้นออกไปจากวิหารแห่งสงฆ์ ต้องอาบัติป่าจิตติย (วรรคที่ ๒ สิ่งของที่ ๗) : กิษกุลได้ทำการข่มขู่กิษกุลวินว่าจะประหารเสียให้ตาย ต้องอาบัติ ป่าจิตติย (วรรคที่ ๔-๕) : กิษกุลได้บริโภคน้ำดื่มทึ้งที่รู้อยู่ว่าตัวตนมีชีวิตอยู่ในน้ำนั้น ต้องอาบัติป่าจิตติย (วรรคที่ ๗ สิ่งของที่ ๑)

(๒) ตัวอย่างพระวินัยบัญญัติที่ห้ามละเมิดสิทธิในเกียรติและคักดีศรีของผู้อื่นทั้งทางกายและวาจา : กิษกุลประพฤติโນนารา ลงมือเรียกมาสอบถาม แล้วแกล้งพูดกลับเกลื่อนหรือปากปิด ต้องอาบัติป่าจิตติย (ภูวรรณคที่ ๒ สิ่งของที่ ๒) : กิษกุลใช้ทางกิษกุลณีทำงาน โดยให้ชักจีวิร ย้อมจีวิร ทุบจีวิร, ใช้ให้ชัก ย้อม หรือสาขานเจียม ต้องอาบัติ ป่าจิตติย (จีวรรณคที่ ๑ สิ่งของที่ ๔, ๗) : กิษกุลแกล้งก่อความรำคาญแก่ผู้อื่น ต้องอาบัติป่าจิตติย (วรรคที่ ๙ สิ่งของที่ ๗) : กิษกุลแอบฟัง แอบสอดแนมคำพูดของผู้อื่น ต้องอาบัติป่าจิตติย (วรรคที่ ๙ สิ่งของที่ ๙) : กิษกุลพูดเคามาดุความด้วยวาจาชั่วหายาน โดยพادพิงถึงอวัยวะให้รากขัณฑ์ (ไฟปลาร้า) ลงมา และเห็นอื้เข้าไป (เว้นวัจกรรมคและปัสสาวมรณค) ต้องอาบัติถุลลัจจัย (ไตร. ๘/๔๙๓/๑๓๒) แต่ถ้าพัดพิงถึงวัจกรรมคและปัสสาวมรณค ต้องอาบัติสังฆา thi เสน : กิษกุลพูดล้อเลียด ประชด แดกดัน โดยมุ่งให้ผู้อื่นได้รับความเจ็บใจหรืออัปยศด้วย ต้องอาบัติป่าจิตติย (มุสาวาทวรรค ๑ สิ่งของที่ ๒) : กิษกุลฟังความข้างนี้แล้วไปบอกข้างโน้น เพื่อทำลายข้างนี้, พังความข้างโน้นแล้วมาบอกข้างนี้เพื่อทำลายข้างโน้น โดยหวังที่จะให้สองฝ่ายแตกแยกกัน หรือให้ตัวเองกล้ายเป็นที่ชี้ชอบของฝ่ายหนึ่งฝ่ายใด ต้องอาบัติป่าจิตติย (มุสาวาทวรรคที่ ๑ สิ่งของที่ ๓)

(๓) ตัวอย่างพระวินัยบัญญัติที่ห้ามละเมิดสิทธิในทรัพย์สินส่วนบุคคลและทรัพย์สินสาธารณะ : กิษกุลถือเอาทรัพย์ที่เจ้าของมิได้ให้ ราคาเกินกว่า ๑ มาสก หรือหยอดกว่า ๑ มาสก ต้องอาบัติถุลลัจจัย (ไตร. ๘/๔๙๙/๑๓๑) : ผู้อื่นทำลิ่งของตกหล่นไว้ในวัดหรือที่อยู่อาศัยของกิษกุลผู้พบเห็น กิษกุลผู้พบเห็นต้องเก็บไว้เพื่อคืนให้แก่เจ้าของ ถ้าไม่เก็บไว้เพื่อ

คืนเจ้าของ ต้องอาบตี ทุกกฎ (รัตนธรรมที่ ๙ ลิกขานบทที่ ๒) : ภิกษุก้าวล่วงเข้าไปในเขต ตำแหน่ง ทั้งในที่กันม่าน หรือในที่เฉพาะส่วนพระองค์ของพระราชา โดยผลการหรือโดยถือ วิสาสະ ต้องอาบตีป่าจิตติย (วรรคที่ ๙ ลิกขานบทที่ ๑) : ภิกษุถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ บ้วน เขพะ หรือทิ้งลิ่งโถครกลงในน้ำไว้ที่ชาวบ้านปลูกพืชพันธุ์อัญญาหารไว้ ลงในลานหญ้าที่ ชาวบ้านรักษาไว้ ลงในแหล่งน้ำที่เขาชุดไว้ใช้สอย เททิ้งลงในแม่น้ำลำคลองหนองบึงอัน เป็นสาธารณะ หรือในที่น้ำไหล ต้องอาบตีทุกกฎ (ปกิณณะ หมวดที่ ๔ ลิกขานบทที่ ๓)

จากตัวอย่างพระวินัยบัญญัติที่ยกมาให้ดูจำนวนหนึ่งนี้ และที่ยังมีได้ยกมาให้ดูอีก เป็นจำนวนมาก ล้วนตั้งอยู่บนพื้นฐานของความคิดที่ว่า เมื่อภิกษุรักษาตนย่อ้มได้เชื่อว่า รักษาผู้อื่นด้วย และเมื่อรักษาผู้อื่นย่อ้มได้เชื่อว่ารักษาตนด้วย เช่นกันทั้งล้วน

๔ หัศنةทั่ว ๆ ไปเกี่ยวกับสิทธิสตรีและเด็ก และอนาคติยวินัยฝ่ายภิกษุณีสงฆ์ สามเณร และสามเณรี

เพื่อที่จะให้นือหาเกี่ยวกับสิทธิสตรีรวมอยู่ในที่เดียวกัน ฉะนั้นในข้อนี้จะกล่าวถึง อนาคติยวินัยฝ่ายภิกษุณีสงฆ์และสิทธิสตรีควบคู่ไปด้วย โดยจะแบ่งเนื้อหาออกเป็น ๒ ประเด็นหลัก คือหัศنةทั่วๆไปเกี่ยวกับสิทธิสตรีและเด็ก และอนาคติยวินัยฝ่ายภิกษุณีสงฆ์ สามเณร และสามเณรี ซึ่งจะได้กล่าวแต่ละประเด็นตามลำดับดังนี้

๔.๑ หัศنةทั่วๆไปเกี่ยวกับสิทธิสตรีและเด็ก

๔.๑.๑ หัศنةทั่วๆไปเกี่ยวกับสิทธิสตรี : ถ้าจะพิจารณาถึงความล้มเหลวระหว่าง พระพุทธเจ้ากับสตรีเพศ ตั้งแต่ครั้งที่ยังอยู่ในพระราชวังจนกระทั่งเล็ต์จากอุบัตรและตรัสรู้ เป็นพระพุทธเจ้า จะเห็นได้ว่าพระองค์ทรงคลุกคลีกับสตรีที่มีส่วนหล่อหลอมหัศنةทั้งใน ทางบวกและทางลบ ตามหลักฐานที่ปรากฏในพุทธประวัติตั้งแต่เริ่มต้น สตรีท่านแรกที่มี ภาพลักษณ์ในทางดีที่เกี่ยวข้องกับชีวิตพระองค์ คือ พระมหาปชาบดี พระนันนางที่ทรง ฟูมฟักรักห่วงพระองค์ดังดวงใจ จนกระทั่งทรงอภิ夷กสมรสกับพระนางยโสธรฯ พระชายาผู้ ซื่อสัตย์และมั่นคงต่อพระสวามีอย่างเสมอต้นเสมอปลาย แต่ทว่าในสิ่งที่ยังอยู่ในพระราช วังนั้น ยังมีสตรีอีกจำพวกหนึ่งที่มีส่วนหล่อหลอมหัศนศติในทางลบแก่พระองค์เช่นกัน คือ บรรดานางสนมกำนัลที่เฝ้าแหงนล้อมรอบพระองค์ ซึ่งเป็นธรรมชาติที่สตรีเหล่านี้ที่จะต้อง แก่งแย่ง แข่งดี เล่นรัง หมาย เจ้าเลี้ท์ เพียงเพื่อให้ได้มีโอกาสใกล้ชิดและเป็นที่ทรงโปรด ปราน ครั้นแล้วที่จากอุบัตรและพระองค์ทรงพบปะกับกุลสตรีที่นำ yak yor อีกท่านหนึ่ง คือ นางสุชาดา ผู้ที่นำข้าวมธุปายาสามถวายก่อนที่พระองค์จะทรงตรัสรู้และเมื่อตรัสรู้แล้ว

ก็ทรงpubประสดรีเพคอกหlaysรูปแบบทั้งที่ดีและไม่ดี ด้วยอย่างที่ดี เช่น มหาอุบากิวิสาข หยุงผู้จัดการประดิษฐ์เพื่อปรับปรุงไปด้วยคุณธรรม ผู้ที่อุปถัมภ์ค้าชุมชนด้วยดี เสมอมา ด้วยอย่างสตรีที่ไม่ดี เช่น นางจิญญาณวิภา หยุงผู้ถูกเลี้ยมสอนให้แก้ลังสร้างช่าว สัมพันธ์ทางเพศกับพระองค์จนตั้งครรภ์ แล้วถูกธรรมสูบในที่สุด นางสุนทรี หยุงพวก ปริพากษาที่ถูกเลี้ยมสอนให้เดินเข้าฯ อุกกาในพุทธสำนักจนกลับเป็นศพ เพื่อที่จะสร้างสถานการณ์ทำลายเกียรติยศของพระองค์ นอกจากนี้ยังมีสตรีผู้เป็นแบบอย่างที่ดีที่ เข้าบวชในพุทธศาสนาและประพฤติดตามทั้งมั่นอยู่ในพระธรรมวินัย อุทิศตนช่วยเหลือกิจการ งานเผยแพร่ศาสนาอย่างเต็มความสามารถ รวมทั้งตั้งหน้าบำเพ็ญเพียรจนสามารถบรรลุ บรรลุผลนิพพานได้เสมอเหมือนบุรุษเพค เช่น พระโสณาเตรี พระธัมมทินนาเตรี พระปภานา- จาราเตรี พระภักษาภูมิพลเกสีเตรี พระเขมาเตรี พระอุบลวรรณเตรี เป็นต้น ส่วนสตรีที่ บวชเข้ามาแล้วแสดงบทเป็นตัวร้าย ก่อความ สร้างความลับสนวนวาย จนเป็นเหตุแห่งการ บัญญัติปรับโทษทางวินัย เช่น ภิกษุณีถูลนันทา ภิกษุณีจันทกาลี ภิกษุณีสุน- ทรีนันทา และภิกษุณีพากฉัพพคคีร์ เป็นต้น

จากการที่ทรงpubประสดรีเพคหlaysรูปแบบ ประกอบกับการถูกหล่อหลอมด้วยคติ ความเชื่อ และค่านิยมที่ครอบคลุมอันเดียลัยนั้น อาจจะมีส่วนทำให้พระองค์ทรงมอง สตรีในลักษณะ ทวิทศน์ ที่เป็น ปฏิภาคกัน^{๗๙} คือมีทั้งทศนะใน ทางบวก และใน ทางลบ

ด้วยอย่างทศนะ ในทางบวก ที่ ให้เกียรติยกย่อง และ เห็นอกเห็นใจสตรี เช่น

บุรุษจะเป็นประญูรอนรูในทุกเรื่องก็หากมีได้ แม้สตรีผู้มีปัญญาอย่างเห็นในเรื่องนั้นฯ ย่อมได้ชื่อว่าเป็นประญูรเสนอเหมือนกัน บุรุษจะเป็นประญูรอนรูในทุกเรื่องก็หากมี ได้ แม้สตรีผู้มีปัญญาใส่ต่อรองเนื้อความ (มองปัญหาที่ซับซ้อน) ได้รวดเร็วถูกต้อง ย่อมได้ชื่อว่าเป็นประญูรเสนอเหมือนกัน^{๗๖}

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ความทุกข์โดยเฉพาะของสตรีมี ๕ อย่าง ซึ่งสตรีได้รับแตกด้วยจาก บุรุษ คือ เมื่อแต่งงานแล้วย่อมพลัดพรากจากญาติพี่น้องไปสู่สกุลสามี นี้เป็นทุกข์โดย เฉพาะของสตรีข้อแรก, สตรียอมมีระดู(ประจำเดือน) นี้เป็นทุกข์โดยเฉพาะของสตรีข้อที่ ๒, สตรียอมมีครรภ์(ตั้งครรภ์) นี้เป็นทุกข์โดยเฉพาะของสตรีข้อที่ ๓, สตรียอม คลอดบนบุตร นี้เป็นทุกข์โดยเฉพาะของสตรีข้อที่ ๔ และสตรียอมทำหน้าที่บำเรอบุรุษ นี้ เป็นทุกข์โดยเฉพาะของสตรีข้อที่ ๕^{๗๗}

ตัวอย่างทัศนะ ในทางลบ ที่ ประธานตำหนินสตรี เช่น “ขึ้นชื่อว่าหญิง ในโลกนี้ล้วน เลวทราม ไม่มีความเพียงพอ กระหายอยากไม่รู้จับสิ้น เหมือนไฟที่กลืนกินสรรพสิ่งอย่างไม่รู้วัน เพียงพอ ข้าพเจ้าขอลงทะเบียนเหล่านี้ไว้ข้างหลัง ออกถือบวชบำเพ็ญวิเวกธรรม”^{๓๔} , “ขึ้นชื่อว่าหญิง แล้ว ควรผ่าทิ้งเสี้ยให้หมด ความสัตย์ไม่เคยมีในหญิงทั้งหลาย”^{๓๕}

สมการ พรมหา ได้ตั้งข้อสังเกตว่าทัศนะในทางลบนั้นจะพบเห็นได้มากใน “ชาดก” อันเป็นวรรณกรรมสมัยหลังพุทธกาล ซึ่งมีความเป็นไปได้เป็นอย่างมากว่าประชัญทางพุทธศาสนาเหล่านั้นอาจจะแต่งเติมและสอดแทรกทัศนะส่วนตัวของท่านเข้าไปเอง^{๓๖}

ส่วนอีกทัศนะที่ถือว่าเป็น พุทธวัจนะ ที่นำมากล่าวอ้างกันอยู่เสมอ มีว่า

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ โอมิตราม นครโก-slampi ครั้งนั้น ท่านพระอานนท์ได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นถวายอภิวัตน์ลง ณ ที่อันสมควรแล้ว ท่านพระอานนท์ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เพระเหตุปัจจัย ให้หนอ สตรีจึงไม่อ่านนั่งอยู่ในสภา (บริหารกิจการบ้านเมือง) ไม่อาจประกอบกิจการงานที่ยิ่งใหญ่ ไม่เคยเดินทางไปค้าขายต่างบ้านต่างเมือง พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบพระอานนท์ว่า อานนท์ สตรีเป็นเพศที่โกรธง่าย สตรีเป็นเพศที่มีธรรมชาติริษยาผู้อื่น สตรีเป็นเพศที่ตระหนี่ใจคับแอบ สตรีเป็นเพศที่ปัญญาทึบ ด้วยเหตุปัจจัยตามที่กล่าวมานี้แหละอานนท์ สตรีจึงไม้อ่านนั่งอยู่ในสภา (บริหารกิจการบ้านเมือง) ไม่อาจประกอบกิจการที่ยิ่งใหญ่ ไม่เคยเดินทางไปค้าขายต่างบ้านต่างเมือง^{๓๗}

จากการที่พระองค์ทรงกล่าวถึงสตรีในลักษณะนี้ อาจจะก่อให้เกิดคำตามว่า จริงๆ แล้วพระองค์ทรงมีทัศนะต่อสตรีอย่างไรกันแน่ ? ซึ่ง สมการ พรมหา ได้วิเคราะห์เรื่องนี้ว่า สิ่งที่พระองค์ทรงนำมากล่าวอ้างนั้น เป็น “ข้อความเชิงประจักษ์”^{๓๘} และเป็น เหตุผลทางด้านลังคม คือตามสภาพที่กำลังเกิดขึ้นและเป็นอยู่จริงๆในลังคอมอนเดียสมัยนั้น จะมองสตรีในลักษณะดังกล่าวนี้จริง^{๓๙} แต่เมื่อนำเอาเหตุผลทางด้านลังคอมมาซึ่งน้ำหนักกับสภาพความเป็นจริงตามธรรมชาติที่ว่าหญิงก็มีสติปัญญาความสามารถไม่ด้อยไปกว่าชาย ดังที่พระองค์ตรัสแก่พระอานนท์ว่า สตรีเมื่ออุกบวชเป็นบรรพชิตในพระธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้ว สามารถที่จะทำให้แจ้งช่องโถด้าปัตติผล สกิทาคามิผล อนาคตมิผล และอรหัตผลได้^{๔๐} เมื่อทรงทราบนักถึงความจริงดังนี้แล้ว พระองค์ก็ทรงตัดสินพระทัยเลือกทางด้านความเป็นจริงตามธรรมชาติโดยการหยิบยกนิสิตให้แก่สตรี คือยอมรับสตรีเข้าบวชเป็นภิกษุณีในพุทธศาสนาได้ ส่วน พระราขารมณ์ (ประยุทธ์ ปยุตโต) ก็ได้วิเคราะห์ไว้ในทำนองเดียวกันว่า ถ้าพิจารณาถึงเหตุผลทางด้านลังคอมแล้วพระองค์จะไม่ทรงรับสตรีเข้าเป็นภิกษุณี แต่ครั้นตระหนักถึงความจริงที่ว่าสตรีก็สามารถที่จะบรรลุอุดมธรรมได้เช่น

เดียวกับชาย จึงทรงยินยอมให้บัวชีได้^{๕๐} โดยสตรีที่เข้าบัวรุ่นแรกคือพระนางมหาปชาบดี และบริวารอีกจำนวน ๕๐๐ นาง^{๕๑}

แต่ก่อนที่จะทรงยินยอมให้สตรีเข้าบัวชี พระองค์ทรงกำหนดเงื่อนไขให้ต้องปฏิบัติตาม “ครุธรรม ๔” ดือ

๑ กิษณีแม่บัวชีแล้วตั้งร้อยพระราช ก็ต้องทำความเคารพกิษณีแม่บัวชีเพียงวันเดียว
๒ กิษณีจะต้องไม่อยู่จำพรรษาในที่ที่ไม่มีกิษณีอยู่

๓ กิษณีจะต้องปฏิบัติตามหลักธรรม ๒ ประการ คือ จะต้องเข้าทำอุโบสถกรรม และรับฟังคำสอนจากกิษณีทุกๆ กี่เดือน

๔ กิษณีอยู่จำพรรษาแล้ว จะต้องปารณาในสังฆทั้งสองฝ่าย คือฝ่ายกิษณีสงฆ์และกิษณีลัทธิ

๕ กิษณีที่ต้องอาบดีหนัก จะต้องอยู่กรรมเพื่อล้างอาบดี (อยู่ปริวาสกรรม) ในสังฆทั้งสองฝ่าย

๖ กิษณีต้องอุปสมบทในสังฆทั้งสองฝ่าย เมื่อได้เป็นนางลิกขมานา ศึกษาธรรม ๖ ประการแล้ว (คือ ศีลตั้งแต่ข้อปณาติปata เวรมณี ถึงวิกาลโภชนา เวรมณี หมายถึงศีลข้อ ๖ ที่ห้ามฉั้นอาหารในยามวิกาล คือตั้งแต่หลังเที่ยงวันเป็นต้นไป) ครบลงปีแล้ว

๗ กิษณีต้องไม่ด่าว่ากิษณีไม่ว่ากรณีใดๆ ก็ตาม

๘ นับตั้งแต่วันอุปสมบทเป็นต้นไป กิษณีจะต้องรับโอวาทจากกิษณี แต่กิษณีจะสอนกิษณีไม่ได้^{๕๒}

การที่ทรงกำหนดเงื่อนไขดังกล่าว อาจจะก่อให้เกิดคำถามว่าพระองค์ทรงเลือกปฏิบัติต่อสตรีหรือไม่ ? ต่อปัญหานี้ ฉัตรสุมาลัย กบิลสิงห์ ได้วิเคราะห์ไว้ว่า ตามหลักครุธรรม ข้อ ๑ เพื่อนำวัตให้เป็นไปตามประเพณี ความเชื่อ และค่านิยมของชาวชนพุทธวิปสัมยนั้น ที่ถือว่าสตรีตั้งแต่เกิดจะต้องตกอยู่ภายใต้การดูแลคุ้มครองของบิดามารดา ครั้นแต่งานแล้วจะต้องตกอยู่ภายใต้การคุ้มครองดูแลของฝ่ายสามี ฉะนั้นเมื่อเข้าบัวเป็นกิษณี พระองค์จึงกำหนดให้ตกอยู่ภายใต้การคุ้มครองดูแลของกิษณี (ในส่วนของผู้วัย英勇 ได้วิเคราะห์เรื่องนี้ไว้แล้วในบทที่ ๕ ข้อ ๖ เรื่อง “หลักการพื้นฐานสำหรับปฏิบัติระหว่างพุทธสาวก” หัวข้ออย่างที่ ๕ เรื่อง “หลักความเคารพกันในสถาบันสังฆ”), ในครุธรรม ข้อ ๒ เพื่อให้เป็นหลักประกันในเรื่องความปลอดภัยแก่ชีวิต ร่างกาย และความปลอดภัยทางเพศแก่กิษณีที่จะไม่ถูกข่มเหงรังแกจากคนถ้อย, ในครุธรรม ข้อ ๓ เพื่อความเป็นเอกสารภาพแห่งสังฆทั้งสองฝ่าย, ในครุธรรม ข้อ ๔, ๕ ฝ่ายกิษณีก็ต้องปฏิบัติเช่นเดียวกัน เพียงแต่ต่างกันที่ว่ากิษณี

จะต้องปลงอาบตัวในสังฆ์ทั้งสองฝ่าย ส่วนภิกษุปลงอาบตัวในสังฆ์เพียงฝ่ายเดียว ในครุฑธรรม ข้อ ๖ เพื่อความเป็นเอกภาพแห่งสังฆ์ทั้งสองฝ่ายตามที่กล่าวแล้วในข้อ ๓ ส่วนในครุฑธรรม ข้อ ๗ ก็เพื่อให้สอดคล้องกับหลักการเดิมที่ว่า เมื่อภิกษุคุยทำหน้าที่คุ้มครองดูแลภิกษุณีแล้ว ย่อมไม่เป็นการสมควรที่ภิกษุณีจะดูด่าว่ากล่าวภิกษุ อย่างไรก็ตามถ้าภิกษุได้枉ตโนไม่เหมาะสม ภิกษุณีก็ได้รับการยกเว้นไม่ต้องให้ความเคราะห์แก่ภิกษุนั้น เช่นกัน^{๒๔}

อย่างไรก็ตาม การที่พระองค์ไม่ค่อยจะทรงยินยอมให้สตรีเข้ามาบวชได้โดยง่ายนั้น เหตุผลสำคัญมิใช่มุ่งกีดกันลิทธิสตรี หากแต่พระองค์ทรงคำนึงถึงสภาพความเป็นจริงตามธรรมชาติอีกด้านหนึ่งของหญิง คือ ความประ槃ทางด้านร่างกาย ความมีสีระแห่งความเป็นหญิง และความอ่อนไหวทางด้านจิตใจและอารมณ์ เนื่องไขปัจจัยเหล่านี้ล้วนอาจเป็นอุปสรรคต่อการปฏิบัติหน้าที่เยี่ยงนักบวช และอาจเป็นเหตุนำมาซึ่งความเสื่อมเสียแก่พุทธศาสนาได้ กล่าวคือ การที่พระองค์ทรงรับบุรุษและสตรีที่ยังมีกิเลสตัณหาเข้ามาอยู่ใกล้ชิดกัน อาจเสี่ยงต่อการละเมิดทางด้านชู้สาวและอาจถูกครอบครองได้ และเมื่อจิตใจของทั้งสองฝ่ายต่างหากมุ่นอยู่แต่เรื่องกรรม ย่อมเป็นอุปสรรคต่อการบำเพ็ญเพียรเพื่อบรรลุมรรคผลนิพพานตามที่ต้องการได้ หรือถ้าพิจารณาในแง่ของการปฏิบัติภารกิจเกี่ยวกับการเผยแพร่ศาสนา ซึ่งพุทธสาวกจะต้องห้องเที่ยวาริกไปตามหมู่บ้านชนบท ตามป่า ตามทางเปลี่ยว ในต่างถิ่น ต่างบ้าน ต่างเมือง และต่างชนชั้นเป็นท้องถิ่นทุรกันดาร การปฏิบัติภารกิจในลักษณะนี้ล้วนเป็นอุปสรรคต่อความเป็นหญิงทั้งสิ้น และจะต้องกล้ายเป็นภารกิจแก่ภิกษุที่จะต้องเข้ามาช่วยคุ้มครองดูแล จนอาจเป็นเหตุให้ภิกษุปฏิบัติภารกิจได้ไม่เต็มที่ ที่สำคัญยิ่งกว่านั้นคืออาจจะเป็นเหตุนำมาซึ่งอชญากรรมทางเพศในหมู่พุทธสาวก ดังเช่นกรณีที่ พระอุบลวรรณาเกรี ถูกข่มขืนกระทำชำเราโดยคนถ้อย เป็นต้น^{๒๕}

ด้วยเหตุดังกล่าวนี้ พระองค์จึงทรงพยายามว่าการที่สตรีเข้ามาบวชในพุทธศาสนา ถือได้ว่าเป็น ๑ ใน ๕ อนาคตภัย* สำหรับพุทธศาสนา คือถ้าเมื่อได้ที่หมู่ภิกษุพอยิ่นดิอยู่แต่การคลุกคลีกับหมู่ภิกษุณีแล้วใช้รั จะเป็นเหตุแห่งความเสื่อมของพุทธศาสนาเมื่อนั้น^{๒๖} เมื่อพิจารณาจากเนื้อหาสาระตามที่กล่าวมานี้ พอกจะสรุปพุทธทัศนะเกี่ยวกับสตรี

* อนาคตภัย ๕ ประการ คือ ๑ ภิกษุหมกมุ่นและติดใจอยู่แต่จีวรดีๆ ๒ ภิกษุหมกมุ่นและติดใจอยู่แต่ลichaดิอาหารดีๆ ๓ ภิกษุหมกมุ่นและติดใจอยู่แต่ท้ออยู่อาศัยดีๆ ๔ ภิกษุหมกมุ่นและติดใจอยู่กับการคลุกคลีอยู่ด้วยหมู่ภิกษุณี นางสิกขามนาและสามเสนทั้งหลาย ๕ ภิกษุหมกมุ่นและติดใจอยู่กับการคลุกคลีด้วยคนวัดและสามเสนทั้งหลาย^{๒๗}

ไว้ชั้นหนึ่งก่อนว่า ในแง่ของสิริระแห่งความเป็นหญิง พระองค์ถือว่าสตรีเป็นเพศที่น่าเห็นใจ เพราะต้องเผชิญทุกข์หลายด้าน ในแง่ของจิตใจและการมรณ์ สตรีเป็นเพศที่อ่อนไหวง่าย ซึ่กรอด ใจน้อย และซึ้งใจ จะ ในแง่ของสังคม สตรีควรที่จะอยู่ภายใต้การคุ้มครองดูแลของชาย ส่วนแง่ของความรู้ความสามารถ สตรีมีศักยภาพที่จะศึกษาเรียนรู้และบำเพ็ญเพียรให้บรรลุมรรคผลนิพพานได้เสมอชาย

นอกจากนี้พระองค์ยังทรงลั่งสอนเกี่ยวกับการยกย่อง คุ้มครอง ให้เกียรติสตรีอย่างเสมอภาคกับบุรุษไว้ในปริบบท่างๆ เช่น ทรงถือว่าพุทธบริษัท ๔ ประกอบด้วยภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา ซึ่งเป็นเพศชายหญิงฝ่ายละเมอ กัน ในด้านการบริหารคุณะสังฆ ทรงยกย่องให้ พระมหาโมคคลานะ และ พระสารีบุตร เป็นอัครสาวกเบื้องซ้ายขวาฝ่ายภิกษุ และทรงยกย่องให้ พระอุบลวรรณadeรี และ พระเขมาเดรี เป็นอัครสาวิกาเบื้องซ้ายขวาฝ่ายภิกษุณี เช่นกัน ในด้านผู้อุปถัมภ์ค้าขายพุทธศาสนา ทรงยกย่องให้ อนาคต-บินพิภกเศรษฐี เป็นเอตทัคคะในบรรดาทายกฝ่ายอุบาสก และทรงยกย่องให้ นางวิสาขा เป็นเอตทัคคะในบรรดาทายกฝ่ายอุบาสิกา เช่นกัน ในหลักคำสอนเรื่อง อนันตริยกรรม ๕ ถือว่าการทำมาตุชาต (ฆ่ามารดา) เป็นบาปหนัก ห้ามบวช หมดลิทธิ์ที่จะบรรลุมรรคผลนิพพาน เช่นเดียวกับการกระทำปิตุชาต(ฆ่าบิดา) ในเบญจศีลข้อ ๓ ที่ห้ามประพฤติผิดในกิจมุ่งห้ามการละเมิดทางเพศทั้งในฝ่ายชายและหญิง เช่นกัน ในหลักคำสอนเรื่อง อปริหานิธรรม ทรงสอนมิให้ข่มเหงรังแกสตรี และให้ยกย่องและให้เกียรติแก่สตรี ในคำสอนเรื่องอนามัยมุข ๔ ทรงห้ามการเป็นนักเลงหญิง และในอนามัยมุข ๖ ทรงสอนเรื่องโถเชิงการเที่ยวกางคีนว่า นอกจะจะไม่เป็นการคุ้มครองตนเองแล้วยังได้ชื่อว่าไม่รักษาลูกเมียอีกด้วย เกี่ยวกับลิทธิทางด้านการศึกษาของสตรีอินเดียสมัยนั้น ค่อนข้างจะถูกจำกัดให้แคบจนแทบจะตีดันเลยที่เดียว ทั้งนี้เพราะพวกราหมณพยาภยามกีดกันโดยทำให้เป็นพิธีกรรมที่ยุ่งยากซับซ้อน และใช้ภาษาขั้นสูงถ่ายทอดพระเวท จนยากที่คนทั่วไปโดยเฉพาะสตรีผู้มีพื้นฐานด้านการศึกษาต่าจะเข้าใจคำสอนเหล่านั้นได้ แต่ในพุทธศาสนา พระองค์ทรงเปิดโอกาสให้เข้าบวชได้ ทรงให้การรับรองว่าสตรีเพศสามารถบำเพ็ญเพียรให้บรรลุมรรคผลนิพพานได้เสมอชาย และทรงใช้ภาษาแบบชาวบ้านถ่ายทอดหลักธรรมคำสอน ทำให้ง่ายต่อการเข้าใจและสามารถเรียนรู้ได้ ในด้านการครองชีวิตคู่ ทรงสอนให้ยกย่องให้เกียรติภรรยา โดยให้ถือว่าเป็นเสมือนเพื่อนที่ประเสริฐ และสามีไม่พึงปฏิบัติต่อเธอเสมือนทาส และในบางปริบทได้ให้เกียรติภรรยาในฐานะมารดาหรือความเป็นแม่ อันบุรุษพึงเคารพรักและเมตตาของตน^{๒๙} (มิการเศรษฐี บิดาสามีของนางวิสาขा ยกย่องนางวิสาขาว่าเป็น“มิการมารดา” แปลว่า มารดาของมิการเศรษฐี)^{๒๙} ในคำสอนเรื่องทิศ ๖ ทรง

สอนเรื่องข้อพึงปฏิบัติต่อภรรยา(ทิศเบื้องหลัง) โดยสอนว่าสามีพึงให้เกียรติยกย่องภรรยา, ไม่ดูหม่นดูแคลน, ไม่ประพฤตินอกใจ, มอบความเป็นใหญ่ในบ้านให้ และจัดหาเครื่องแต่งตัวมาให้เป็นของขวัญตามโอกาสอันควร เป็นต้น และเพื่อที่จะสะท้อนให้เห็นเรื่องสิทธิสตรี ชัดเจนยิ่งขึ้น จะยกเอาคำอธิบายเรื่องพุทธศาสนาอย่างสรุนสั้น ที่กล่าวไว้ในหนังสือ “อินเดียน้อย” ว่า

...สตรีที่เคยถือกันว่าเป็นสมบัติชนิดหนึ่งที่เลี้ยงไว้สำหรับชายให้แก่บุรุษหรือเป็นสัตว์เลี้ยง ชนิดหนึ่งที่ปราศจากลิทธิและเสียงใดๆ เพราะเชื่อกันว่าสตรีเป็นมุขย์ที่ไม่มีอะไร สมบูรณ์เหมือนผู้ชาย ทุกๆอย่างให้อยู่ในอำนาจของฝ่ายชายฝ่ายเดียว ครั้นพุทธศาสนาทรงอุบัติ และได้รับรองว่าสตรีสามารถบรรลุธรรมค品格 เช่นเดียวกับบุรุษโดยไม่มีข้อแตกต่าง และตัวสัข้อปฏิบัติสำหรับสตรีเพื่อเอาชนะได้ทั้งโลกนี้และโลกหน้า และการไปสู่สุคติสวรรค์โดยเท่าเทียมกับผู้ชาย และได้ตัวสอนให้ทั้งฝ่ายภรรยาและสามีพึงมีหน้าที่กระทำแก่กัน โดยเท่าเทียมกัน ด้วยการยกฐานะของสตรีให้สูงขึ้น ทำให้สตรีมีลิทธิและโอกาสที่จะทำกุศล และศึกษาตามที่ตนประสงค์ได้มากขึ้น^{๕๐}

คำกล่าวข้างต้นนี้สอดคล้องกับ ของ ฮอร์นเนอร์ (I. B. Horner) นักประชุมทางด้านพุทธศาสนาท่านหนึ่งที่กล่าวไว้ว่า

พระองค์ทรงยกย่องให้เกียรติผู้หญิง และทรงคิดถึงฐานะของผู้หญิงอยู่เสมอ จนเป็นที่ยอมรับในสังคมสมัยนั้น พุทธประดัติส่วนนี้แสดงให้เห็นถึงบุคลิกภาพของพระองค์ ซึ่งมีบทบาทอย่างยิ่งต่อการเริ่มต้นขบวนการนี้ วิธีที่พระองค์ปฏิบัติต่อผู้หญิง และตัวอย่างที่ทรงwangให้ชายปฏิบัติ เป็นพลังสำคัญในการยกฐานะของผู้หญิง^{๕๑}

ตามที่กล่าวมาเรื่อง หัศنةทั่วๆไปเกี่ยวกับสิทธิสตรี พожะสรุปได้ว่าพุทธศาสนาไม่พื้นฐานความคิดแตกต่างไปจากของตะวันตก คือ ของตะวันตกตั้งอยู่บนพื้นฐานความคิดที่ว่าชายหญิงเกิดมาเท่าเทียมกัน จะนั้นพึงได้รับลิทธิ หน้าที่ และการปฏิบัติได้/o/yangเสมอภาคเท่าเทียมกันด้วย ในขณะที่หัศنةของพุทธศาสนาไม่สามารถจะแยกขาดออกจากแนวคิด ความเชื่อ และค่านิยมแบบพราหมณ์ได้ คือ ศาสนาพราหมณ์ถือว่าหญิงจะต้องตอกยูงกวายได้การคุ้มครองของชาย (คำว่า สามี ในภาษาบาลีแปลว่า เจ้าของ หมายถึงสามีเป็นเจ้าของของภรรยา) อย่างไรก็ตามพุทธศาสนาได้นำแนวคิดแบบพราหมณ์มาพัฒนาให้ก้าวหน้าไปกว่าเดิม คือ เปิดโอกาสให้สตรีเข้าเป็นนักบวชได้และยอมรับว่าสตรีก็สามารถที่จะบำเพ็ญเพียรให้บรรลุธรรมคุณพิพากษ์ได้เช่นเดียวกับชาย จะนั้นแม้ว่าพุทธศาสนาจะมีได้ให้ลิทธิแก่หญิงเท่าเทียมชายทุกกรณีไป แต่ถือได้ว่าช่วยยกฐานะสตรีให้สูงขึ้น ยกย่องให้เกียรติและคุ้มครองสตรีมากกว่าลัทธิศาสนาพราหมณ์ในสมัยนั้น

๔.๓.๒ ทัศนะทั่วๆไปเกี่ยวกับสิทธิเด็ก : เนื่องจากลังมณฑลเป็นสถาบันแห่งนักบวช ซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องกับเด็กโดยตรงไม่มากนัก แต่ก็ถือว่าสามเณรและสามเณรีเป็น “เหล่ากอ” ของนักบวชเช่นกัน การรับเด็กเข้าบวชมักเกิดจากความจำเป็นทางด้านจริยธรรม หรือเกี่ยวข้องโดยสืบเนื่องกับผู้ใหญ่ ดังเช่น ภัยหลังจากที่เลือดจอกบวชและตรัสรู้แล้ว มืออยู่คราวหนึ่งเมื่อพระองค์เสด็จไปโปรดพระบิดา คร่วนนั่นพระนางยโสธร (อดีตพระชายา) ได้บอกให้พระราหุล (พระโอรส) เข้าไปทูลขอสมบัติจากพระพุทธเจ้า พระองค์จึงทรงนำพระราหุลกลับไปยังพุทธลัมบิกและทรงโปรดให้บรรพชาเป็นสามเณรรูปแรกในพุทธศาสนา ซึ่งการกระทำครั้นนั้นทำให้พระเจ้าสุทโธทนา รู้สึกเลียพระทัยเป็นอย่างมากจนถึงกับทูลขอต่อพระศาสดาว่า ต่อไปถ้าจะบรรพชาให้เด็กคนใดอีกควรจะได้รับอนุญาตจากบิดามารดาหรือผู้ปกครองก่อน ซึ่งพระองค์ก็ทรงรับตามนั้นและทรงบัญญัติลิกขานทความว่า ถ้าผู้ใดบรรพชาให้เด็กโดยที่ไม่ได้รับการอนุญาตจากบิดามารดาหรือผู้ปกครองก่อน ถือว่าต้องอาบตุกกฎ^{๕๒} ครั้นต่อมาได้มีการรับเด็กชายหญิง (ที่มีอายุไม่ครบ ๒๐ ปี) เข้าบรรพชาเป็นสามเณรและสามเณรจำนวนหลายรายด้วยเหตุผลและความจำเป็นต่างๆกัน เช่น เด็กบาง คน (เช่นลูกช้างทอง) มีเรื่องทะเลาะกับบิดามารดาแล้วหนีเข้ามาขอบรรพชา มีเด็กจำนวน๑ คน ขออนุญาตบิดามารดาตามมาเข้าบรรพชา ครั้นตกดึกหนึ่งไม่ไหว ลูกเข็นร้องให้ฉะนั้นพระองค์จึงทรงบัญญัติห้ามบรรพชาเด็กที่อายุไม่ครบ ๒๐ ปี โดยที่ไม่มีเหตุผลอันสมควร การอนุญาตให้เด็กเข้าบรรพชาส่วนมากเกิดจากความจำเป็นทางด้านจริยธรรม เช่น บิดามารดาของเด็กออกบวชกันหมด ทำให้เด็กไร้ที่พึ่งพิงจึงต้องรับเข้าบรรพชาด้วยหรือเกิดโรคระบาดทำให้บิดามารดาหรือผู้ปกครองของเด็กเลี้ยงชีวิตหมด ทำให้เด็กไร้ที่พึ่ง ก็ให้การลงเคราะห์โดยรับเด็กเหล่านั้นเข้าบรรพชา เป็นต้น ครั้นเมื่อเด็กคนใดเข้าบรรพชานั้น พุทธศาสนาแล้ว จะต้องปฏิบัติตามพระวินัย ๑๐ ข้อ และสามเณรแต่ละรูปจะต้องอยู่ภายใต้การคุ้มครองดูแลของภิกษุ คอยทำหน้าที่อบรมเลี้ยงดูและให้การศึกษา ส่วนสามเณรจะต้องอยู่ภายใต้การคุ้มครองดูแลของภิกษุณ尼 คอยทำหน้าที่อบรมเลี้ยงดูและให้การศึกษา^{๕๓}

นอกจากการส่งเคราะห์เด็กโดยรับเข้าเป็นสามเณรและสามเณรีแล้ว พุทธศาสนายังมีหลักคำสอนที่เกี่ยวกับการคุ้มครองสิทธิเด็ก เช่น ในหลักคำสอนเรื่อง ทิศ ๖ ถือว่าบุตรภรรยาเป็น ทิศเบื้องหลัง ที่พึงได้รับการคุ้มครองดูแลจากบิดามารดา คือ พึงได้รับการดูแลไม่ให้คอบค้ำสามารถกับคนชั่ว, ฝึกฝนอบรมให้ตั้งมั่นอยู่ในความดี, จัดการให้ได้รับการศึกษา ศิลปวิทยาตามสมควร, ช่วยเป็นธูระในการจัดหาคู่ครองที่เหมาะสมให้ และมอบทรัพย์สมบัติให้เมื่อถึงโอกาสอันควร. ส่วนผู้ที่มีหน้าที่เป็นครูอาจารย์ พึงให้การคุ้มครองสิทธิของ

ศิษย์โดยพยายามฝึกอบรมให้ศิษย์เป็นคนดี, ถ่ายทอดความรู้ให้แก่ศิษย์อย่างแจ่มแจ้ง, สอนความรู้ให้โดยไม่ปิดบัง, ยกย่องคุณค่าให้ปรากฏในหมู่พาก และสอนวิชาความรู้ให้สามารถออกไปประกอบอาชีพเลี้ยงตัวได้”

๔.๒ อนาคติยนัยฝ่ายภิกขุนิสธรรม สามเณร และสามเณรี

๔.๒.๑ อนาคติยนัยฝ่ายภิกขุนิสธรรม : เดยกล่าวมาแต่ต้นแล้วว่าวินัยหรือศีลสำหรับภิกขุนิสธรรม ก็ร่วมกับของภิกขุ ๔๑ ลิกขานบท ที่เป็นของภิกขุนิสธรรมโดยเฉพาะเพียง ๑๓๐ ลิกขานบท รวมเป็น ๓๑ ลิกขานบท โดยแยกออกเป็น ปาราชิก ๘ ลิกขานบท (ที่เป็นของภิกขุนิสธรรมโดยเฉพาะ ๕ ลิกขานบท), สังฆาทิเสส ๑๗ ลิกขานบท (ที่เป็นของภิกขุนิสธรรมโดยเฉพาะ ๑๐ ลิกขานบท), นิสสัคคีย์ปาริตติย์ ๓๐ ลิกขานบท (ที่เป็นของภิกขุนิสธรรมโดยเฉพาะ ๑๒ ลิกขานบท), ปาริตติย์ ๑๖๖ ลิกขานบท (ที่เป็นของภิกขุนิสธรรมโดยเฉพาะ ๔๒ ลิกขานบท), ปารวีเทสนียะ ๙ ลิกขานบท (ไม่ซ้ำกับของภิกขุเลย - ปารวีเทสนียะของฝ่ายภิกขุมีเพียง ๕ ลิกขานบท), เสxiยรัตร ๗๕ ลิกขานบท (ซ้ำกับของภิกขุทั้งหมด) และอธิกรณสมถะ ๗ ลิกขานบท (ใช้ร่วมกับของภิกขุทั้งหมด)” ในการกล่าวถึงวินัยของฝ่ายภิกขุนิสธรรมในข้อนี้ จะเลือกกล่าวเฉพาะที่ไม่ซ้ำกับของภิกขุเท่านั้น

(๑) **ปาราชิกลิกขานท กับลิทธิมนุษยชน :** พระวินัยบัญญัติที่มีโภชั้น ปาราชิก ต้องขาดจากความเป็นภิกขุนิสธรรม, หากล้างสมิได้ ที่เป็นของภิกขุนิสธรรมมี ๔ ลิกขานบท ดังนี้

ลิกขานท ที่ ๑ ห้ามกำหนดยินดีจับต้องกาญบุรุษ

ที่มาของลิกขานทนี้มีว่า ภิกขุนิสธรรมที่อ่อนแ้อย่างนัก ไม่สามารถกำหนดยินดีในการจับต้องกาญบุรุษของนักเรียนทาง ผู้มีนามว่าสาพะมาṇพ ต่อมามานะนี้ทราบถึงพระพุทธเจ้า จึงทรงบัญญัติลิกขานท ความว่า “นักเรียนภิกขุนิสธรรมกำหนดยินดีการลูบ การคลำ การจับ การต้อง การบีบ ของผู้ชายผู้มีความกำหนด เป็นองบนตั้งแต่ตัวรากขั้วลงไป เป็นองล่างตั้งแต่เข้าขึ้นมา ต้องอาบตีปาราชิก”

ลิกขานท ที่ ๒ ห้ามปกปิดอาบตีปาราชิกของภิกขุนิสธรรม

ที่มาของลิกขานทนี้มีว่า ภิกขุนิสธรรมที่อ่อนแ้อย่างนัก รู้ว่าภิกขุนิสธรรมที่อ่อนแอย่างนัก ไม่ควรกับสาพะมาṇพ แล้วแกลงปกปิดไว้ ไม่ใจชานทักทวงให้ทราบในลงท์ ต่อมามานะนี้ทราบถึงพระพุทธเจ้า จึงทรงบัญญัติลิกขานท ความว่า “นักเรียนภิกขุนิสธรรมรู้ว่า นักเรียนภิกขุนิสธรรมที่อ่อนแอย่างนัก ไม่ใจด้วยตนเอง ไม่บอกแก่หมู่คณะ ต้องอาบตีปาราชิก”

ສຶກຂາບທ ທີ່ ๓ ທ້າມເຂົ້າພວກກັບກົກໜຸທີ່ສົງຫັບອອກຈາກໜູ້ແລ້ວ

ທ່ານຂອງສຶກຂາບທນີ້ມີວ່າ ກົກໜຸນີ້ຂໍອ່ານຸລນັນທາ ໄປເຂົ້າພວກດ້ວຍກັບກົກໜຸຂໍອ່າງຽວໆ ຜູ້ທີ່
ສົງຫັບອອກຈາກໜູ້ແລ້ວ ຕ່ອມາຄວາມນີ້ທ່ານຄົງພະພຸතອເຈົ້າ ຈຶ່ງທຽບນັ້ນຢູ່ຕິດສຶກຂາບທ ຄວາມ
ວ່າ “ນາງກົກໜຸນີ້ ປະພັດຕາມກົກໜຸທີ່ສົງຫັບປະກາດປະກາຍກເສີຍຈາກໜູ້ ເປັນຜູ້ໃໝ່ເວຼື່ອເພື່ອ ໄນ
ທ່ານໃຫ້ເປັນສາຍກັບພະຊາດພະວິນຍ້ ຄຳສອນຂອງພະຄາສດາ. ນາງກົກໜຸນີ້ນັ້ນ ອັນສົງເພີ້ງ
ຕັກເຕືອນ ເມື່ອໄຟເຊື່ອຟັງ ຈຶ່ງສົດປະກາດຕັກເຕືອນໜີ້ແຈ້ງ ຄ້າສົດປະກາສຄຣມ ๓ ຄຮ້າ ຍັ້ງໄມ່ລະເລິກ
ຕ້ອງອຳນັດຕິປາරັ້ງ”

ສຶກຂາບທ ທີ່ ۴ ທ້າມເກື່ອງຂໍ້ອັນດ້ານມາຍກັບນຸ່ງ

ທ່ານຂອງສຶກຂາບທນີ້ມີວ່າ ມີກົກໜຸນີ້ໃນຄອນະເດີຍກັນ ๖ ຮູບ ປະພັດຕິດໄມ່ສົມຄວາມ ເຊັ່ນ
ມີຄວາມຍືນດີໃນການຈັນມືອນບຸຮຸ່ບ້ານ ຈັບໜ້າຍລັ້ງໝາງນິນບ້ານ ຍືນກັບບຸຮຸ່ບ້ານ ພູດຈາກັນເຂົາບ້ານ ນັດ
ໝາຍກັບເຂົາບ້ານ ຍືນດີກາມາຕາມນັດຂອງເຂົາບ້ານ ເຂົ້າໄປສູ່ທີ່ມູນດ້ວຍກັນບ້ານ ທອດກາຍໃຫ້ເຂົາ
ເພື່ອເລີວລັ້ດຮຽມບ້ານ ຕ່ອມາຄວາມນີ້ທ່ານຄົງພະພຸතອເຈົ້າ ຈຶ່ງທຽບນັ້ນຢູ່ຕິດສຶກໜຸບານທປ່ຽນ
ອານັດຕິປາරັ້ງແກ່ກົກໜຸນີ້ຜູ້ປະພັດຕິເຊັ່ນນີ້^{๕๙}

ຈາກເນື້ອຫາສາຮະທັງ ๔ ສຶກຂາບທນີ້ ຄ້າສືບຕາມແນວດີດແບບຕະວັນຕົກ ຈະເຫັນໄດ້ວ່າການ
ທີ່ບຸຄຄລໄດເກື່ອງຂໍ້ອັນດ້ານທາງເປົກກັບໄຄ ທີ່ໄປປົບຄໍາສາມາຄມກັບຜູ້ທີ່ຖຸກຍກອກເສີຍຈາກໜູ້ ຄືວ່າ
ວ່າເປັນສີທີ່ສ່ວນບຸຄຄລທີ່ຜູ້ອື່ນໄມ່ເພີ້ງເຂົ້າໄປແທກສອດ ແຕ່ຄ້າພິຈາລາຍາເຮືອງນີ້ດ້ວຍຫລັກວິນຍີຄືວ່າ
ວ່າການເຂົາເປັນນັກບວຊໃນພຸຖຄາສານາເປັນເຮືອງຂອງຄວາມເລື່ອມໃສສົກຮາແລະຄວາມສົມຄຣໃຈ
ໄມ່ມີໂຄຮະເກນທີ່ບັນກັບ ເມື່ອເຂົ້າມາແລ້ວຄ້າໄມ່ສາມາຄທີ່ຈະປົງປັບປຸງຢູ່ຕິດສຶກໜຸບານທປ່ຽນໄດ້ ກົມືສີທີ່
ທີ່ຈະບອກຄືນແລະສະເພັບປະວິທີເລື່ອໄດ້ ໂດຍທີ່ໄມ່ມີໂຄຮະເກນທີ່ບັນກັບເຊັ່ນກັນ ແຕ່ຄ້າເມື່ອໄດ້
ທີ່ເຂົາຍັງເລືອກທີ່ຈະອູ່ ກົດ້ອງປົງປັບປຸງຕາມທີ່ພະວິນຍີບັນຢູ່ຕິດໄວ້ ຄ້າລະເມີດຝ່າຝືນຈະຖຸກລົງໂທ່
ຕາມພະວິນຍ້ ເພຣະຄ້າຢືນປ່ອຍໄວ້ ຈະກ່ອໃຫ້ເກີດຄວາມເສີຍຫາຍແກ່ສົງໂດຍສ່ວນຮົມໄດ້ ທັ້ງ
ນີ້ພຣະເຂົາຕາມຫລັກການພື້ນຖານຂອງພຸຖຄາສານາທີ່ວ່າເມື່ອໄມ່ຮັກຫາຕົນໃຫ້ແລ້ວກີ່ຍ່ອມໄດ້ສື່ວ່າ
ໄມ່ຮັກຫາຜູ້ອື່ນດ້ວຍ ທີ່ໄວ້ຄ້າຈະນໍາກຣົນໃນລັກໜະນະເດີຍກັນນີ້ປ່ຽນເທິບກັບຫລັກກົງໝາຍ ຈະ
ເຫັນໄດ້ວ່າການທີ່ບຸຄຄລໄດເປັນສີທີ່ສ່ວນບຸຄຄລ ແຕ່ດ້ວຍເຫດຖືທີ່ເຂົາເປັນສາມາຝິກຂອງສັງຄມດ້ວຍ ຈະນັ້ນກາງກະທຳຂອງ
ເຂົາ ຈຶ່ງຄືວ່າເປັນກຣະເມີດຄືລົດຮຽມອັນດີຂອງປະຊາຊົນ ເປັນກຣະເມີດ ສີທີ່ຂອງສັງຄມ ຈຶ່ງ
ຄືວ່າມີຄວາມຜິດຕາມກົງໝາຍ ຕ້ອງໂທ່ບປ່ຽນໄມ່ເກີນ ៥〇〇 ນາທ(ປມອ. ມ. ๓๘๘) ໃນກຣົນທີ່
ກົກໜຸນີ້ຢູ່ເກື່ອງເສີຍຫາຍແກ່ສົງຍກອກຈາກໜູ້ກົດ້ອງໄດ້ ຍ່ອມຄືວ່າເປັນກຣະເມີດ ສີທີ່ຂອງສັງຄມ
ຈຶ່ງຄືວ່າເປັນກຣະເມີດຄືລົດຮຽມອັນດີຂອງປະຊາຊົນ ເປັນກຣະເມີດ ສີທີ່ຂອງສັງຄມ ຈຶ່ງ
ຄືວ່າມີຄວາມຜິດຕາມກົງໝາຍ ຕ້ອງໂທ່ບປ່ຽນໄມ່ເກີນ ៥〇〇 ນາທ(ປມອ. ມ. ๓๘๘) ໃນກຣົນທີ່

ວ່າເປັນກຣະເມີດ

ສີທີ່ຂອງສັງຄມ

ພລອຍກຳໃຫ້ພຸຖຄລາວກຽບປື້ນຖຸກ

ดูหมิ่นเกลียดชัง และเดือดร้อนรำคาญตามไปด้วย ฉะนั้นจึงถือได้ว่าเป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชนอีกรูปแบบหนึ่งเช่นกัน

(๒) สังฆาทิเสสสิกขานท กับสิทธิมนุษยชน : พระวินัยบัญญัติที่มีโทษขึ้นสังฆาทิเสส ซึ่งถือว่าเป็นครุกรรมต่อสถานกกลางที่มีโทษไม่ถึงขั้นจากความเป็นภัยชุณ แต่ต้องอยู่กรรมประพฤติวัตรเพื่อทราบตนเอง ตามที่พระวินัยกำหนดจึงจะพ้นโทษได้ มี ๑๗ สิกขานท แต่ที่เป็นของภัยชุณโดยเฉพาะ มี ๑๐ สิกขานท คือ

- ๑ ห้ามก่อคดีในโรงพยาบาลกับคุณหลักหรือกับนักบัวด้วยกัน
- ๒ ห้ามบัวให้แก่ภัยชุณที่เป็นโรค
- ๓ ห้ามเข้าสู่ลະヴァกบ้าน, ข้ามน้ำ หรือค้างคืนแต่ผู้เดียวตามลำพัง
- ๔ ห้ามสาวดเปลืองโภชให้แก่ผู้ที่ถูกกลงโทษโดยมิได้บอกลงโทษก่อน
- ๕ ห้ามรับของเดียว ของฉัน จากมือของบุรุษ
- ๖ ห้ามพูดชักจูงให้ภัยชุณประพฤติอย่างหย่อน
- ๗ ห้ามพูดดูหมิ่นภัยชุณลงให้มีอยามໂກຮເຄືອງ
- ๘ ห้ามพูดติเตียนเมื่อถูกกลงโทษโดยธรรม
- ๙ ห้ามรวมกลุ่มกันประพฤติเลื่อมเลี้ย
- ๑๐ ห้ามพูดยุ่งภัยชุณผู้ประพฤติผิด^{๕๗}

เนื้อหาสาระทั้ง ๑๐ สิกขานท มีลักษณะคล้ายคลึงกับที่เคยกล่าวมาแต่ต้น คือห้ามมิให้ละเมิดผู้อื่นด้วยการกรรม วจีกรรม, ให้ “รักษาตนเอง” มิให้ประพฤติช้า ให้ดังมั่นอยู่ในคุณความดี ทั้งนี้เพื่อให้เป็นที่นำไปเลื่อมใสศรัทธาและความเป็นระเบียบเรียบร้อยแห่งสังฆ ฉะนั้นจะไม่นำมากล่าวทั้งหมดให้เป็นการช้าช้อนอึก แต่จะหยิบยกมากล่าวเพียง ๓ สิกขานท^{๕๘} คือ

สิกขานท ที่ ๑ ห้ามก่อคดีในโรงพยาบาลกับคุณหลักหรือกับนักบัวด้วยกัน

ที่มาของสิกขานทนี้มีว่า นางคุณลันนาภิกชุณ เป็นความกับบุขายคนหนึ่งเรื่องโรงเก็บของ ศาลตัดสินให้ภัยชุณชนะ ชายนั้นหัวนานาภิกชุณโง. ภิกชุณไปแจ้งความ ศาลลงโทษชายนั้น ชายนั้นสร้างท่ออยู่ให้ชาก และให้ชากมาด่า. ภิกชุณแจ้งความ ศาลตัดสินให้จำคุกชายนั้น. ต่อมาความนี้ทราบถึงพระพุทธเจ้า จึงทรงบัญญัติสิกขานทห้ามภัยชุณ กระทำในลักษณะนี้อีกต่อไป

สิกขานที่ ๒ ห้ามบวชให้แก่กิษัติที่เป็นโจร

ที่มาของลิกขานนี้มีว่า ชายของเจ้าจิจิประพฤตินอกใจสามี สามีจะฝ่า นางจึงหนีพร้อมกับโนมายของมีค่าติดมือไปด้วย และไปขอวชในลัทธิอื่นแต่เขามิ่งบวชให้ แต่นางถูลนันทา กิษัติ เห็นแก่ของกำนัลจึงยอมบวชให้ ต่อมาก็มีทราบถึงพระพุทธเจ้า จึงทรงบัญญัติห้ามบวชให้แก่ผู้ที่เป็นโจร

สิกขานที่ ๓ ห้ามเข้าสู่ลະヴァกบ้าน, ข้ามน้ำ หรือค้างคืนแต่ผู้เดียวตามลำพัง

ที่มาของลิกขานนี้มีว่า มืออยุ่หลายครั้งหลายคราวที่กิษัติแตกหมู่เข้าสู่ลະヴァกบ้าน, ข้ามน้ำ, นอนค้างคืนตามลำพัง แล้วถูกฆ่มชีน ต่อมาก็มีทราบถึงพระพุทธเจ้า จึงทรงบัญญัติห้ามกิษัติกระทำการในลักษณะนี้อีกด้วย

เนื้อหาสาระทั้ง ๓ สิกขานนี้ พ่อจะวิเคราะห์ได้ว่า ใน สิกขานที่ ๑ ที่ห้ามก่อคดีในโรงศala ถ้าถือตามแนวคิดแบบตะวันตก จะเห็นได้ว่าการที่บุคคลใดลูกเข้าบ้านปักป้องการจะเมิดลิทธิของตนด้วยกระบวนการทางศala ถือว่าเป็นการกระทำที่ถูกต้องและชอบธรรม แต่ถ้าจะพิจารณาเรื่องนี้ด้วยหลักการของพระวินัย จะเห็นได้ว่าพุทธสาวกมิใช่คฤหัสถ์ผู้ครองเรือน การที่จะใช้ถิ่นแห่งคฤหัสถ์ปักป้องลิทธิของตนถือได้ว่าเป็นการกระทำที่ไม่เหมาะสม เป็น โลกวัชชะ คือชาวโลกอาจทำหนนิติเตียนได้ ส่วนในสิกขานที่ ๒ ที่ห้ามรับผู้เป็นโจร เข้าบวชทั้งที่รู้อยู่นั้น ถ้าถือตามหลักกฎหมายก็เท่ากับให้ที่พักพิงแก่คนผิดเลยที่เดียว เพราะผู้ที่เป็นโจรย่อมได้ชื่อว่าละเมิดในลิทธิแห่งทรัพย์สินของผู้อื่นมาชั้นหนึ่งแล้ว แล้วหนีมาอาศัยผ้าเหลืองคุ้มหัว จะทำให้ผู้ที่อยู่ในผ้าเหลืองคนอื่นๆ พลอยหม่นหมองไปด้วย ซึ่งตามท้องเรื่องนี้สามีของนางโจนันได้นำความไปฟ้องร้องต่อพระเจ้าปเสนทิโกรคลเพื่อขอแบงคับให้ลาลิกษา แต่พระเจ้าปเสนทิโกรคลไม่ทรงยินยอม เพราะถือว่าเมื่อบวชแล้วก็แล้วกันไป ฉะนั้นเมื่อพิจารณาจากเรื่องนี้จึงเท่ากับว่าสถาบันสมาร์ททำหน้าที่ให้ความคุ้มครองแก่ผู้ที่ละเมิดลิทธิของผู้อื่นอีกชั้นหนึ่ง ส่วนในสิกขานที่ ๓ ที่ห้ามกิษัติเข้าลະヴァกบ้าน, ข้ามน้ำ หรือค้างคืนเพียงคนเดียวนั้น ก็เพื่อเป็นการคุ้มครองลิทธิในชีวิต ร่างกาย และลิทธิทางเพศของกิษัตินั่นเอง

(๓) สิกขานที่ ๓ ที่เกี่ยวกับลิทธิมนุษยชน : ตามที่กล่าวมาข้างต้นถือว่าเป็นครุภัติสถานหนัก(ปราสาชิก) และ ครุภัติสถานกลาง (ลังมาตรฐาน) ส่วนที่เหลือนอกเหนือนี้ถือว่าเป็น ลหุภัติ หรืออาบัติสถานเบา ถ้ากิษัติได้ต้องเข้าแล้วเพียงแต่ทำคืนอาบัติหรือสารภาพผิดต่อหน้าผู้อื่นก็ถือว่าพ้นโทษได้แล้ว ที่มาของการบัญญัติลหุภัติเหล่านี้ล้วนเกิดจาก โลกวัชชะ คือ ถูกชาวบ้านทำหนนิติเตียนว่าการกระทำในลักษณะนั้นฯไม่

เหมาะสมกับวิถีสมณเพศ เมื่อความดังกล่าวนี้ทราบถึงพระพุทธเจ้า ก็ทรงบัญญัติห้ามการกระทำในลักษณะนั้น ดังที่จะยกมาให้ดูพอเป็นตัวอย่าง เช่น ห้ามกิจชุณก่อนนอนในที่แอบขนะเปลือยกายอาบน้ำ (ขนรักแร้ ขนท่อวัยะเพศ ซึ่งพวกรถูกแซยานนิยมกระทำเข่นนั้น - ปราชิตติย์ ลสุณวรรค ลิกขานที่ ๒), ห้ามเปลือยกายอาบน้ำ (ปราชิตติย์ นัคควรรค ลิกขานที่ ๑), ห้ามกิจชุณ ๒ รูปใช้มือลูบไล้คล้ายกำหนดให้แก่กัน (ใช้มือช่วยกันตอบให้แก่กัน - ปราชิตติย์ ลสุณวรรค ลิกขานที่ ๓), ห้ามเข้าบ้านคนอื่นแล้วเวลาลับไม่บอกลาเจ้าของบ้าน (กลับโดยเจ้าของบ้านไม่รู้ เมื่อลิงของสัญญาจากเป็นที่สงสัยได้ - ปราชิตติย์ อันธการวรรค ลิกขานที่ ๕), ห้ามเพิกเฉยเมื่อคิชชีไม่สบาย (ปราชิตติย์ ตุภภูรรค ลิกขานที่ ๔), ห้ามใช้ผ้าสำหรับผู้มีประจำเดือนคนเดียวกัน ๓ วัน โดยมิได้ซักแล้วแบ่งเฉลี่ยให้ผู้อื่นใช้บ้าง (ปราชิตติย์ จิตควรรค ลิกขานที่ ๗), ห้ามบวชให้แก่นางลิกขามนาทีบิดามารดาหรือสามีมีได้อันญาต (ปราชิตติย์ จิตควรรค ลิกขานที่ ๑๐) เป็นต้น^{๖๐}

การที่ทรงบัญญัติห้ามการกระทำลิงเหล่านี้ เพราะถือได้ว่าเป็นการไม่รักษาตนเอง ไม่รักษาผู้อื่น(ละเมิดสิทธิของผู้อื่น) และยังเป็นการละเมิดสิทธิของสถาบันลงมาโดยส่วนรวม อีกด้วย

๔.๒.๒ วินัยของสามเณร และสามเณรี : ทั้งสามเณรและสามเณรี ซึ่งถือว่าเป็น “เหล่ากอ” ของนักบวช จะต้องถือศีลฝ่ายละ ๑๐ ข้อเท่ากัน^{๖๑} คือ

- ๑ เว้นจากการม่าสัตว์
- ๒ เว้นจากการลักทรัพย์
- ๓ เว้นจากการประพฤติล่วงพระมหาจาร్ย
- ๔ เว้นจากการพูดเท็จ
- ๕ เว้นจากการดื่มสุราเมรรย
- ๖ เว้นจากการบริโภคอาหารในเวลาวิากาล (เที่ยงไปแล้ว)
- ๗ เว้นจากการฟ้อนรำขับร้องประโคม และการดูมหารสพ
- ๘ เว้นจากการทัดทรงตากแต่งประดับประดានกายด้วยดอกไม้ข่องหอม เครื่องทา เครื่องย้อมผัดผิวต่างๆ
- ๙ เว้นจากการที่นั่งที่นอนอันสูงใหญ่ (คือห้ามนั่งนอนเหนือเตียงตั้งมีเท้าสูงเกินประมาณ และที่นั่งที่นอนอันใหญ่ มีภายในใส่นุ่นและลำลี)
- ๑๐ เว้นจากการรับทองและเงิน

จากวินัยทั้ง ๑๐ ข้อนี้ พอจะแบ่งสาระสำคัญได้เป็น ๒ ประเด็นหลัก คือ การห้ามล่วงละเมิดในสิทธิของผู้อื่นทั้งกายและวาจา และห้ามกระทำในลิงอาจถูกชาวบ้านตำหนิ

ติเตียน(โลกวัชชะ) นอกเหนือนี้พระองค์ยังทรงบัญญัติเกี่ยวกับเหตุแห่งการ "นาสนะ" (ไอลีสิก) สามเณรไว้ ๑๐ ประการ คือ การฆ่าลัตต์ ลักษรพย ประพฤติผิดในการ พูดปด ดีม สุรามเมรัย ติเตียนพระพุทธ ติเตียนพระธรรม ติเตียนพระสงฆ์ มีความเห็นผิดจากทำนอง คลองธรรม และประทุษร้าย(ข่มชื่น)ภิกษุณี^{๒๘} ส่วนเหตุแห่งการนาสนะสามเณร เข้าใจว่าคง อนุโลมตามของฝ่ายสามเณรเช่นกัน จากเหตุแห่งการนาสนะทั้ง ๑๐ ประการนี้ จะเห็นได้ว่า ล้วนลงเคราะห์ลงในเหตุแห่งการละเมิดลิทธิของผู้อื่นได้ทั้งล้วน

๕ กระบวนการยุติธรรมในหลักวินัย

องค์ประกอบสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่จะใช้พิจารณาว่าประชาชนแห่งรัฐนั้นฯได้รับการ คุ้มครองทางด้านลิทธิมนุษยชนอย่างเพียงพอหรือไม่ สามารถพิจารณาจากการกระบวนการ ยุติธรรมแห่งรัฐนั้น ถ้าประชาชนได้รับหลักประกันว่าเขาจะได้รับการพิจารณาอย่าง ยุติธรรม ก็ถือได้ว่าเขาได้รับการคุ้มครองทางด้านลิทธิมนุษยชน แต่ถ้าหากเขาได้รับการ พิจารณาอย่างไม่เป็นธรรม ก็ถือได้ว่าเขามิได้รับการคุ้มครองทางด้าน ลิทธิมนุษยชนเช่นกัน

ใน กระบวนการยุติธรรม ตามกฎหมายแห่งรัฐ จะถือว่าการกระทำใด มีความผิด และ จะ ต้องถูกลงโทษ จะต้องพิจารณาถึงองค์ประกอบต่างๆ คือ

- ๑ มีกฎหมายบัญญัติไว้ก่อนว่าการกระทำนั้นเป็นความผิด และมีการบัญญัติโทษสำหรับ ความผิดนั้นไว้
- ๒ การกระทำนั้นครบองค์ประกอบแห่งความผิด
- ๓ มีกฎหมายบัญญัติยกเว้นโทษสำหรับความผิดนั้น
- ๔ การดำเนินการเพื่อนำตัวผู้ที่ถูกกล่าวหาว่ากระทำการที่ทำความผิดมาลงโทษ เป็นไปด้วยความ ถูกต้องเป็นธรรมตามบทบัญญัติแห่งกฎหมาย

ซึ่งจะได้ศึกษาวิเคราะห์กระบวนการยุติธรรมในหลักคำสอนของพุทธศาสนาเพื่อที่จะนำ มาเปรียบเทียบดูว่าเป็นไปตาม กระบวนการยุติธรรม ตามกฎหมายแห่งรัฐหรือไม่ ดังนี้

(๑) พุทธศาสนาจะไม่ถูกลงโทษโดยที่ไม่มีพระราชบัญญัติไว้ก่อนว่าการกระทำนั้นเป็นความ ผิด : เพื่อที่จะช่วยให้เข้าใจหลักวินัยประเด็นนี้ได้ง่ายขึ้น จะได้กล่าวโดยเปรียบเทียบกับแนว คิดแบบตะวันตกและประมวลกฎหมายอาญาแห่งราชอาณาจักรไทย คือ จากเนื้อหา สาระใน ปฏิญญาสาがらว่าด้วยลิทธิมนุษยชน ข้อ ๑๑ (๒) ที่ว่า จะถือบุคคลใดๆว่ามีความ ผิดทางอาญาเนื่องด้วยการกระทำหรือละเว้นใดๆ อันมิได้จัดเป็นความผิดทางอาญาตาม

กฎหมายแห่งชาติ หรือกฎหมายระหว่างประเทศ ในขณะที่ได้กระทำการนั้นไม่ได้ และจะลงโทษอันหนักกว่าที่ใช้อยู่ในขณะที่ได้กระทำความผิดทางอาญาไม่ได้ และประมวลกฎหมายอาญา มาตรา ๒ ที่ว่า บุคคลจักต้องรับโทษในทางอาญา ต่อเมื่อได้กระทำการอันกฎหมายที่ใช้ในขณะกระทำนั้นบัญญัติเป็นความผิดและกำหนดโทษไว้ และโทษที่จะลงแก่ผู้กระทำความผิดนั้น ต้องเป็นโทษที่บัญญัติไว้ในกฎหมาย

เมื่อนำเนื้อหาทั้งสองส่วนนี้มาประกอบกันเข้าเพื่อพิจารณา จะเห็นได้ว่าการที่จะถือว่า การกระทำได้เป็นความผิดและต้องถูกลงโทษนั้น จะต้องเข้าตามหลักเกณฑ์ที่ว่า ต้องมีกฎหมายบัญญัติไว้ก่อนว่าการกระทำนั้นเป็นความผิดและต้องถูกลงโทษตามกฎหมาย ทั้งนี้จะเห็นได้ว่าสอดคล้องกับหลักการที่ ซีชาร์ เบคคาเรย และ เจรเมี๊ แบรนแอม ได้เคย กล่าวไว้ว่า “เมื่อไม่มีกฎหมาย ก็ไม่มีอาชญากรรมและโทษ และโทษที่จะลงจะต้องได้ลัดส่วนกับ ความผิดทางอาญา”^{๗๐}

ถ้าจะนำหลักนิติปรัชญาดังกล่าวนี้มาเปรียบเทียบกับหลักวินัยในพุทธศาสนาจะเห็นได้ว่า มี หลักการ ที่สอดคล้องกัน คือ ตามปกติพระพุทธองค์จะไม่ทรงบัญญัติวินัยลิกขิตบทใดๆ ขึ้นไว้เป็นการล่วงหน้าแต่จะรอจนกระทั่งมีการกระทำที่ไม่เหมาะสมก่อให้เกิดความเสียหาย ถูกติดчинนินทา หรืออาจจะมีความผิดตามกฎหมายบ้านเมืองเกิดขึ้นก่อน^{๗๑} หลังจากนั้นจะ ทรงเรียกประชุมสงฆ์และดำเนินการโดยส่วนภิกษุผู้ที่ถูกกล่าวหา จนกระทั่งภิกษุนั้นรับ สารภาพว่าได้กระทำดังข้อกล่าวหาจริง และพระองค์ก็ทรงกระท่า “ธรรมมีกถา” คือทรง แสดงธรรมเพื่อชี้แนะสั่งสอนให้เห็นคุณและโทษของการกระทำดังกล่าวตนนั้น^{๗๒} หลังจากนั้นก็ ทรงบัญญัติพระวินัยลิกขิตบทนั้นๆขึ้น และทรงประกาศใช้พระวินัยนั้นในท่ามกลางที่ประชุม สงฆ์ บรรดาพุทธสาวกเหล่านั้นก็ช่วยกันจดจำไว้และบอกต่อกันไปเพื่อให้รับทราบโดยทั่ว กันและถือปฏิบัติสืบไป และให้ถือว่าพระวินัยลิกขิตบทนั้นฯได้ประกาศใช้แล้ว

ส่วนพุทธสาวกผู้ก่อเหตุให้เกิดการบัญญัติพระวินัยลิกขิตบทนั้นจะไม่ถูกลงโทษตามวินัย ลิกขิตบทนั้นๆแต่อย่างใด ดังเช่น ในปฐมปาราชิกลิกขิต ภิกษุสุทินເສພเมถุนกับภารรยา เก่าถึง ๓ ครั้ง^{๗๓} จนเป็นเหตุให้ทรงบัญญัติปาราชิกลิกขิตบทที่ ๑, ในทุดิยปาราชิกลิกขิต ภิกษุธนิยะ ขโมยไม่ที่มีไว้เพื่อซ้อมแปลงพระนศรียามมีภัยมาสร้างภูมิของตน จนเป็นเหตุให้ ทรงบัญญัติปาราชิกลิกขิตบทที่ ๒, ในตดิยปาราชิกลิกขิต พวภิกษุได้ฟัง อสุกกาธรรม แล้ว ให้นึกรังเกียรรักษากายของตนเอง จนถึงกับช่วยกันปลงชีวิตให้แก่กันและกัน จนเป็นเหตุ ให้ทรงบัญญัติปาราชิกลิกขิตบทที่ ๓ และในจตุตตนปาราชิกลิกขิต หมู่ภิกษุผลด

กันกล่าวว่าด้วยธรรมวิเศษภายในตนเพื่อให้ชาวบ้านนำข้าวปลาอาหารมาถวาย จนเป็นเหตุให้ทรงบัญญัติพระราชกฤษฎาบทที่ ๔ (ดู ข้อ ๓ (๑) ประกอบ)

ถ้าถือตามพระวินัย จะเห็นได้ว่าการกระทำทั้ง ๔ ลักษณะนี้ ล้วนต้องโทษสถานหนัก ต้องขาดจากความเป็นภิกษุ หากสังวาสมีได้ และจะกลับมาบวชอีกไม่ได้ แต่ภิกษุทั้งสี่กลุ่มนี้ มิได้ถูกลงโทษแต่อย่างใด ทั้งนี้เพื่อให้สอดคล้องกับหลักการที่ว่า เมื่อไม่มีพระวินัยบัญญัติไว้ก่อนว่าการกระทำนั้นเป็นความผิดและต้องถูกลงโทษ ก็จะไม่มีการลงโทษสำหรับความผิดนั้นฯ แต่ภายหลังจากที่บัญญัติพระวินัยลิกขิตาบทนั้นเขียนไว้แล้ว ถ้ายังมีภิกษุใดล่วงละเมิดฝ่าฝืนอีก ก็จะถูกลงโทษตามพระวินัยลิกขิตาบทนั้นฯ

ตามที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่าหลักวินัยมีลักษณะสอดคล้องกับหลักการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนในแห่งที่ว่า บุคคลจะไม่ถูกลงโทษย้อนหลังในการกระทำการของตน เพราะมิใช่นั้นจะก่อให้เกิดความไม่เป็นธรรมแก่ผู้ถูกลงโทษ โดยที่ไม่รู้ว่าเมื่อใดจะถูกลงโทษย้อนหลังในการกระทำที่เคยผ่านมา ก็จะทำให้ดำเนินชีวิตอยู่อย่างขาดความมั่นใจและหวาดระแวงอยู่ตลอดเวลา

(๒) พุทธสาวกจะไม่ถูกลงโทษถ้าการกระทำนั้นไม่ครบองค์ประกอบแห่งความผิด : เพื่อที่จะเป็นหลักประกันอีกขั้นหนึ่งว่าบุคคลจะไม่ถูกลงโทษโดยไม่เป็นธรรม กฎหมายจึงได้วางหลักการไว้อีกว่า การที่จะถือว่าบุคคลได้กระทำการผิดและต้องถูกลงโทษสถานได้จะต้องพิจารณาดูว่าการกระทำนั้นเป็น“การกระทำ”ตามความหมายของกฎหมายหรือไม่ กล่าวคือ ผู้กระทำคิดจะกระทำ ผู้กระทำตกลงใจกระทำการตามที่คิด และผู้กระทำได้กระทำการที่ตกลงใจอันสืบเนื่องมาจากความคิดนั้น^{๗๗} ถ้าพิจารณาดูแล้วเข้าตามลักษณะ ๓ ประการนี้ ก็ถือว่าเป็น“การกระทำ”ตามความหมายของกฎหมาย หลังจากนั้นต้องพิจารณาต่อไปอีกว่าการกระทำนั้น ครบองค์ประกอบแห่งความผิดหรือไม่ ซึ่งแบ่งออกเป็นองค์ประกอบภายนอกและองค์ประกอบภายใน คำว่า “องค์ประกอบภายนอก” หมายถึง ส่วนประกอบของการกระทำที่ปรากฏให้เห็นได้จากภายนอกซึ่งแบ่งออกได้เป็น ๓ ส่วน คือ ผู้กระทำ (ตัวบุคคล ผู้ลงมือกระทำ เช่น ผู้ลงมือฆ่า ลงมือช่มชี้น ลงมือลักขโมย เป็นต้น), การกระทำ (ลักษณะของการกระทำ เช่น การฆ่า การช่มชี้น การลักขโมย เป็นต้น) และ วัตถุแห่งการกระทำ (ตัวบุคคล หรือ สถาบันทางลัทธิ เช่น รัฐ ซึ่งเป็นผู้ที่ได้รับความเสียหายจากการกระทำนั้น เช่น ผู้ถูกฆ่า ถูกช่มชี้น ถูกลักขโมยทรัพย์สิน เป็นต้น) เมื่อพิจารณาแล้วเห็นว่าครบองค์ประกอบภายนอกดังกล่าวนี้ ก็จะต้องพิจารณาต่อไปอีกว่า ครบองค์ประกอบภายในหรือไม่ คือพิจารณาดูว่ากระทำลงไป ด้วยเจตนา, ไม่เจตนา หรือกระทำด้วยความประมาท เมื่อ

พิจารณาดูว่าครบทั้งองค์ประกอบภายนอกและภายในใน จึงจะตัดสินสรุปว่าการกระทำนั้น เป็นความผิดและต้องถูกลงโทษสถานได้(judge that it is a crime and deserves punishment)

เมื่อนำหลักกฎหมายดังกล่าวมาระบุเทียบกับหลักพระวินัย จะเห็นได้ว่ามี หลักการ ที่สอดคล้องกัน คือ ตามหลักพระวินัยถือว่าพุทธสาวกได้กระทำการผิดและต้องอาบตีสถานได้ จะต้องพิจารณาดูว่าการกระทำนั้นเป็น “การกระทำ” ตามความหมายของพระวินัยหรือไม่ กล่าวคือ การกระทำนั้นเกิดทางกายโดยลำพัง, เกิดทางวาจาโดยลำพัง, เกิดทางกายกับจิต หรือเกิดทางวาจากับจิต โดยที่ผู้นั้นอาจจะลงมือกระทำเอง, ใช้ให้ผู้อื่นกระทำ หรือแม้แต่ ละ เว้นกระทำ (เช่นมีผู้ทำล่วงของตกล่นไว้ที่ลำนักของกิกขุ แต่กิกขุแกลงทำเฉย ไม่นำล่วงของนั้นไป คืนก็ถือว่าเป็นการกระทำเข่นกัน)^{๙๔} ถ้าพิจารณาดูแล้วเห็นว่าเข้าตามลักษณะที่กล่าวมาดังนี้ ก็ ถือว่าเป็น “การกระทำ” ตามความหมายของพระวินัย หลังจากนั้นก็ต้องพิจารณาต่อไปว่า การกระทำนั้น ครบองค์ประกอบแห่งความผิดหรือไม่ ซึ่งแบ่งออกเป็น ๒ ลักษณะ คือ องค์ ประกอบภายนอก และองค์ประกอบภายใน คำว่า “องค์ประกอบภายนอก” หมายถึง ส่วน ของการกระทำที่ปรากฏให้เห็นได้จากภายนอก ซึ่งแบ่งย่อยออกได้เป็น ๓ ส่วน คือ ผู้ กระทำ, การกระทำ และ วัตถุแห่งการกระทำ โดยอนุโลมอธิบายได้ทำนองเดียวกันในหลัก กฎหมายที่กล่าวแล้ว ดังตัวอย่างเช่น ในปานิชตี ลิกขานบทที่ว่า “กิกขุได แกลงพราກสัตว์ จากชีวิต เป็นปานิชตี”^{๙๕} ถือว่า “กิกขุได” เป็นผู้กระทำ, “แกลงพรา...จากชีวิต” เป็น การ กระทำ และ “สัตว์” เป็น วัตถุแห่งการกระทำ (พระวินัยใช้ว่า วัตถุแห่งอาบตี) เมื่อพิจารณาดู แล้วถ้าเห็นว่าครบองค์ประกอบภายนอก ก็ต้องพิจารณาต่อไปว่าครบองค์ประกอบภายใน หรือไม่ คือพิจารณาดูว่ากระทำการนั้นลงไปด้วย สติตกะ หรือ อจิตตกะ คำว่า “สติตกะ” แปลว่า มีจิตเจือ, แกลง, ใจ^{๙๖} หรือที่อธิบายไว้ ตรงตัว ในหลักคำสอนเรื่อง กรรม ว่า หมายถึง “เจตนา” นั่นเอง ดังพุทธพจน์ที่ว่า “กิกขุหั้งหลาย เจตนาหนึ่งเรารายกว่ากรรม บุคคลใดจะใจกระทำด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ”^{๙๗} ส่วนคำว่า “อจิตตกะ” แปลว่า ไม่มีจิตเจือ, ไม่แกลง, ไม่ใจ^{๙๘} ซึ่งหมายถึงไม่เจตนาในความหมายของกฎหมายนั้นเอง เมื่อพิจารณาดู การกระทำนั้นว่าครบทั้งองค์ประกอบภายนอกและภายในในดังกล่าวนี้ จึงจะสรุปได้ว่าเป็น ความผิดและต้องโทษสถานได้(judge that it is a crime and deserves punishment)

ดังตัวอย่างใน ปานิชตีวรค ๗ ลิกขานบทที่ ๑ ที่ว่า

“อนั่ง กิกขุได แกลงพราກสัตว์จากชีวิต เป็นปานิชตี”

ในบทภาษานี้ยัง ได้อธิบายถึงความผิดและโทษที่จะได้รับจากการกระทำหรือไม่เพิ่มเติมว่า
สัตว์มีชีวิต กิกขุสำคัญว่ามีชีวิต พราจากชีวิต ต้องอาบตีปานิชตี
สัตว์มีชีวิต กิกขุลงสั้น พราจากชีวิต ต้องอาบตีทุกกฎ

ลัตต์วีชีวิต กิกขุสำคัญว่าไม่ใช่ลัตต์วีชีวิต พระจากชีวิต ไม่ต้องอาบตี
ไม่ใช่ลัตต์วีชีวิต กิกขุสำคัญว่ามีชีวิต ... ต้องอาบตีทุกกฎ
ไม่ใช่ลัตต์วีชีวิต กิกขุลงลัย...ต้องอาบตีทุกกฎ
ไม่ใช่ลัตต์วีชีวิต กิกขุสำคัญว่าไม่ใช่ลัตต์วีชีวิต...ไม่ต้องอาบตี ^{๗๗}

จากวินัยบัญญัติที่ยกมาให้ดูนี้ จะเห็นได้ว่า กิกขุจะต้องอาบตีสถานใดหรือไม่ ย่อมาขึ้นอยู่กับองค์ประกอบแห่งความผิดนั้นๆ

(๓) พุทธสาวกผู้กระทำผิดจะไม่ถูกลงโทษ ถ้าการกระทำผิดนั้นเข้าข่ายได้รับยกเว้นความผิดและโทษ : ในบางกรณี แม้ว่าการกระทำนั้นจะเข้าข่ายมีความผิดและต้องรับโทษแต่ถ้ามีกฎหมายยกเว้นความผิดและโทษไว้ให้ ก็ถือว่าผู้นั้นไม่ต้องรับผิดและโทษอันเนื่องมาจากการกระทำนั้น เช่น กรณีที่เจ้าหน้าที่ราชทัณฑ์ยังเป็นนักโทษที่ต้องคำพิพากษาให้ประหารชีวิต การกระทำตามคำสั่งโดยชอบของเจ้าพนักงาน (ปพ. ม. ๔๕๙), การกระทำที่ป้องกันภัยที่กำลังจะถึงตัว และการป้องกันตัวที่สมควรแก่เหตุ เป็นต้น

เมื่อนำหลักกฎหมายดังกล่าวมาเปรียบเทียบกับหลักวินัย จะเห็นได้ว่า แม้จะมีข้อปลีกย่อยแตกต่างกันบ้าง แต่ก็มี หลักการ ยกเว้นความผิดและโทษไว้ เช่นกัน กล่าวคือ แม้ว่า การกระทำของพุทธสาวกจะเข้าข่ายมีความผิดและต้องอาบตี แต่ถ้ามีพระวินัยยกเว้นไว้ให้ ผู้นั้นก็ไม่ต้องรับผิดและต้องอาบตี เช่นกัน ดังเห็นได้จากกรณีที่พระวินัยบัญญัติยกเว้นความผิดและโทษให้แก่กิกขุ ๔ ประเภท ได้แก่ กิกขุผู้ที่กระทำลงไป เพราะความบ้าคลั่งจนไม่มีสติสัมปชัญญะ, กิกขุผู้กระทำลงไป เพราะอาการเพ้อถึงขั้นไม่รู้สึกตัว, กิกขุผู้กระทำลงไป เพราะความกระลับกระส่ายด้วยเหตุทางกล้าjsnถึงขั้นไม่มีสติ และกิกขุผู้ก่อเหตุแรกให้มีการบัญญัติพระวินัยลึกขนาดหนึ้นๆ^{๗๘} ซึ่งพุทธศาสนาเรียกวิกขุผู้ก่อเหตุให้มีการบัญญัติพระวินัยลึกขนาดหนึ้นๆว่า “อาทิกัมมิกะ” ซึ่งแปลว่า ผู้กระทำการร้าย, ผู้เป็นต้นเหตุให้มีการบัญญัติวินัยนั้น (the first doer, the beginner)^{๗๙} ส่วนเหตุผลที่ไม่ลงโทษผู้ก่อเหตุแรกก็ เพื่อให้สอดคล้องกับหลักการที่เคยกล่าวมาแล้วในข้อ (๑) ที่ว่า เมื่อไม่มีพระวินัยบัญญัติไว้ ก่อนว่า การกระทำนั้นเป็นความผิด ก็ไม่ต้องรับโทษสำหรับการกระทำนั้น ดังตัวอย่างในกรณีที่ กิกขุสูทินเสพเมตุนกับภารยาเก่า, กิกขุธนิยะโนยไม่มาสร้างกฎ, หมู่กิกขุผลัดกัน ปลงชีวิตของกันและกัน และหมู่กิกขุกล่าวอวดคุณธรรมวิเศษภายในตน กิกขุทั้ง ๔ กรณีนี้ ถือว่าเป็น “อาทิกัมมิกะ” ทั้งสิ้น จึงได้รับการยกเว้นความผิดและโทษตามพระวินัยลึกขนาดหนึ้นๆ

(๔) กระบวนการดำเนินการพิจารณาโทษแก่ผู้กระทำผิดพรบวินัย : ตามกระบวนการยุติธรรมแห่งรัฐ จะเริ่มต้นเมื่อมีผู้กระทำผิดกฎหมายบ้านเมือง และมีการแจ้งความร้องทุกข์ต่อเจ้าหน้าที่ตำรวจเพื่อให้ดำเนินการสืบสวนและสอบสวน เพื่อนำสำเนาแน่หนังแห่งการสอบสวนนั้นเสนอต่อพนักงานอัยการเพื่อพิจารณาสั่งฟ้องหรือไม่ฟ้องแล้วแต่กรณี ถ้าพนักงานอัยการมีความเห็นสั่งฟ้อง ศาลจะดำเนินการไต่สวนพิจารณาคดีโดยเปิดโอกาสให้ฟ่ายาโจทก์และจำเลยได้นำพยานหลักฐานมาหักล้างต่อสู้กันได้อย่างเต็มที่ เพื่อที่จะนำไปเป็นหลักฐานในการชี้นำหนักในการพิพากษาคดีต่อไป ถ้ายังมีประเด็นใดที่น่าเคลือบแคลงสงสัยว่าผู้ถูกกล่าวหาได้กระทำความผิดจริงหรือไม่ ศาลจะยกผลประโยชน์ให้จำเลยโดยพิพากษาปล่อยตัวไป แต่ถ้าศาลมีความเชื่อมั่นว่าจำเลยได้กระทำความผิดจริงตามฟ้อง ก็จะพิพากษาลงโทษตามกฎหมาย หลังจากที่ศาลมีคำพิพากษาตัดสินใจแล้ว ถ้าคู่กรณีเห็นว่าคำพิพากษานั้นยังไม่ถูกต้องเป็นธรรม ก็สามารถอุทธรณ์หรือฎีกาคดีนั้นได้ ถ้าเมื่อได้ที่ศาลมีฎีกาพิพากษาคดีแล้วให้ถือว่าคดีนั้นถึงที่สุด หลังจากนั้นก็จะมีกระบวนการทางราชทัณฑ์รับช่วงต่อไปดำเนินการลงโทษให้เป็นไปตามคำพิพากษาของศาลต่อไป

ถ้าจะนำกระบวนการดังกล่าวมาเทียบกับหลักวินัยดูบ้าง จะเห็นได้ว่าโดยหลักทั่วไป เมื่อมีการกระทำผิดหรือล่วงละเมิดพรบวินัยเกิดขึ้น ให้ถือว่าเป็นหน้าที่ของกิจขุนโดยตรงที่จะต้องแสดงคืนอาบัติเพื่อที่จะให้คดีนั้นระงับ แต่ถ้ากิจขุนไม่ยอมแสดงคืน ถือเป็นหน้าที่ของกิจขุนที่จะตักเตือนกิจขุนให้แสดงคืนอาบัติ ทั้งนี้เพื่อเห็นแก่กิจขุนเอง แต่ถ้าถูกว่ากล่าวตักเตือนแล้วยังไม่ยอมแสดงคืนอยู่อีก ให้กิจขุนนำความขึ้นฟ้องร้องต่อลงพื้นเพื่อพิจารณาให้คดีนั้นระงับ ทั้นนี้เพื่อเห็นแก่ศาสนา

ถ้านำหลักทั่วไปดังกล่าวมามองอีกครั้งโดยจำแนกรายละเอียดจะได้ว่า เมื่อมีการกระทำผิดและมีผู้ประสังค์ที่จะฟ้องร้องคดี (อนุวatha อิกรณ) เกิดขึ้น ให้กิจขุนที่มีความประสังค์จะฟ้องร้อง ดำเนินการฟ้องร้องโดยตรงด้วยวิธีหนึ่งวิธีใด เช่น กล่าวฟ้องด้วยวาจาโดยนำความไปบอกหรือฟ้องร้องต่อพระภิกษุเถระรูปใดรูปหนึ่ง หรืออาจจะฟ้องใน "คณะบุคคล" (ภิกษุ ๓ รูปบ้าง ๕ รูปบ้าง) หรืออาจจะฟ้องต่อที่ประชุมสงฆ์ หรือไม่ก็อาจจะ ดำเนินการโดยอ้อมโดยแสดงอาการประท้วง เช่น รังเกียจ ไม่แสดงความเคารพ ไม่คบค้าสมาคมด้วย ฯลฯ เพื่อให้กล้ายเป็นที่ใช้งานเล่าสือจนนำไปสู่การฟ้องร้องกันต่อไป^{๗๙} และเมื่อมีการฟ้องร้องกันขึ้นแล้ว ถ้าคดีนั้นเป็นคดีสำคัญก็จะมีการเรียกประชุมสงฆ์เพื่อพิจารณาดูว่าสมควรที่จะรับคำฟ้องนั้นหรือไม่ โดยถือหลักในการพิจารณา ๕ ขั้นตอน คือ

๑ เป็น กำลังสมควรหรือไม่ ที่จะรับคำฟ้องนั้น (หันนี้ข้อนอยู่กับดุลยพินิจของพระภิกษุ
เถระ)

๒ ถ้าเป็นกำลังสมควร ให้พิจารณาต่อไปว่าคดีนั้นมีมูลหรือไม่

๓ ถ้าคดีนั้นมีมูล ให้พิจารณาต่อไปว่าก่อให้เกิดประโยชน์แก่สังฆหรือไม่

๔ ถ้าก่อให้เกิดประโยชน์แก่สังฆ ให้พิจารณาต่อไปว่าจักได้ภิกษุผู้เดียวคนเดียวเห็นกันเป็น
ฝ่ายโดยธรรมหรือไม่

๕ ถ้าจักได้ภิกษุผู้เดียวคนเดียวเห็นกันโดยธรรม ให้พิจารณาต่อไปว่าจะก่อให้เกิดความ
บادหามาตรากร้าวขึ้นในหมู่สังฆหรือไม่^{๗๗}

ถ้าพิจารณาแล้วเห็นว่าไม่ขัดกับหลักการที่กล่าวนี้ ก็ให้รับคำฟ้องนั้นไว้ดำเนินการต่อส่วน
คดีต่อไป โดยเรียกโจทก์และจำเลยมาพร้อมหน้ากัน แล้วให้ฝ่ายโจทก์ กล่าวขอโอกาส (ขอ
อนุญาต) ต่อจำเลยเพื่อทำการกล่าวฟ้อง แล้วสังฆจะซักถามจำเลยว่าจะรับสารภาพตาม
ฟ้องหรือไม่ ถ้าจำเลยรับสารภาพให้ลงโทษปรับอาบติตามความหนักเบาแห่งความผิดนั้น
แล้วถือว่าคดีนั้นเป็นอันระงับ แต่ถ้าจำเลยไม่รับสารภาพจะต้องดำเนินการต่อส่วนคดีต่อไป
โดยอาจจะทำการต่อส่วนโดยที่ประชุมสังฆโดยตรง แต่ถ้าเห็นว่าการต่อส่วนโดยวิธีนี้อาจจะ
ก่อให้เกิดความลับสนรุ่นราวยและทำให้เกิดเลียงดังระเบิงเชิงแท้ และจะไม่เป็นการสะดวก
ก็อาจจะดำเนินการต่อส่วนโดย “อุปพาทิกวี” คือสังฆมีมติแต่งตั้งภิกษุผู้ฉลาดสามารถขึ้น
เพื่อทำการต่อส่วนคดีแทน โดยผู้ที่จะได้รับการแต่งตั้งนั้นจะต้องมีคุณสมบัติ คือ เป็นผู้มีศีล
เป็นพูหูสูต เป็นผู้รู้ปัตโนกข์ดี เป็นผู้ดีมั่นในพระวินัย เป็นผู้อาจชี้แจงให้คู่วิวาทเข้าใจและ
เลื่อมใสได้ เป็นผู้ฉลาดเพื่อยังอธิกรณให้ระงับได้ เป็นผู้รู้เรื่องอธิกรณ เป็นผู้รู้ความระงับแห่ง^{๗๘}
อธิกรณ และเป็นผู้รู้ทางระงับอธิกรณ^{๗๙}

นอกจากนี้ยังจะต้องเป็นผู้ที่ตั้งมั่นอยู่ใน หลักแห่งความยุติธรรม คือ

พึงเป็นผู้หันกในสังฆ ไม่พึงเป็นผู้หันกในบุคคล พึงเป็นผู้หันกในพระลัทธธรรม ไม่พึงเป็นผู้
หันกในอาชีว พึงเป็นผู้ไปตามอำนาจแห่งคดี ไม่พึงเป็นผู้เห็นแก่บาริษัท พึงวินิจฉัยโดยการอัน
ควร ไม่พึงวินิจฉัยโดยการอันไม่ควร พึงวินิจฉัยด้วยคำจริง ไม่พึงวินิจฉัยด้วยคำไม่จริง พึง
วินิจฉัยด้วยคำลügen ไม่พึงวินิจฉัยด้วยคำหายน พึงวินิจฉัยด้วยคำประกอบด้วยประโยชน์ ไม่
พึงวินิจฉัยด้วยคำไม่ประกอบด้วยประโยชน์ พึงเป็นผู้มีเมตตาติวินิจฉัย ไม่พึงเป็นผู้มุ่งร้าย
วินิจฉัย ไม่พึงเป็นผู้กังวลที่หู ไม่พึงคอยจับผิด ไม่พึงขยับตา ไม่พึงเลิกคิ้ว ไม่พึงชะเง้อคิริยะ
ไม่พึงทำวิการแห่งมือ ไม่พึงแสดงปลายนิ้วมือ พึงเป็นผู้รู้จักที่นั้น พึงเป็นผู้รู้จักการนั้น พึงนั่ง
บนอาสนะของตน ทอดดาวัตว์ออก เพ่งเนื้อความและไม่ลูกออกจากอาสนะไปข้างไหน ไม่พึงยัง
การวินิจฉัยให้บกพร่อง ไม่พึงເສພາທາງผิด ไม่พึงพูดล่ายคำ พึงเป็นผู้ไม่รับด่วน ไม่ผ่อนผันไม่

ดุเด้น เป็นผู้อัดได้ต่อถ้อยคำ พึงเป็นผู้มีเมตตาจิตคิดເວັ້ນດູເພື່ອປະໂຍ່ນ ພຶກເປັນ ຜູ້ໄມ່ພຸດ ພລ່ອຍ ເປັນຜູ້ພຸດມີທີ່ສຸດ ພຶກເປັນຜູ້ໄມ່ພຸດເວຣ ໄນຂັດເຄືອງ ພຶກຮັຈກັນ ພຶກຮັຈຜູ້ອື່ນ ພຶກສັງເກຕ ໂຈກໍ ພຶກສັງເກຕຈໍາເລີຍ ພຶກກຳທັນດຽງຜູ້ໃຈທິກມີເປັນဓຣມ ພຶກກຳທັນດຽງຜູ້ໃຈທິກໍເປັນဓຣມ ພຶກ ກຳທັນດ້ວຍຄວາມອັນສອງຝ່າຍກລ່າວມີໃຫ້ຕກທຳນ ໄນແໜ່ນດ້ວຍຄວາມອັນເຂາໄມໄດ້ກລ່າວ ພຶກຈຳນັກ ພຍັງຂະອັນເຂົ້າປະເຕີນໄວ້ເປັນອຍ່າງດີ ສອບສວນຈໍາເລີຍແລ້ວ ພຶກປັບຕາມກຳຮັບສາງກາພ ໂຈກໍ ທີ່ຈຳເລີຍປະທຳພຶກເວຣາໃຈ ເປັນຜູ້ຂໍ້ລາດພຶກປລອນ ເປັນຜູ້ດຸພຶກທຳນ ເປັນຜູ້ໄມ່ສະອາດພຶກ ດັດເລີຍ ເປັນຜູ້ຕຽງພຶກປະພຸດຕິຕ່ອງດ້ວຍຄວາມອັນໂຍນ ໄນພຶກຈັນທາຄຕີ ໂກສາຄຕີ ໂມຫາຄຕີ ກຍາຄຕີ ພຶກວາງຕະເປັນກລາງ ທັ້ງໃນဓຣມທັ້ງໃນບຸກຄລ^{๗๙}

ในการໄຕ່ສວນຄດີ ມີຂ້ອ້າມບາງປະກາຣ ອີ່ ທ້າມຄາມເສີງອຸປະນາຍີຜູ້ນັບວັດໃໝ່ ທ້າມຄາມເສີງ ອາຈາຣຍ ເຊື້ອ້າຕີ ກຳນີ້ດ ໂຄຕຣ ຕະກູລ ເປັນຕັນ^{๘๐} ສ່ວນຈໍາເລີຍຜູ້ໃຫ້ປາກຄໍຈະຕ້ອງຢືດມັນໃນ ຄຸນဓຣມ ໂ ປະກາຣ ອີ່ ຕ້ອງໃຫ້ກາຣຕາມຄວາມເປັນຈິງ ແລະຕ້ອງໄໝແສດອກກາຣຮັກສຶກຊຸ່ນເຄືອງ ຕ່ອຝ່າຍໂຈກໍແລະຜູ້ທີ່ທໍານັກທີ່ໄຕ່ສວນຄດີ^{๘๑} ທັງຈາກໄຕ່ສວນຄດີເລົ້າຈິນແລ້ວ ໃຫ້ນັພຍານ ທັກສູ້ານມາຊັ້ນ້າຫັກ ຄ້າພິຈາລະນາແລ້ວເຊື່ອວ່າຈໍາເລີຍໄດ້ກະທຳຜິດ ແຕ່ໄໝຍອມຮັບຜິດ ແກ້ລັງ ກລ່າວເທິງ ໃຫ້ກາຣກລັບໄປກລັບມາ ກີ່ໃຫ້ປັບໂທເຈໍາເລີຍເປັນກາຣເພີ່ມໂທເອົກໂສດທັ້ນ ຕາມວິທີທີ່ ເຮັດວຽກ “ຕັສສປາປີຢືກາກຮມ” (ດູ ບທໍ່ ۴ ຂ້ອ ۶ ຂ້ອຍ່ອຍ່ທີ່ ۴ ປະກອບ) ແລະເນື່ອປະມາວລ ທັກພຍານທັ້ງໝາດແລ້ວເຊື່ອວ່າຈໍາເລີຍໄດ້ກະທຳຜິດຈິງ ໃຫ້ຕັດສິນລົງໂທເດຍກາຣປັບອາບັດ ຕາມຄວາມໜັກເບາແໜ່ງຄວາມຜິດນັ້ນ ແລ້ວນຳຜົລແໜ່ງກາຣວິນຈັຍຂໍ້າດຄີຮາຍານຕ່ອສົງໝໍ ເພື່ອ ໄທ່ສົງໝໍໃຫ້ກາຣຮັບຮອງອົກຮັ້ງທັ້ນ ແລ້ວຄື່ອວ່າຄົດນັ້ນເປັນອັນຮັບ^{๘๒} ແຕ່ຄ້າກິກໜຸ້ຜູ້ໃຊ້ຮັບມອບ ທ້າມຍໍໃຫ້ວິນຈັຍຄີໄມ່ສາມາຄຖືຈະວິນຈັຍຂໍ້າດຄີໄດ້ ໃຫ້ນັດີນັ້ນຄືນແກ່ສົງໝໍເພື່ອສົງໝໍຈະໄດ້ ພິຈາຣານວ່າຄວາມທີ່ຈະວິນຈັຍຄີເອງ ທີ່ຈະວິນຈັຍຄີແກ່ສົງໝໍ ໃຫ້ນັດີນັ້ນຂຶ້ນສົງໝໍເພື່ອຕັດສິນຂໍ້າດດ້ວຍວິທີທີ່ ເຮັດວຽກ “ເຢກຸຍຢືກາ” ອີ່ກາຣຈັບສລາກເພື່ອຫາເລີຍຂ້າງມາກ ໂດຍສົງໝໍຈະແຕ່ງຕັກໜຸ້ຜູ້ທີ່ມີ ຄວາມຢຸດທິຮມ ໄນມີຄວາມລຳເອີ່ງພຣະວັກ, ແກລີຍດ, ກມງາຍ ທີ່ພຣະກລວ ແລະເປັນຜູ້ທີ່ຮັຈ ສລາກທີ່ຈັບແລ້ວແລະຍັງໄມ່ຈັບ ເພື່ອທໍານັກທີ່ດໍາເນີນກາຣໃຫ້ຈັບສລາກ^{๘๓} ເນື່ອຜລຂອງກາຣຈັບ ສລາກໄດ້ເລີຍຂ້າງມາກເປັນປະກາຣໄດ ໃຫ້ຄື່ອວ່າຄົດຮັບຕາມນັ້ນ ອຍ່າງໄຮກຕາມ ຄ້າໃນກາຣ ພິຈາຣານຂໍ້າດຄີຕາມວິທີທີ່ນີ້ວິທີໃດທີ່ກລ່າວມາອາຈຈະກ່ອໃຫ້ເກີດຄວາມຢູ່ງຍາກຈານອາຈນຳມາຊີ່ ຄວາມແຕກຮ້າວແໜ່ງສົງໝໍ ພຣະພຸທຮອງຄົຈທຽງແນະນຳໃຫ້ຮັບກາຣນີພິພາທັນດ້ວຍວິທີທີ່ເຮັດວຽກ “ຕິຄວັດກາວິນຍ” ອີ່ກາຣຮັບຕ້ວຍວິທີປະນີປະນີປະນອມຍອມຄວາມກັນ^{๘๔}

อนึ่ง คดีใดที่ได้พิจารณาในวินิจฉัยข้อหาดังนี้ไปแล้ว ถ้าเห็นว่าระงับลงด้วยความไม่เป็นธรรม (ระงับด้วยอาการเทียมล้มมุขวินัย) คู่กรณีหรือผู้เกี่ยวข้องมีสิทธิที่จะรื้อฟื้น หรือ อุทธรณ์คดีนั้นได้อีก และเมื่อมีการอุทธรณ์แล้วอาจมีการแต่งตั้งให้ส่งฟ้องใหม่อีก นิวินิจฉัยอีก หรือบางครั้งอาจจะยังอุทธรณ์ต่อพระพุทธเจ้าโดยตรง ซึ่งเรื่องนี้ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงอธิบายว่า เมื่อพระพุทธเจ้าทรงวินิจฉัยข้อหาแล้วให้ถือว่า คดีนั้นเป็นอันถึงที่สุด จึงเปรียบได้ว่าพระพุทธเจ้ายูในฐานะศาลาภิการนั้นเอง^{๗๕}

แต่ถ้าหันที่รู้อยู่ว่าคดีนั้นระงับลงด้วยความเป็นธรรมแล้ว กิกขุได้ยังแกลงรือฟื้นคดีอีก ก็จะต้องอาบติดป่าจิตตี^{๗๖} ในบทพากษานี้ ได้อธิบายว่าการอุทธรณ์คดีจะต้องอาบติดหรือ ไม่ขึ้นอยู่กับว่า ถ้า...

กรรมเป็นธรรม กิกขุสำคัญว่ากรรมเป็นธรรม พื้น ต้องอาบติดป่าจิตตี

กรรมเป็นธรรม กิกขุมีความสงสัย พื้น ต้องอาบติดทุกกฎ

กรรมเป็นธรรม กิกขุสำคัญว่ากรรมไม่เป็นธรรม พื้น ไม่ต้องอาบติด

กรรมไม่เป็นธรรม กิกขุสำคัญว่ากรรมเป็นธรรม พื้น ต้องอาบติดทุกกฎ

กรรมไม่เป็นธรรม กิกขุสำคัญว่ากรรมสงสัย พื้น ต้องอาบติดทุกกฎ

กรรมไม่เป็นธรรม กิกขุสำคัญว่ากรรมไม่เป็นธรรม พื้น ไม่ต้องอาบติด^{๗๗}

ในกรณีที่ส่งฟ้องหรือผู้ที่ส่งฟ้องอย่างโดยหมายได้วินิจฉัยข้อหาคดีแล้ว และส่งฟ้องได้ให้การรับรอง แล้ว ถ้ากิกขุได้ไม่ยอมรับโทษตามคำวินิจฉัยนั้น ลงโทษจะลง นิคคทกรรม (ลงโทษ) ด้วยวิธี หนึ่งวิธีใด คือ ตัวชนนียกรรม (ต้านนิตเตียน), นิยลกรรม (ถอนดยศ), ปัพพานนียกรรม (ขับไล่ ออกจากไปเลี้ยงจากอาวาล), ปฏิสารนียกรรม (บังคับให้ไปขอมาผู้ที่ตนล่วงละเมิด), อุกเชปนีย-กรรม (ยกกิกขุนั้นออกจากไปเลี้ยงจากหมู่) และ ตัสสปาปิยลิกากรรม (เพิ่มโทษจากเคยมีอยู่แล้วแต่เดิม) ซึ่งจะเลือกลงโทษสถานโดยย่อมสุดแล้วแต่ความเหมาะสมแก่กรณี^{๗๘}

ตามที่กล่าวมาทั้งหมดเรื่อง กระบวนการยุติธรรมในหลักวินัย จะเห็นได้ว่าแม้จะมีรายละเอียดและขั้นตอนในการปฏิบัติตแตกต่างไปจากการยุติธรรมแห่งรัฐบาล แต่ก็ถือได้ว่า โดยหลักการ แล้ว ได้ให้หลักประกันแก่ผู้ถูกกล่าวหาเป็นอย่างมากกว่าเขาจะได้รับการพิจารณาคดีอย่างเป็นธรรมเช่นกัน จึงถือได้ว่าเป็นกระบวนการทัศน์ที่สอดคล้องกับหลักการของ สิทธิมนุษยชนนั้นเอง

หมายเหตุ กระบวนการยุติธรรมตามหลักพร่าวินัยที่กล่าวนี้ ไม่รวมถึงกระบวนการตามกฎหมายการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมในปัจจุบัน

๖ สถานการณ์เกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนในชุมพูทวีปสมัยพุทธกาล

ในการกล่าวถึงสถานการณ์เกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนในชุมพูทวีปสมัยพุทธกาล พอจะแยกกันไว้ได้เป็น ๔ ประเด็น คือ สถานการณ์ทางด้านการเมืองการปกครอง, สถานการณ์ทางด้านสังคม, สถานการณ์ทางด้านการศึกษาและการประกอบพิธีบูชา hairy และสถานการณ์ทางด้านสตรีและเด็ก ซึ่งจะได้แยกกล่าวแต่ละประเด็นโดยลังเขป ตามลำดับ ดังนี้

๖.๑ สถานการณ์ทางด้านการเมืองการปกครอง

ระบบการปกครองของบรรดาแคว้นต่างๆ ในดินแดนชุมพูทวีป ตามที่อ้างถึงไว้ในคัมภีร์ทางพุทธศาสนา ตั้งแต่สมัยก่อนหน้าจักรพรรดิถึงสมัยพุทธกาล ๑๖ แคว้น* พอจะแบ่งระบบการปกครองออกได้เป็น ๒ ระบบใหญ่ๆ คือ ระบบราชอาณาจักรไทยหรือสมบูรณานาถุสิทธิราชย์ และระบบสามัคคีธรรม (ซึ่งมีลักษณะที่ค่อนข้างสอดคล้องกับระบบประชาธิปไตยสมัยนี้) ในบรรดาแคว้นเหล่านี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งแคว้นใหญ่ๆ เช่น มคอ โภศล วังละ และอวนตี ต่างก็ปกครองด้วยระบบราชอาณาจักรไทยทั้งสิ้น คงเหลือแต่แคว้นวัชชี ของพวากเจ้าลิจฉิวเพียงแคว้นเดียว ที่ปกครองด้วยระบบสามัคคีธรรม โดยมีเจ้าลิจฉิวจำนวน ๗,๗๐๗ องค์ ผลัดเปลี่ยนกันขึ้นเป็นประมุขตามวาระ**

เมื่อพระพุทธองค์ทรงประกาศศาสนาในท่ามกลางแนวคิดทางการเมืองที่มีลักษณะแตกต่างกันดังนี้ ในฐานะแห่งความเป็นศาสดา ย่อมไม่ทรงอยู่ในฐานะที่จะละเมิดก้าวถ่ายการปกครองของฝ่ายอาณาจักรได้ เท่าที่จะทรงกระทำได้ก็เพียงแต่ประดิษฐ์หลักธรรมคำสอนให้เหมาะสมกับการปกครองแต่ละแบบเท่านั้น และเพื่อที่จะให้สอดคล้องกับระบบการปกครองที่แตกต่างกันเหล่านี้ ในฝ่ายราชอาณาจักรไทยพระองค์ทรงเน้นเรื่องทศพิธราชธรรม และ จักรรดิตตธรรม เป็นสำคัญ ส่วนในฝ่ายสามัคคีธรรมหรือฝ่ายประชาธิปไตยทรงเน้นเรื่อง อปริหานิยธรรม เป็นสำคัญ (ดู ข้อ ๒.๓ ประกอบ)

ถ้าจะพิจารณาให้ดีแล้ว จะเห็นได้ว่าในทางฝ่ายอาณาจักร นั้น พระองค์ได้ทรงเน้นว่า ควรจะปกครองด้วย ระบบอะไร แต่จะทรงเน้นว่า จะปกครอง อย่างไร จึงจะได้ชื่อว่าเป็นการปกครองโดยธรรม (ธรรมอาณาจักร) ทั้นก็เพื่อช่วยให้เพิ่มฟ้าประราษฎร์อยู่กันอย่างร่มเย็นเป็นสุข แต่ในทาง ฝ่ายพุทธจักร พระองค์ทรงประยุกต์ระบบการปกครอง

*แคว้นทั้ง ๑๖ คือ อังคค์ มคอ กัสสี โภศล วัชชี มัลละ เจตี วังละ กรุ ปัญжалะ มัจฉะ สุรเสนะ อัลลสกะ อวนตี คันธาระ และกัมโพชะ

แบบสามัคคีธรรม หรือระบบอุปถัมภ์สังฆ์ชื่น ซึ่งถือว่าเป็นลังคอมเล็กๆ(เมื่อเทียบกับสถาบันฝ่ายอาณาจักร) โดยมีพระองค์ทรงเป็นพระประมุข วางหลักวินัยไว้ให้สังฆ์ปฏิบัติเล่มีอนาคตกว้างไกลของฝ่ายบ้านเมือง และให้ถือว่าพุทธศาสนาทุกคนเสมอ กด้วยธรรม ถือธรรมเป็นใหญ่ และให้ถือเอารรมวินัยที่ทรงสั่งสอนแล้วเป็นศาสดาแทนเมื่อพระองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว^{๒๐}

๖.๒ สถานการณ์ทางด้านลังคอม

จากการที่ศาสนพราหมณ์สอนว่าชั้นวรรณะเป็นไปตามพรมลิขิตจะนั่งกูเกณฑ์ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ในลังคอม ก็ตกลอยู่ภายใต้พื้นฐานคติความเชื่อตั้งกล่าวว่าด้วยกล่าวคือ คนในแต่ละวรรณะลั่มพันธ์กันบนพื้นฐานความเชื่อที่ว่าคุณค่าและศักดิ์ศรีของชีวิตไม่เท่าเทียมกัน คนในวรรณะสูงได้เปรียบ คนในวรรณะต่ำเสียเปรียบในทุกด้าน แม้กระทั่งในเรื่องของความรัก หรือลิทธิแห่งการมีครอบครัว เพราะห้ามแต่งงานกับคนต่างวรรณะ มี เช่นนั้นลูกออกมายกจะเป็น "พวkJัณฑล" หรือ ทินชาติ คือมีชาติกำเนิดเฉพาะรามต้าช้า เป็นเสนียดจัญไรแก่ผู้พบเห็น ไม่มีใครยกคบค้าสมาคมด้วย ในกรณีเดินชีวิตพวkJัณฑล ประสบกับความยุ่งยากเสียเปรียบ และประสบกับปัญหาต่างๆมากมาย เช่น ไม่สามารถใช้สาธารณสมบัติร่วมกับคนในวรรณะสูงกว่าได้ เช่น บ่อน้ำสาธารณะ วัดวาอาราม ถนน โรงเรียน สุขศala ฯลฯ ดังตัวอย่างที่สืบทอดให้เห็นถึงสมัยปัจจุบัน เช่น ที่ต่อプログラム เมืองราชคฤห์ ซึ่งมีแม่น้ำสุรัสวดีไหลผ่านชาวอินดูได้สร้างสถานที่อาบน้ำโดยแบ่งออกเป็น ๓ ระดับ โดยชั้นบนสุดเป็นที่อาบน้ำของพวkJัณฑลและคนในวรรณะสูง ที่ไหลต่อมากเป็นของพวkJัณฑลและศูตรตามลำดับ ส่วนน้ำสุดท้ายที่ขั้นคลักเป็นโคลนเป็นที่อาบน้ำของคนวรรณะจัญฑล เป็นต้น^{๒๑} นอกจากนี้ในยามเจ็บไข้ได้ป่วยก็ไม่สามารถเข้าไปในคลินิกแพทย์ด้วยตนเองได้ เพราะจะทำให้เกิดแปดเปื้อนมลทินในสถานที่นั้น ต้องร้องขอคนในวรรณะสูงให้ช่วยบอกแพทย์ให้ออกมาดูแลหน้าคลินิก และอาจจะได้รับการตรวจรักษานำลำดับหลังสุด จากที่ตรวจรักษางานในวรรณะสูงเสร็จลิ้นแล้ว หรืออาจจะถูกปฏิเสธการตรวจรักษาก็เป็นได้ ยิ่งถ้าเป็นคนวรรณะจัญฑลที่ทำหน้าที่ภาคราชนหรือคนลังล้ำมจะยิ่งถูกรังเกียจเหียดหยามเป็นทวีคุณ พวkJัณฑลจึงด้อยยูในประเทศ "Untouchable" คือเป็นพวkJัณฑลที่สกปรกมีมลทินแต่ต้องไม่ได้ ถ้าบังเอิญผู้ที่อยู่ในวรรณะสูงกว่าแต่ต้องหรือลั่มผั้นเนื้อตัว เลือดผ้า ข้าวของทรัพย์สมบัติ หรือแม้เด่นคนในวรรณะต่ำเข้าไปอาคัยร่มไม้ชายคาของคนในวรรณะสูง ถือว่าทำให้เกิดการเปื้อนมลทินขึ้นแล้ว จึงต้องชำระล้างหลายครั้ง เมื่อเวลาที่เดินไปบนถนนพวkJัณฑลหรือคนลังล้ำมจะต้องร้องตะโกนส์งเสียงน้ำหน้า

ไปก่อนว่า “เจ้าข้าเอี้ย เจ้าข้าเอี้ย คนกวาดถนนกำลังมา” ทั้งนี้เพื่อเป็นการบอกกล่าวหน้าให้คนในวรรณะสูงหลบหลีกไปห่างๆ แต่ถ้าด้วยเหตุบังเอิญได้ก็ตามที่ทำให้ไปสัมผัสเนื้อตัวเสื้อ-ผ้าหรือทรัพย์สมบัติของคนในวรรณะสูง ก็จะถูกด่าว่าอย่างสาดเลียเทเลีย หรือบางครั้งอาจถูกลงโทษ ถูกกลั่นแกล้ง รังแกต่างๆนานา^{๗๒}

ด้วยเหตุดังกล่าวนี้ในสมัยเมื่อทรงประภาศหลักคำสอนแห่งพุทธศาสนาพระองค์ จึงทรงเสนอทัศนะว่าที่แท้แล้วชั้นวรรณะเป็นเพียงโลกสมัญญา โลกสมมติ แม้จะเกิดมาในวรรณะสูงหรือต่ำ ถ้าทำดีก็ได้ชื่อว่าเป็นคนดีเสมอ กัน และถ้าทำชั่วก็ได้ชื่อว่าเป็นคนชั่วเสมอ กัน แต่ละคนจะดำรงสถานภาพทางลัษณในตำแหน่งหน้าที่โดยอิมขึ้นอยู่กับการกระทำการของตนเองทั้งล้วน หาใช้ขึ้นอยู่กับชาติกำเนิดแต่อย่างใดไม่

๖.๓ สถานการณ์ทางด้านการศึกษาและการประกอบพิธีบูชาขั้ยัญ

๖.๓.๑ สถานการณ์ทางด้านการศึกษา : จากดูความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ ถือว่ามนุษย์เกิดมาคุณค่าและคัดดีครีไม่เท่าเทียมกัน ฉะนั้นลิทธิในการศึกษาของคนแต่ละวรรณะจึงไม่เท่าเทียมกันด้วย กล่าวคือ สิทธิทางการศึกษาแบบจะผูกขาดอยู่เฉพาะในหมู่คนวรรณะพราหมณ์ หรือถ้ารองลงมา ก็แค่คนในวรรณะกษัตริย์ พราหมณ์ ในฐานะนักวิชาการพยายามสร้างกฎหมายขึ้นมา ก็ตักกันคนในวรรณะต่ำແບ່ນทุกด้าน เช่น พยายามทำให้พิธีกรรมถ่ายทอดพระเวทถูงยากขึ้น ลือกใช้ ภาษาเดิม ของลัณณกฤตถ่ายทอดพระเวท ซึ่งถือเป็นภาษาขั้นสูงและคัดดีลิทธิ ซึ่งเข้าใจกันเฉพาะในหมู่พราหมณ์ล้วนๆ บ้านทั่วไปไม่สามารถเข้าใจภาษาดังกล่าวได้เลย นอกจากนี้ยังได้มีบทกำหนดโทษแก่คนในวรรณะต่ำผู้ที่พยายามจะศึกษาพระเวท คือ ถ้ามีการแอบพังการถ่ายทอดพระเวท ให้ลงโทษโดยการหลอมตะกั่วแล้วนำกรอกในรูหู ถ้าพยายามที่จะสาดสายพะโล้ ให้ลงโทษโดยการตัดลิ้น และถ้าพยายามที่จะศึกษาพระเวท ให้ผ่าร่างกายออกเป็นสองชิ้น เป็นต้น^{๗๓}

เมื่อสถานการณ์เป็นเช่นนี้ พระองค์จึงทรงแก้ปัญหาการละเมิดลิทธิทางการศึกษา โดยการใช้ภาษาสามัญที่รู้และเข้าใจกันทั่วไปในหมู่ชาวบ้าน ถ่ายทอดหลักธรรมคำสอน นอกจากนี้ยังทรงจัดตั้งสถาบันลงชื่อขึ้น โดยรับคนทุกชั้นวรรณะเข้าเป็นนักบวชได้ ครั้นเมื่อบวชเข้ามาแล้วไม่ว่าจะเป็นคนในวรรณะพราหมณ์ กษัตริย์ แพศย์ หรือศูกร ต่างก็มีลิทธิในทางการศึกษาอย่างเสมอ กัน^{๗๔}

๖.๓.๒ สถานการณ์ทางด้านการประกอบพิธีบูชาฯ : ตามคติความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ตั้งแต่โบราณมา ถือว่าวิถีชีวิตมนุษย์ตอกย้ำภัยให้การกำหนดของเทพเจ้า ถ้าต้องการให้ชีวิตประสบความสุขความสำเร็จได้ จะต้องทำการ เช่นสรงน้ำชาเอาใจเทพเจ้า เพื่อที่จะให้ท่านได้ประทานความสุขความสำเร็จดังกล่าวให้ ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ชาวชมพุทธปสมัยนั้นตอกย้ำภัยให้อิทธิพลของความเชื่อในเรื่องโคลง ถือกษัยาม และเชื่อในอำนาจลึกซึ้งที่มองไม่เห็นตัวตน การดำเนินวิถีชีวิตประจำวันจะสอดคล้องกับความเชื่อ ดังกล่าว เช่น การถือเทียน สาบพวงมาลัยสาหร่าย บูชาไฟ ถือการลงน้ำเป็นวัตร...ตั้งแต่ ยามเช้าตรู่เมื่อลูกจากที่นอน จะต้องอาบน้ำลูบคลำแผ่นดิน ถ้าไม่ลูบแผ่นดินก็ลูบมูลโคสด หรือลูบหญ้าเขียว หรือบ่าเรือไฟ หรือยกมือไหวพระอาทิตย์ หรือไม่ก็ต้องลงน้ำให้ครบ ๓ ครั้งในตอนเย็น^{๕๕}

นอกจากนี้ ในการประกอบพิธีกรรม เช่นสรงน้ำชาเพื่อเอาใจเทพเจ้า จะเป็นไปในลักษณะที่เบียดเบียนชีวิตอื่น เช่น อัศวเมธะ (ฆ่าม้าบูชาฯ), โคเมธะ (ฆ่าโคบูชาฯ), ราชสูรย์ (ฆ่าช้างบูชาฯ) และนรเมธะ (ฆ่าคนบูชาฯ) ถ้าทำสังคมชนะ จะมีการจับเอาชelyศึกษาฆ่าลังเวย เพื่อขอบคุณเทพเจ้าที่ช่วยดลบันดาลให้ประสบชัยชนะคราวละจำนวนมาก แต่เมื่อห้ามอยู่ว่าจะนำเอามาในวรรณพราหมณ์และวรรณกาษัตริย์มาฝ่าเพื่อบูชาฯมิได้^{๕๖} นอกจากการทำบูชาฯลักษณะใหญ่ๆ ๕ ประเภทดังกล่าวมานี้ ยังมีการทำลัตต์ชนิดอื่น เช่น การฆ่าโคตัวผู้ โคตัวเมีย แพะ แกะ ไก่ สุกร เด็กหญิง เด็กชาย เป็นต้น ในการบูชาฯแต่ละครั้งจะต้องทำให้ลัตต์ล้มตายลงคราวละจำนวนมาก เช่น จะต้องฆ่านิดละ ๕๐๐ ตัวบ้าง ๗๐๐ ตัวบ้างเมื่อร่วมกันเข้าแล้วก็เป็นหลายพันตัว

ครั้นเมื่อพระองค์ทรงประภาศศาสนา ทรงเห็นว่าพิธีกรรมดังกล่าวนี้เป็นเรื่องเหลวไหลไร้สาระและเป็นการละเมิดสิทธิในชีวิตอื่น จึงทรงลั้งสอนมิให้ดีถือลิงเหล่านี้เป็นที่พึงโดยทรงอธิบายว่า

มนุษย์มากมายแท้ ถูกภัยคุกคามเข้าแล้ว พากันยึดอาภูเบิกบัง ป้าบัง สวนและต้นไม้ ศักดิ์สิทธิ์บังเป็นที่พึง ลังเหล่านั้นไม่เป็นที่พึงอันเกزمได้เลย นั่นไม่ใช่สระนะอันอุดม คนยึดເອສະຍอย่างนั้น จะพนไปจากสรพทุกข์หาได้ไม่

ส่วนผู้ได้ถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสัมมาเป็นสระ มองเห็นด้วยปัญญาโดยถ่องแท้ซึ่งทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์ขึ้น ความก้าวล่วงทุกข์ และอธิษฐานมีองค์ ๔ อันให้ถึงความสงบบรรจับทุกข์ นี้แหลกคือสระนะอันเกزم นี้คือสระนะอันอุดม คนถึงสระนะอย่างนี้แล้ว ย่อมปลอดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง^{๕๗}

ทรงห้ามมิให้ถือเรื่อง โชคลางและมงคลตื่นข่าว โดยทรงอธิบายว่า “ผู้ใดไม่ถือมงคลตื่นข่าว ไม่ถืออุกาบาท ไม่ถือความดี ไม่ถือลักษณะดีข้า ผู้นั้นได้ชื่อว่าล่วงพันโทษแห่งการถือมงคลตื่นข่าว ครอบจำกเลสที่ผูกสัตว์ไว้ในกพ อันเป็นดุจคุกน์เลี้ยได้ ย่อมไม่กลับมาเกิดอีก”^{๙๙}

ทรงห้ามมิให้ถือเรื่อง ฤกษ์ยาม โดยทรงอธิบายว่า

ประโยชน์ได้ล่วงเลยคนเข้าผู้ค้อยนับฤกษ์อยู่ ประโยชน์เป็นตัวฤกษ์ของประโยชน์ ดวงดาวจักทำอะไรได้^{๙๙}

บุคคลประพฤติชอบเวลาใด เวลาันนี้ได้ชื่อว่าเป็นฤกษ์ดี มงคลดี เป็นเช้าก็ดี บูรุณก็ดี เป็นขยะดี ยามดี และเป็นอันได้ทำบุญชาติแล้วในท่านผู้ประพฤติพรหมจรรย์หั้งหลาย แม้ กายกรรมของเข้า ก็เป็นสิทธิโชค วิจกรรมก็เป็นสิทธิโชค มโนกรรมก็เป็นสิทธิโชค ประนิธานของเข้าก็เป็นสิทธิโชค ครั้นกระทำการหั้งหลายที่เป็นสิทธิโชคแล้ว เข้าย่อร์ ได้ประสบแต่ผลที่มุ่งหมายอันเป็นสิทธิโชค^{๑๐๐}

นอกจากนี้ทรงชี้ให้เห็นว่าการเบี้ยดเบียนลัตต์ว์เพื่อ เช่น สังเวยให้เทพเจ้าเห็นใจ เพื่อให้ ประสบความสุขความสำเร็จและให้รอดพ้นจากทุกๆ ย่อมเป็นไปไม่ได้ เช่นกัน รังแต่จะก่อเรื่อง ก่อกรรมและสร้างความเดือดร้อนให้แก่ลัตต์หั้งหลาย ครั้นเมื่อทำบุญกรรมได้ๆ ลงไปแล้วจะ ชำระล้างบาปนั้นด้วยการลงอาบน้ำ ก็ไม่เกิดผลใดๆ เช่นกัน เพราะว่าถ้าแม้นบุคคลจะพ้น จากบาปกรรมได้ เพราะการอาบน้ำ(ชำระบาป) กบ เต่า นาค ราชเขี้ยว และลัตต์เหล่านี้ที่ เที่ยวไปในแม่น้ำ ก็จะพากันไปสู่สวรรค์แน่นอน^{๑๐๑}

๖.๔ สถานการณ์ทางด้านสตรีและเด็ก

เนื่องจากสถานการณ์เกี่ยวกับเด็กมีส่วนเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาไม่มากนักดังที่เคย กล่าวถึงบ้างแล้ว ฉะนั้นในข้อนี้จะกล่าวเฉพาะสถานการณ์ทางด้านสตรีเท่านั้น ตามคติ ความเชื่อและประเพณีปฏิบัติของชาวอินดูที่สืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยก่อนพุทธกาล ถือว่า สตรีมิได้มีความเป็นใหญ่ในตัวเองมากตั้งแต่เยาว์ยุจกระทั้งเข้าสู่วัยสาวและมีเท้าเรือน กล่าวคือ ในสมัยเยาว์ยุต้องตกอยู่ภายใต้การคุ้มครองดูแลอย่างเข้มงวดกวดขันของมารดา บิดาหรือผู้ปกครอง โดยให้การอบรมเลี้ยงดูเสมือนว่าฝึกปฐวีเพื่อเป็นสมบัติของผู้ชายโดย เฉพาะ ถือว่าหญิงเป็นเสมือนสมบัตินิดหนึ่งที่เลี้ยงไว้สำหรับขายให้แก่บุรุษ หรือเป็น เสมือนลัตต์เลี้ยงนิดหนึ่งที่ปราศจากสิทธิเลี้ยงได้ เพราะเชื่อว่าสตรีไม่มีอะไรที่สมบูรณ์ เหมือนกับบุรุษ^{๑๐๒} ครั้นโตขึ้นเป็นสาวและมีครอบครัว ก็ต้องพลัดพรากจากญาติพี่น้องเพื่อ ไปปรนนิบัติรับใช้สามีและญาติฝ่ายสามี ครั้นเมื่อไปอยู่กับสามีแล้วต้องตกอยู่ในฐานะ สมบัติ อย่างหนึ่งของสามี ในฐานะของภรรยาจะไม่มีความเป็นอิสระเสรีหรือมีความเป็น

ใหญ่ในตัวเองแต่อย่างใด จะเป็นเพียงลิ่งที่ ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ เรียกว่า “วัดถูกเพื่อการแต่งงาน องค์กรมีไว้ให้กำเนิดลูก คอยดูแลงานบ้านและสามี”^{๑๐๗} ถึงแม้ว่าใน จักรวรรดิวัตธรรม (แนวคิดที่มีมาก่อนพุทธสมัยที่พระองค์ทรงประยุกต์มาใช้ในพุทธศาสนา) จะกล่าวถึงคุณสมบัติของหญิงที่เป็น “นางแก้ว” อันถือว่าเป็น “๑ ในรัตนะ ๗” ของจักรพรรดิก็ตาม แต่ก็ยังถูกประเมินค่าไม่สูงส่งไปกว่าทรัพย์สมบัติอย่างหนึ่ง ที่จะต้องเพียบพร้อมไปด้วยคุณสมบัติที่เหมาะสมสำหรับการบำรุงบำรุงบุรุษเพศเท่านั้นเอง ดังที่กล่าวว่าต้องมีรูปร่างและผิวพรรณสวยงามเหนือกว่ามนุษย์สตรีทั้งปวง มีกายล้มผัลล้อนแสนวิเศษนวลละมุนดังสำลีหรือปุยนุ่น ยามหน้าภายนางก็อุ่น ยามอุ่นภายนางก็เย็น กลิ่นกายหอมดังกลิ่นจันทน์ กลิ่นปากหอมดังกลิ่นบัว อีกทั้งช่างฉลาดเลาะ ปรนนิบัตรับใช้ให้ถูกพระทัยอยู่เสมอ^{๑๐๘} ส่วนลิทธิทางด้านการศึกษาของสตรีແแทจะตืบตันเลยที่เดียว เพียงจะมีโอกาสได้รับการศึกษามากขึ้นในบวรพุทธศาสนาเท่านั้นเอง

ตามที่กล่าวมานี้จึงเห็นได้ว่าพุทธศาสนาได้ให้ลิทธิแก่สตรีมากขึ้น ให้โอกาสในการด้านการศึกษา ยอมรับในด้านความรู้ความสามารถของสตรีเสมอๆ แต่ในด้านลักษณะเป็นอยู่หญิงยังต้องอยู่ภายใต้การคุ้มครองดูแลของชาย

๗ ความสรุป

ตามที่กล่าวมาทั้งหมดในบทนี้ พолжารูปเป็นประเต็นได้ดังนี้

๑ หลักปฏิบัติ เกี่ยวกับอาคาริยวั尼ย : พระองค์ทรงสอนไว้ในเรื่องต่างๆ คือ ในหลักอริยมรรคเมืองค ๕ ทรงสอนว่าบุคคลจะหลุดพ้นจากทุกข์ได้ก็ต่อเมื่อ ละชั่ว ทำดี และทำใจให้ผ่องแ贤์ หรืออีกนัยหนึ่งก็คือให้ดำรงตนในทางที่ไม่เบียดเบียนตนของและผู้อื่น ในหลักเบญจคุล-เบญจธรรม ทรงสอนมิให้ล่วงละเมิดลิทธิในชีวิต ทรัพย์สิน สามีภรรยาของกันและกัน ไม่กล่าวว่าจะละเมิดต่อกัน ไม่เสพของมีนemaจนครองสติไม่อุญ และนำไปสู่การละเมิดลิทธิด้านอื่นๆของกันและกัน ในหลักคิทิวันย ทรงสอนให้มนุษย์ประพฤติปฏิบัติต่อ กันโดยปราศจากอคติลำเอียง, ให้แต่ละฝ่ายดำเนินชีวิตโดยการ “รักษาตนเอง” ให้ด้วยมั่นอยู่ในคุณความดี ทั้งนี้เพื่อที่จะช่วย “รักษาผู้อื่น” ด้วย, ให้แต่ละคนประกอบแต่อารชีพการทำงานที่สุจริต ปราศจากโทษ ไม่เป็นไปในทางที่เบียดเบียนชีวิตอื่นไม่ว่าโดยทางตรงหรือโดยทางอ้อม และในหลักคำสอนเรื่อง ทิศ ๖ ทรงสอนให้แต่ละฝ่ายต่างช่วยกัน รักษาลิทธิและทำหน้าที่ต่างตอบแทน ให้แก่กันและกัน ไม่ว่าจะเป็นในหมู่มิตร ครูอาจารย์ บิดามารดา บุตรภรรยา คนรับใช้ และภิกษุสมณพราหมณ์ทั้งหลาย ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการปกครองของฝ่ายอาณาจักร พระองค์มิได้ทรงเน้นว่าการปกครองระบบใดดีที่สุด แต่ทรงเน้นว่าจะ

ปกครองอย่างไรจึงจะเป็นการช่วยรักษา สิทธิของผู้อยู่ใต้ปกครอง มากที่สุด โดยฝ่ายที่ปกครองด้วยระบบราชอาขีนโดยทรงสอนให้ถือตามหลัก ทศพิธาราชธรรม, จักรวรรดิวัตรธรรม และราชลังคหัวตถุธรรม เป็นหลัก ส่วนฝ่ายที่ปกครองด้วยระบบสามัคคีธรรม ทรงสอนให้ถือตามหลัก อปริหานิยธรรม เป็นหลัก

๒ หลักปฏิบัติ เกี่ยวกับอนาคติยินัยฝ่ายภิกษุสงฆ์ : ในด้านการปกครองสถาบันสงฆ์ ทรงใช้วิธีการปกครองที่สอดคล้องกับหลักการแบบประชาธิปไตยในแบบที่ว่า พุทธสาวกทั้งหลายเสมอ กันโดยธรรมวินัย ในพระวินัยทั้ง ๒๒๗ ลิกข忙ท ล้วนถูกบัญญัติขึ้นไว้โดยมีวัดถุประสงค์เพื่อความดีงาม ความผาสุก เพื่อกำราบคนหน้าด้าน เพื่อความเลื่อมใสของผู้ที่ยังไม่เลื่อมใส เพื่อความเลื่อมใสยิ่งขึ้นของผู้ที่เลื่อมใสแล้ว เพื่อป้องกันความเดือดร้อนที่จะมาถูในภายหลัง และเพื่อความเป็นระเบียบร้อยแห่งสงฆ์ หรือถ้าจะกล่าวโดยหลักการพื้นฐานของพุทธศาสนา ก็เพื่อที่ได้ชื่อว่า “รักษาตนเองและรักษาผู้อื่น” แต่ถ้าอธิบายด้วย ภาษา และ กรอบความคิด เกี่ยวกับลิทธิมนุษยชนแบบตะวันตก ก็เพื่อป้องกันมิให้ละเมิดลิทธิมนุษยชนนั้นเอง ในบรรดาพระวินัยทั้ง ๒๒๗ ลิกข忙ทนี้ แบ่งออกเป็น ครุกาบดีสถานหนักขั้นประชากิ ผู้ได้ต้องเข้าแล้วต้องขาดจากความเป็นภิกษุ หาสังวาสมิได้ และจะกลับมาบวชอีกไม่ได้ มี ๔ ลิกข忙ท คือ ภิกษุเสพเมตุน ภิกษุลักทรัพย์ ภิกษุแกลง ผ่ามนุษย์ให้ตาย และภิกษุก่อภาระความอุดตรมนุสสรธรรม, ที่เป็นครุกาบดีสถานกลางขั้น สังฆาทิเสส ผู้ได้ต้องเข้าแล้วไม่ถึงขั้นขาดจากความเป็นภิกษุ แต่ต้องอยู่กรรมประพฤติวัตรตามวิธีการที่พระวินัยกำหนดจึงจะพ้นโทษได้ มี ๑๓ ลิกข忙ท ส่วนที่เหลือนอกจากนั้น เป็น ลทุกาบดี หรืออาบดีสถานเบา คือ ถูลลัจจัย ป้าจิตตี้ ป้าภิเทสนียะ ทุกกฎ และทุฟ-ภัยต ผู้ได้ต้องเข้าแล้วเพียงแต่สารภาพผิดต่อหน้าภิกษุอีก ก็ถือว่าพ้นโทษได้แล้ว

๓ ทัศนะทั่วๆไปเกี่ยวกับลิทธิสตรีและเด็ก และหลักปฏิบัติเกี่ยวกับอนาคติยินัยฝ่ายภิกษุณีสงฆ์ สามเณร และสามเณรี : พระองค์ทรงพัฒนาให้ก้าวหน้าขึ้นไปกว่าของศาสนาพราหมณ์ โดยให้เกียรติ ยกย่อง และคุ้มครองสตรีมากกว่าแต่ก่อน ทรงให้การรับรองว่าสตรี มีความรู้ความสามารถเสมอมนุษย์ และทรงยินยอมรับสตรีและเด็กเข้าบวชเป็นภิกษุณี สามเณร และสามเณรีได้ โดยกำหนดให้ภิกษุณีต้องถือศีล ๓๑ ลิกข忙ท สามเณรและสามเณรีถือศีลฝ่ายละ ๑๐ ลิกข忙ท โดยวัดถุประสงค์ของพระวินัยนี้ล้วนเป็นไปเพื่อ รักษาตนเอง รักษาผู้อื่น และรักษาสถาบันสงฆ์ หรือถ้าจะอธิบายตาม ภาษา และ กรอบความคิด เกี่ยวกับลิทธิมนุษยชนแบบตะวันตก ก็เพื่อเป็นการป้องกันการละเมิดลิทธิมนุษยชนนั้นเอง

๔ กระบวนการยุติธรรม ในหลักวินัย : เนื่องจากสถานภาพของทางฝ่ายอาณาจักรมีลักษณะแตกต่างจากของฝ่ายพุทธจักร ฉะนั้นจึงทำให้รายละเอียดของขั้นตอนและวิธีการปฏิบัติในกระบวนการยุติธรรมแตกต่างกันออกไปตามสภาพ แต่ถ้า โดยหลักการ แล้วถือได้ว่ามีความสอดคล้องกัน ในแห่งที่ว่าพยาญที่จะให้ความเป็นธรรมแก่คู่กรณีอย่างเต็มที่ โดยเริ่มตั้งแต่ไม่ถือว่าการกระทำได้เป็นความผิดโดยที่ไม่มีพระวินัยบัญญัติความผิดและกำหนดโทษไว้ก่อน จากนั้นก็พิจารณาดูว่าการกระทำการกระทำนั้นครบองค์ประกอบแห่งความผิดหรือไม่ มีพระวินัยบัญญัติยกเว้นโทษสำหรับความผิดนั้นไว้หรือไม่ ในกระบวนการพิจารณาดังนี้ พยายามคัดเลือกภิกษุผู้ฉลาดสามารถ หนักในธรรม หนักในสงฆ์ ไม่หนักในบุคคล ให้ทำหน้าที่เป็นผู้พิจารณาวินิจฉัยคดี เมื่อพิจารณาวินิจฉัยคดีเป็นอย่างหนึ่งอย่างใดแล้ว ถ้าคู่กรณีเห็นว่ายังไม่ได้รับความเป็นธรรม ยังสามารถรื้อฟื้นเพื่ออุทธรณ์หรือภารคดีนั้นต่อไปได้อีก

ตามที่กล่าวมานี้จึงเห็นได้ว่ากระบวนการยุติธรรมในหลักพระวินัย พยายามที่จะให้ความเป็นธรรมแก่ทุกฝ่ายอย่างเต็มที่ จึงถือได้ว่าเป็นกระบวนการที่สอดคล้องกับหลักการแห่งสิทธิมนุษยชนนั้นเอง.

๕ สถานการณ์ เกี่ยวกับ สิทธิมนุษยชน ในชุมพูทวีปสมัยพุทธกาล : ก่อนหน้าที่พระพุทธองค์จะทรงประกาศศาสนา ชาวชุมพูทวีปตอกย้ำให้อิทธิพลความคิดและความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ การเมืองการปกครองส่วนใหญ่เป็นไปในระบบราชธิปไตย คงมีแต่แคว้นวัชชีที่ปกครองด้วยระบบสามัคคีธรรม ล้วนสถานการณ์ทางด้านสังคมตอกย้ำให้ระบบชั้นวรรณะ ที่เอื้อผลประโยชน์เฉพาะคนในวรรณะสูง ส่วนคนในวรรณะต่ำเสียเปรียบทุกด้าน สิทธิในทางด้านการศึกษาถูกตอกย้ำในกำมือของคนในวรรณะพราหมณ์และกษัตริย์ ถ้าคนในวรรณะต่ำจะไฝรู้บังก์จะถูกกีดกันและลงโทษอย่างรุนแรง มิหนำซ้ำยังมีการใช้ชีวิตคนในวรรณะต่ำเป็นเครื่องเช่นลัษณะชาตอเทพเจ้าอีกด้วย ครั้นเมื่อพระองค์ทรงประกาศศาสนา ก็ทรงประดิษฐ์คำสอนให้หมายกับการปกครองแต่ละรูปแบบ หั้นี้เพื่อให้บุญยืนคืนสิทธิให้แก่ผู้อยู่ใต้ปกครอง ทรงประกาศต่อต้านการแบ่งชั้นวรรณะ ทรงให้สิทธิและโอกาสในทางการศึกษาแก่ชนทุกหมู่เหล่า ทรงประกาศยอมรับความสามารถของสตรี เสมอบุรุษ นอกจากนี้ยังทรงต่อต้านพิธีเช่นสรงนูชาที่เบียดเบี้ยนชีวิตอื่น ตามที่กล่าวมา นี้จึงถือได้ว่าในหลักธรรมคำสอนของพระองค์ล้วนเป็นการหอบบุญคืนสิทธิแห่งมนุษยชนทั้งสิ้น.